

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Akademia Kujaŋwsko-Pomorska (Польща)
Міжнародна українська школа (Литва, м. Клайпеда)
Інститут модернізації та змісту освіти
Інститут проблем виховання НАПН України
Інститут педагогіки НАПН України
Інститут української мови НАН України
Університет «КРОК»
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Відділ освіти Сихівського та Личаківського Департаменту розвитку
Управління освіти Львівської міської ради (ЗДО 118)
Національний університет «Львівська політехніка»

Збірник тез доповідей
I Міжнародній науково-практичній конференції
НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ
ТА РОЗВИТОК ОСВІТНЬОГО
ПРОСТОРУ НА ОСНОВІ
НАРОДОЗНАВЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ
УКРАЇНИ

9–10 червня 2023 р.

Чортків
ЗУНУ
2023

Збірник тез доповідей I Міжнародній науково-практичній конференції «Національне відродження та розвиток освітнього простору на основі народознавчого потенціалу України» (9–10 червня)/ Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу Західноукраїнського національного університету. Чортків, ЗУНУ, 2023, 232 с.

Редакційна колегія:

Надія КУЛЬЧИЦЬКА – директор ЧННІПБ ЗУНУ к.е.н., доцент,

Людмила ДЕРМАНСЬКА – завідувач кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін ЧННІПБ ЗУНУ к.е.н., доцент,

Тетяна ГРИЦІВ – старший викладач кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін ЧННІПБ ЗУНУ, к. п. н.

*Збірник тез рекомендовано до друку засіданням кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін Чортківського навчально-наукового інституту підприємництва і бізнесу ЗУНУ
(протокол № 14 від 31.05.2023 р.)*

В збірнику представлені тези доповідей учасників I Міжнародній науково-практичній конференції «Національне відродження та розвиток освітнього простору на основі народознавчого потенціалу України».

За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Передрук (перевидання) матеріалів видання дозволяється тільки з дозволу автора і редакції.

© Чортківський навчально-науковий
інститут підприємництва і бізнесу ЗУНУ, 2023

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1.

ДУХОВНІ ОСНОВИ ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ В УМОВАХ НАЦІОНАЛЬНО СПРЯМОВАНОЇ ОСВІТИ НА ГРУНТІ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА НАРОДОЗНАВЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

Галина МЕШКО, Олександр МЕШКО

Формування культури професійного здоров'я майбутніх учителів
в умовах національно спрямованої освіти..... 9

Ірина ГРИЦІВ

Використання народознавчих матеріалів у розумовому розвитку
молодших школярів 14

Катерина ЖУРБА

Формування національної ідентичності зростаючої особистості
в умовах воєнного стану: досвід експериментальної реалізації..... 18

Лариса КОВАЛЬЧУК, Христина ЯВОРСЬКА

Розвиток культурної компетентності учнів як ціннісний орієнтир
сучасної початкової школи..... 25

Лариса ТЕОДОРОВИЧ

Туризм як засіб національного відродження та патріотичного
виховання 29

Любов МАГАС

Актуальність екологічних проблем забруднення води та шляхи
вирішення в контексті народознавства 33

Любов ШУМОВСЬКА

Розкриття виховного потенціалу українських пісень у дисциплінах
суспільно-гуманітарного та природничого циклів шляхом поглиблення
змісту тематики чинних програм через народознавчий аспект 37

Людмила ПОРОХНЯК-ГАНОВСЬКА

Відродження освітнього потенціалу шляхом впровадження
оздоровчих технологій на основі народознавства 43

Маріамна ШИШКОВСЬКА

Еколого-виховний потенціал української національної культури 48

Марія БЕЖЕНАР	
Іграшка в руках дитини	51
Меланія ІЩУК	
Народна педагогіка як джерело виховання української молоді.....	58
Наталія ВОНІТОВА	
Народознавство як місточок єднання поколінь на фундаменті дошкілля: практика і досвід	61
Наталія ГОЛІЙ	
Інтегрування народознавчого матеріалу в навчально-виховний процес	65
Наталія ДОМІНІВ	
Виховні підходи народної педагогіки для усунення морально- духовних вад у дітей, позбавлених батьківського піклування	68
Оксана САВИЧ	
Родинна педагогіка – основа народної педагогіки	72
Оксана ШУБАЛА	
Збереження любові до Батьківщини у дітей, які проживають за кордоном	75
Ольга КРАВЧУК	
Народознавчі студії в освітньому просторі України (шлях подолання освітніх втрат українства).....	77
Світлана ВАСИЛИНА	
Актуальні питання правового та національно-патріотичного виховання учнів в умовах воєнного стану	80
Софія ГОПЕЙ	
Роль народної гри в дитячому житті	83
Тетяна БЕЦЕНКО	
Народознавчі дисципліни як фундаментальне підґрунтя організації національного освітнього процесу в закладах вищої освіти педагогічного профілю	86
Тетяна ГРИЦІВ	
Концептуальні засади реалізації програми «Народознавство в дії».....	89

СЕКЦІЯ 2.

УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК КОД НАЦІЇ ТА ПЛАТФОРМА НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Віра МЕЛЕШКО, Анастасія МЕЛЕШКО Фольклорна балада Полтавщини: один «момент» із фольклорної експедиції	94
Ірина КЛИМ Нерозривний зв'язок мови і культури як основа ідентичності українського народу	99
Ірина КЛЮЧКОВСЬКА, Оксана ГОРДА Українська мова: її буття у світі	102
Надія ЗАДЕРЕЙКО Мова як складова національної ідентичності	106
Наталія КАРАЧ Мова як головна ознака самобутності українського народу	109
Оксана КОКІВ, Наталія КАРАЧ Українська мова – одухотворення нашого життєвого середовища	112
Соломія ЦЕРКОВНЯК Мова – одежа духу	116
Уляна ТРИФОЙ, Наталія КАРАЧ Роль мови у формуванні і самовираженні особистості.....	120
Юлія ПОПОВИЧ, Діана ФІДА Журналістика як сфера масово-інформаційної й народознавчої діяльності: сучасний та історичний аспект	123

СЕКЦІЯ 3.

ІСТОРИЧНІ, ФІЛОСОФСЬКІ, ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ НОВИХ МОДЕЛЕЙ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Valentina HALUSHCHAK Psychological basis of personality formation in the conditions of a developmental educational environment.....	127
Володимир БІЛНЧУК, Ірина НЕСТАЙКО Вектори розвитку академічного богослов'я в Україні	131

Галина ЧЕКАЛОВСЬКА Менталітет як основний психологічний чинник розвитку національної освіти	135
Оксана ЧИЖИШИН Психологічні та навчально-методичні аспекти подолання емоційного вигорання батьків дітей з інвалідністю	137
Олександра ГРИЦІВ Філософське осмислення організації освітнього простору на Україні у XVI–XVIII ст.: історичний та культурний аспект	141
Ольга ПАВЕЛЧАК-ДАНИЛЮК Нові технології навчання в сучасних суспільних умовах.....	144
Роман ГОЛІЙ Сучасні народознавчі педагогічні посібники як дороговказ для національного відродження України	146
Руслан КУЛЬЧИЦЬКИЙ, Володимир КУЛЬЧИЦЬКИЙ, Лілія ГАДОМСЬКА Ретроспективна оцінка духовно-морального виховання молоді в процесі еволюції суспільства	150
Тетяна ЧЕРНІГОВЕЦЬ Культурологічні засади підготовки офісних працівників у ЗВО в умовах національно-зорієнтованої освіти	155
Уляна БУТРИНОВСЬКА Дослідження ролі психології у розвитку суспільств, що стикаються з екстремальними умовами	158
Юлія ТИХАНСЬКА Психологічні аспекти формування національно духовних цінностей школярів на засадах українського народознавства.....	162

СЕКЦІЯ 4.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ВЕКТОР УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ОСВІТИ

Володимир СЛОБОДЯН Неоконсервативна парадигма цінностей українського державотворення	167
Галина ЛОГВІНА Національний вектор управління закладами освіти – як основа відродження нації	170

Дмитро ЦЕРКОВНЯК Засади народної педагогіки у сфері управлінської культури керівника закладу освіти як складової деонтології	176
--	-----

Надія КУЛЬЧИЦЬКА Нові моделі освітнього простору в Україні: фінансові та організаційні аспекти	180
--	-----

Наталія ДОМБРОВСЬКА, Назар АНТОНЮК Національно-патріотичне виховання молодого покоління в контексті національного вектору управління закладами освіти	184
---	-----

Тетяна ДОМІНІВ Потенціал принципу національної спрямованості менеджменту освітніх інновацій.....	187
--	-----

СЕКЦІЯ 5. ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ

Андрій ДОВБУШ Фінансування закладів освіти України у 2023 році.....	192
---	-----

Галина ГОНЧАР, Інеса ВЕРБИЦЬКА Кооперативний рух як основа програми національного відродження України	197
---	-----

Ірина РАДІОНОВА Дегуманізація економічної освіти vs українська ідентичність	200
---	-----

Лідія СЕМЧИШИН Формування інформаційно-освітнього середовища майбутніх економістів	202
--	-----

Людмила ДЕРМАНСЬКА Краудфандинг як джерело фінансування проєктів національного відродження України	205
--	-----

Мар'яна ПОЛЯК-СВЕРГУН Фінансово-економічні наслідки війни та шляхи реалізації плану відновлення України	207
---	-----

Наталія КОСТИШИН Вектор бухгалтерського обслуговування фінансово автономних закладів освіти України як аспект реалізації програм національного відродження	210
--	-----

Olga SHMYHEL

Taxation of charitable activities of individuals and legal entities 214

Роман АНДРУШКІВ

Роль «сталого розвитку» у забезпеченні сучасної соціальної економіки України 218

Тетяна ЯКОВЕЦЬ

Аналіз фінансових витрат та управління ризиками в процесі грантрайтингу по освітнім проєктам національного відродження 221

Юлія БУГЕЛЬ

Стратегічні напрями фінансово-економічної стабілізації в Україні 224

Юлія КОВАЛЬЧУК, Вадим ДАНИЛЕВИЧ

Фінансово-економічні аспекти реалізації програм національного відродження України 228

СЕКЦІЯ 1.

ДУХОВНІ ОСНОВИ ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ В УМОВАХ НАЦІОНАЛЬНО СПРЯМОВАНОЇ ОСВІТИ НА ҐРУНТІ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА НАРОДОЗНАВЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

Галина МЕШКО

доктор педагогічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Олександр МЕШКО

кандидат психологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО ЗДОРОВ'Я МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ В УМОВАХ НАЦІОНАЛЬНО СПРЯМОВАНОЇ ОСВІТИ

Сучасна українська школа потребує вчителя, який вміє підтримувати оптимальний стан фізичного і психічного здоров'я, конструктивно реагувати на стрес, протистояти емоційному вигоранню, управляти власними емоціями, зберігати працездатність і «професійну форму», використовувати технології і методики збереження і зміцнення професійного здоров'я та запобігати захворюванням, здатний «формувати в учнів культуру здорового та безпечного життя» [1].

Результати проведеного дослідження [2] свідчать про погіршення стану здоров'я вчителів у період російської агресії в нашій країні, зниження їх працездатності та зростання захворювань стресового походження, а

також невисокі показники професійної стресостійкості та резильєнтності, недостатній рівень саморегуляції емоційних станів. Емоційне вигорання, особистісні дисгармонії, посттравматичний стресовий розлад є серйозною загрозою якості професійного життя вчителів.

Оскільки забезпечення професійного здоров'я вчителів починається на етапі професійної підготовки, тому у закладі вищої освіти необхідно цілеспрямовано готувати майбутніх педагогів до здоров'ятворчої діяльності, оволодіння ними технологіями збереження і зміцнення професійного здоров'я, формувати в них культуру професійного здоров'я. Важливим завданням є розроблення програми формування культури професійного здоров'я майбутніх учителів, окреслення аспектів її втілення у практику закладів вищої освіти.

У процесі розроблення програми формування культури професійного здоров'я майбутніх учителів керувалися положеннями психоенергетики і психосоматики про взаємозв'язок психічного і фізичного здоров'я, психологічного, фізичного та емоційного благополуччя, зокрема про те, що вирішення психологічних проблем сприяє позбавленню від багатьох фізичних недугів, досягнення емоційного благополуччя спричиняє позитивні зміни у фізичному самопочутті, зміцнення психічного здоров'я сприяє покращенню фізичного здоров'я. Ми враховували те, що моральні риси і якості майбутнього вчителя є духовним стрижнем професійного здоров'я, а стан емоційної сфери визначає його самопочуття і впливає на стан фізичного здоров'я та рівень працездатності. У дослідженні зосереджуємо увагу саме на психологічному аспекті професійного здоров'я, який полягає у здатності педагога повноцінно розвиватися і бути суб'єктом власного життя та професійної діяльності й пов'язаний зі стійкістю до стресу, гармонійністю і духовністю.

З урахуванням зазначеного програма формування культури професійного здоров'я майбутніх учителів передбачає: засвоєння системи цінностей і знань про професійне здоров'я, розвиток стійкої мотивації до здоров'я творчої діяльності, опанування знань про шляхи і засоби здоров'я збереження, оволодіння технологіями збереження і зміцнення професійного здоров'я, вміннями розробляти та реалізовувати індивідуальну оздоровчу програму, формування саногенного мислення, актуалізацію духовно-творчого потенціалу.

Запропонована програма формування культури професійного здоров'я передбачає наповнення навчально-професійної, навчально-дослідницької і науково-дослідницької діяльності майбутніх учителів здоров'я-збережувальним контентом, організацію їх самостійної діяльності із саморозвитку та самооздоровлення, залучення до участі в психолого-педагогічному тренінгу, а також діяльності Центру педагогічного консалтингу, який функціонує при кафедрі педагогіки та менеджменту освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка [3].

У розробленні на нових засадах програми курсів «Вступ до педагогічної професії», «Педагогіка» вміщено питання здоров'язбережувального характеру. Лекційні і практичні заняття сприяють підвищенню рівня теоретичної обізнаності майбутніх учителів у сфері професійного здоров'я, засвоєнню професійних ідеалів і цінностей, формуванню ціннісно-відповідального ставлення до професійного здоров'я, передбачають оволодіння технологіями здоров'я збереження. Самостійна робота здобувачів вищої освіти орієнтована на пошук ресурсів стресостійкості, створення власних програм оздоровлення та вибір стратегії здоров'я збереження.

На формування культури професійного здоров'я майбутніх учителів спеціально орієнтований розроблений нами курс «Основи професійного здоров'я». Результатом вивчення означеного курсу є підвищення рівня культури професійного здоров'я і стресостійкості, розроблення індивідуальних оздоровчих програм. Курс «Основи професійного здоров'я» передбачає ознайомлення майбутніх педагогів з основами стрес-менеджменту, основами ортобіотики в педагогічній діяльності, а також психологічними методиками підтримання професійного здоров'я, психотехнологіями самооздоровлення і технологіями професійної самореабілітації, в основі багатьох з яких лежить ідея про роль мислення, сили думки і розуму в лікуванні хвороб.

Тому у дослідженні особливу увагу зосереджуємо на формуванні саногенного мислення, яке у науковій літературі розглядається як «технологія психологічної культури саморегуляції і психологічної підтримки професійного здоров'я фахівців систем «людина-людина»» [4, с. 294]. Таке мислення передбачає: свідоме керування своїми емоціями; спряму-

вання майбутнім учителем думок на подолання негативних емоційних станів й позбавлення від шкідливого впливу енергії негативних емоцій (гніву, образи, заздрості та ін.); зменшення внутрішнього конфлікту і нервово-психічного напруження; досягнення згоди із самим собою й оточенням. Це мислення сприяє усуненню застарілих образ і психічному оздоровленню, попереджує захворювання.

У реалізації програми формування культури професійного здоров'я майбутніх учителів важливу роль відіграє розроблений нами психолого-педагогічний тренінг [5], спрямований на: мобілізацію особистісних і нервово-психічних ресурсів, пошук ресурсів збереження психологічної стійкості в умовах воєнного стану; активізацію ресурсів стресостійкості; зниження градусу емоційного негативного реагування на стресогенні ситуації; формування вмінь саморегуляції емоційних станів й опанування психотехніками самовпливу; формування саногенного мислення; усунення невротичних компонентів внутрішнього світу і гармонізацію їх особистості.

Використання своїх талантів, здібностей і особистісного потенціалу є необхідною умовою професійного здоров'я. Тому у межах дослідження важливим аспектом формування культури професійного здоров'я є актуалізація духовно-творчого потенціалу майбутніх учителів, що виявляється у потребі і можливості духовно-творчої самореалізації та прагненні засвоювати загальнолюдські, національні і професійні цінності. Виражається духовно-творчий потенціал в таких якостях особистості, як відкритість до всього нового, безкорисливість, любов, внутрішня гармонія, які визначають і детермінують не тільки духовно-творче становлення педагога, а і його психологічне здоров'я. Актуалізується духовно-творчий потенціал у процесі внутрішньої роботи над собою, усвідомленням сенсу життя та його цінностей. Актуалізація духовно-творчого потенціалу допомагає майбутнім учителям визначитися із сенсом і цінностями власного буття і професійної діяльності, усунути когнітивний дисонанс щодо питань здоров'я збереження, стимулює їх до саморозвитку.

Запропонована програма формування культури професійного здоров'я майбутніх учителів передбачає: інформаційно-просвітницький, профілактичний та корекційний напрями діяльності.

На теперішній час потребує упровадження у практику підготовки майбутніх учителів розроблений нами курс «Стрес-менеджмент у професійній діяльності». орієнтований на оволодіння методами оптимізації рівня стресу, способами саморегуляції психологічного стану під час стресу, підвищення рівня професійної стресостійкості та резильєнтності, сучасними технологіями профілактики посттравматичних стресових розладів.

Важливим завданням є розроблення й упровадження в діяльність Центрів професійного розвитку педагогічних працівників, Центрів педагогічного консалтингу комплексної програми «Психологічна допомога вчителю в період воєнного часу».

Список використаних джерел:

1. *Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)»*. URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Nakaz_2736.pdf.

2. Мешко Г. М., Мешко О. І. Підвищення рівня професійної стресостійкості педагогів у вимірах неформальної освіти. Доступність і неперервність освіти впродовж життя: зарубіжний досвід та національна практика: збірник тез доповідей науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю (Івано-Франківськ, 17 травня 2022 р.). Івано-Франківськ : ПНУ імені Василя Стефаника, 2022. С. 176–179.

3. Центр педагогічного консалтингу Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. URL: <http://fpp.tnpu.edu.ua/pidrozdili/centr-pedagogichnogo-konsaltingu>.

4. *Практична психологія в системі вищої освіти: теорія, результати досліджень, технології: монографія*. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 376 с.

5. Halyna Meshko, Oleksandr Meshko, Nadia Drobyk, and Oleksander Mikheienko *Psycho-pedagogical training as a mean of forming the occupational stress resistance of future teachers*. E3S Web of Conferences, Volume 166, 10023. 2020 URL: <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.085084954153&origin=result%20list&sort=plf-f>.

Ірина ГРИЦІВ
вчителька ТОВ «Білогородського Ліцею
Смарт Технологій Київської області»

ВИКОРИСТАННЯ НАРОДОЗНАВЧИХ МАТЕРІАЛІВ У РОЗУМОВОМУ РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Народна педагогіка дотримується принципу творення особистості через пізнання її суті. Саме завдяки духовним вартостям етнопедагогічного фонду корегується діяльність людини, її свідомість і почуття відповідальності за свій рід цілим народом. Нині це має особливе значення, оскільки попередній підхід до людини не брав до уваги ні її почуттів, ні тим паче, зростання її духовності. Цей важливий педагогічний чинник дає людині змогу сформуванати самосвідомість, пізнати себе й знайти своє місце у світі, створити основу для емоційного спілкування та праці між людьми, що зрештою олюднить світ. Народна педагогіка, спонукаючи людину до безпосередності, до природного стану, пробуджує до життя духовний потенціал особистості, сприяє її творчому самовияву.

Могутнім фактором розумового розвитку виступає використання феноменальної мудрості нашого народу – невичерпних джерел фольклору. Загадки, народні казки, оповідання, прислів'я і приказки, скоромовки, ігри, іграшки, забавки – це чудова гімнастика розуму.

Бо фольклор, казки, пісні, звичаї та традиції впливають на формування інтелектуальної сфери у дитини, збагачуючи її народними інструментами пізнання основ життя, згідно культурологічного підходу, орієнтуючи молодших школярів на осмислення культури і традицій рідного народу [2, с. 8].

З давніх-давен винятково важливу роль у розумовому розвитку підростаючого покоління відігравали загадки – як надійний і чутливий засіб перевірки мудрості, кмітливості і розумових здібностей людини, її уважності при вивченні певних явищ природи, навколишнього світу, речей і предметів щоденного побуту і спілкування. Водночас загадка, як ніщо інше, чудово розвиває і зміцнює вправність, гостроту й поглиблення мислення. Якщо в сиву давнину загадки використовувались передусім як засіб перевірки зрілості людини, то в наш час вони є предметом культурної розваги, своєрідних інтелектуальних ігор і відпочинку.

Для молодших школярів читання загадок – не тільки засіб розвитку образного мислення, вони є прекрасними засобами розумового виховання і є предметом дидактичних вправ. Зміст і форми загадок різноманітні, а тому дають змогу звертатися до них на уроках опрацювання різних жанрів. Щоб загадки стали надбанням учнівського мовлення, треба постійно заохочувати дітей до заучування їх напам'ять, час від часу згадувати про них, відновлювати в пам'яті і спонукати до введення в усне мовлення. Загадки входять також у пізнавальні вправи і завдання для учнів. При навчанні умінню розгадувати загадки педагогам необхідно враховувати деякі методичні рекомендації: загадки повинні відповідати віку і розвитку дитини, тобто бути доступними для сприйняття; чим більше знають про предмет або явище природи діти, чим конкретніше і точніше вказані їх ознаки, тим простіше дитині самій знайти відповідь.

Певну роль у розумовому розвитку відіграють і казки, адже казка роздмухує вогник дитячої думки й мови.

Майже все, що прагнеш донести до інших людей, можна сказати у казці. Тут споконвіків передають життєвий досвід, вчать, виховують... Це чи не найважливіше завдання казки – вчити науці життя. З легкістю сприймають таку науку діти й дорослі, бо зазвичай немає відвертих повчань: цікавий розвиток подій – і наслідки, а висновок людина робить сама. А якщо хтось із героїв так схибив, що йому явно вказують на помилки, оцінюють, карають, то це не читачів та слухачів стосується, а казкових героїв. Читачі – розумники та розумниці – вчаться на чужих помилках. Можливо, тому Світ казки як досконала форма навчання і пройшов крізь віки [7, с. 4].

Добре, якщо учні не тільки слухають і розповідають казки, оповідання, але й самі їх складають, пишуть твори-мініатюри, виконують творчі роботи і завдання з усіх без винятку навчальних дисциплін за матеріалами спостережень над явищами природи, над працею, творами мистецтва, а також роботи на теми, які потребують моральної оцінки діяльності, поведінки, людських взаємин, як-от: «Як ластівка робить гніздо», «Моя любима українська народна пісня», «Як зерно стає хлібом», «Чарівний світ казки», «Вік живи – вік учись», «Книги читати – розуму набирати», «Перші ознаки весни», «Що значить бути добрим сином, доброю дочкою», «Розумний і дурень» та ін.

Казки створюють образи героїв, котрі гідні наслідування. У них у художній формі відтворювались зразки виконання вимог народної моралі, а також прищеплювались ті якості підростаючій зміні, які вважались бажаними і необхідними.

Так К. Д. Ушинський ставив казки набагато вище від усіх оповідань, називаючи їх першими блискучими спробами народної педагогіки, «педагогічним генієм народу» [4].

Ще в глибоку давнину прислів'я і приказки відігравали важливу розвиваючу роль. У них акумулювалася мудрість народу, його багатовіковий досвід, думи і сподівання. Причиною виникнення цього мистецтва було прагнення людей до організації трудового досвіду в словесних формах, які найлегше і найміцніше закріплювалися в пам'яті, – у формах двовіршів, прислів'я, приказок, трудових лозунгів давнини. Так і виникли прислів'я та приказки – усталені афористичні вислови, в основі яких лежить якесь узагальнення, важлива думка або повчання.

Залучення дітей до народних обрядів відбувалося тією мірою, якою вони можуть допомогти дорослим, здебільшого залучаючись на допоміжні ролі або ж на ролі спостерігачів. Але широке обрядове дійство настільки вражає дитячу уяву, що наповнює змістом ігри малечі, дає знання про побут, формує світогляд. На основі цих спостережень будуються складні почуття, духовна основа дійсності.

Забавлянки – напрочуд вдала й доцільна форма спілкування дорослих з дитиною, що сприяє гармонійному розвитку. Це спілкування викликає в маляти почуття фізичного комфорту, радість, активізує сприйняття різноманітних зовнішніх подразників.

Неабияк зміцнює інтелектуальні сили молодших школярів звернення до українського народного гумору.

В обов'язок учителя початкових класів входить піклування про те, аби на всіх заняттях якнайбільше розкривалися інтелектуальні сили вихованців. Крім звичного кола шкільних справ й уроків, уявлень, інтересів, у школярів має бути багате й різноманітне інтелектуальне життя.

У початкових класах, спостереження необхідні дитині, як – найважливіше джерело енергії розуму. Виховуючи молодших школярів, треба вчити їх бачити в звичайному незвичайне, шукати й відкривати причинно-наслідкові зв'язки, відповідаючи на запитання «чому?». Школа спостережливості в молодшому віці – необхідна умова розумового розвитку.

Важливим шляхом реформування освітньої системи є відновлення виховного потенціалу народної педагогіки і, разом з тим, впровадження нових форм і методів, що б створювало нові моделі розвитку національно спрямованої освіти, де б реалізовувалися ідеї: успадкування духовних надбань українського народу, набуття молодим поколінням соціального досвіду на основі виховної практики українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молодших школярів як особистісних, так і громадянських рис – любові до Батьківщини, самоповаги, безкорисливого піклування, що є базовими у ціннісному ставленні до Батьківщини, розвиток духовності, трудової, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, екологічної культури [1, с. 136].

Використання засобів народної педагогіки з метою виховання ціннісного ставлення до Батьківщини є актуальним і якнайкраще допомагають сформувати, починаючи з початкової школи, ті компетенції, які закладатимуть основи національної самосвідомості, національно-культурної ідентичності [1, с. 172].

Для посилення розумового виховання учнів в Україні відроджуються елітарні школи-гімназії, ліцеї, коледжі, навчальні заклади для особливо інтелектуально обдарованих дітей.

Але українська національна початкова школа тоді стане справжнім осередком розумової культури, коли в ній запанують: культ України, культ людини, культ розуму, культ рідного слова і культ книжки.

Список використаних джерел:

1. Гриців Т. Г. Виховання ціннісного ставлення до Батьківщини у молодших школярів засобами народної педагогіки: дис. канд. пед. наук. 13.00.01. Ін-т проблем виховання АПН України, Київ. 2021, 413 с.

2. Гриців Т. Г. Виховання ціннісного ставлення до Батьківщини у молодших школярів засобами народної педагогіки: автореферат дис. канд. пед. наук. 13.00.01. Ін-т проблем виховання АПН України, Київ. 2021, 22 с.

3. Закувала зозуленька. Антологія української народної творчості. Київ, 1989. С. 552.

4. Костянтин Ушинський: наук. праці. Львів: СПОЛОМ, 2014. 210 с. (Серія: Видатні українські педагоги, вип. V).

5. Народ скаже – як зав'яже. Українські народні прислів'я, приказки, загадки. Київ: Веселка, 1971. 230 с.

6. Радість Г. Радість від Галини Радість. Чернівці: Народознавчо-Просвітницький Центр «Факел Марії». 2021. 195 с.

7. Холод П., Холод З. Холод В., Новітні казки від сім'ї холодів. Чернівці: «Народознавчо-Просвітницький Центр Гарафіни Маковій, 2023. 328 с.

Катерина ЖУРБА

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач лабораторії національно-патріотичного виховання
Інституту проблем виховання НАПН України

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЗРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ДОСВІД ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Формування національної ідентичності у зростаючої особистості є проблемою державної ваги і національної безпеки з огляду на війну рф проти України, геноцид українського народу, значні руйнування, депортацію дітей до рф та ін. Актуальність формування національної ідентичності обумовлена необхідністю досягнення й засвоєння національно-культурних цінностей українського народу, історичної пам'яті, збереження національної на основі автентичності та традицій. Водночас, формування національної ідентичності має здійснюватися рівноправного діалогу з усіма етносами і народами, які проживають на теренах України і спрямовуватися на згуртування української нації довкола спільних інтересів.

Національна ідентичність є основою солідарності українського суспільства і метою формування її у зростаючої особистості.

До української нації належать ті, для кого найважливішими цінностями є державна незалежність України, почуття гордості за Україну, її захисників, приналежність до великої нації, українське громадянство, патріотизм, повага до української культури і української мови.

Серед негативних чинників у формуванні національної ідентичності школярів варто визначити інформаційну війну та військову агресію рф по відношенню до України, де особливий акцент був зроблений на:

– зросійщенні та нав'язуванні російської мови у всі сферах українського суспільства;

- боротьбу за утвердження російської мови як другої державної та витіснення української мови з Медіа-ринку;
- перекручуванні історичних фактів та запереченні автентичності української мови та культури та самого існування нації;
- використанні політтехнологій та передвиборчих компаній з метою розколу громадянського суспільства України, зіткнення інтересів на основі різниці та поглиблення суперечностей;
- ідеалізації радянського минулого.

Усі зазначені чинники, спрямовані на нівелювання національних цінностей, виключення молоді з національно-культурного контексту, формування меншовартісної свідомості та самосвідомості по відношенню до інших культур, які борються за панівне становище на теренах України.

Формування національної ідентичності має опиратися на:

- історичну правду;
- історичну пам'ять;
- національні ідеали;
- національну гідність;
- національну самосвідомість;
- патріотизм.

Умовами перемоги над ворогом є:

- стійка національна ідентифікація;
- сформованість національної солідарності;
- утвердження української мови у всіх сферах життя;
- патріотизм і готовність до збройного спротиву і захисту України.

Однак, сьогодні можна відмітити виклики, які стоять перед сучасним вихованням і торкаються формування національної ідентичності і духовної безпеки нації.

Під духовною безпекою нації розумітимемо її гармонійне за формою й високо ціннісне за змістом світосприйняття, за якого кожен її член в залежності від власної специфіки вибудовує індивідуальну траєкторію життя і розвитку, що змінює навколишній світ за законами добра, любові та справедливості. При цьому має бути відсутнє маніпулювання свідомістю особистості, нав'язування утилітарних орієнтирів, пріоритетів.

У формуванні духовної безпеки української нації доцільно вичленити два ключових фактори: внутрішній і зовнішній.

Ключовим внутрішнім фактором духовної безпеки нації виступає національна самоідентифікація, яка втілюється у почуттях-цінностях – «Я-Українець» – «Ми-Українці». Сутність цих почуттів-цінностей полягає у дієвій причетності особистості до своєї нації, до роду у широкому розумінні цього слова. Особистість має прийняти історичну естафету вищих духовних надбань нації, жити і діяти на їх основі та примножувати їх з урахуванням викликів теперішнього часу. Низький рівень цього фактору, коли не достатнє почуття єдиного національного роду, спричиняє недостатню консолідацію суспільства, низьку соціоцентрованість членів суспільства, за якої вони свідомо обмежують себе у суспільно значущих домаганнях, цілях, продуктивних способах удосконалення існуючої соціокультурної ситуації, їхню переважаючу Его-орієнтованість з відповідними утилітарними цінностями, перебільшення ролі міжрегіональної самотності. У цьому сенсі означений фактор є системотвірним, і виховні зусилля повинні бути у першу чергу спрямовані на його оптимізацію.

Серед зовнішніх факторів на увагу заслуговують наступні:

– *Ідеологічний фактор*, який ставить за мету забезпечити громадян України, зокрема молодь від впливу ідеології інших держав, зацікавлених у формуванні своїх прихильників та розхитуванні з середини політичної ситуації в Україні. У цьому зв'язку важливою вбачається своєчасне забезпечення їхніх ключових цінностей: здоров'я, сім'ї, кар'єрного зростання, матеріального достатку, індивідуально і суспільнозначущої самореалізації. На сьогодні є потреба у тому, щоб повернути українській ідеології її власні зміст, потенціал, історію, пантеон героїв і визначних діячів, переосмислити існуючий досвід і визначити новітні завдання подальшого розвитку нації, держави, суспільства.

Водночас слід зважати на те, що національна ідеологія формується разом із нацією, її духовним розвитком і становленням, що потребує уваги до виховного аспекту.

– *Ціннісна забезпеченість* є важливою складовою духовної безпеки, оскільки від цього чинника значною мірою залежить цілісність українського суспільства. Конфлікт цінностей тоталітарного та демократичного спрямування спостерігається не лише на рівні різних поколінь, а й

різних регіонів, що є причиною активного просування рф політичних сил, лояльних до окупантів.

Доведено, що духовні цінності виступають ознаками розвиненості будь-якої нації, без яких вона взагалі не може існувати. Нація, в якій нівелюються духовні цінності приречена на втрату державності і целище справа часу. Тому за теперішніх умов важливою є активізація зусиль з підвищення духовного рівня української молоді, формування у неї стійкої системи глибоких морально-духовних цінностей, оскільки саме вони складають основу мотиваційної сфери як особистості, так і суспільства в цілому. Те, чим керується окрема особистість у своїй поведінці, діях, добре висвітлює її глибинну сутність. Якщо особистість чи суспільство сповідує високі гуманістичні цінності, то цілі і засоби її досягнення також будуть досить високими і гуманними. Тільки таким чином ми можемо досягнути поступового економічного, політичного й духовного піднесення нашої країни, оскільки ці сфери досить тісно переплетені і взаємозв'язані.

– *Релігійний фактор* на сьогодні є потужним засобом впливу на українську молодь, яка перебуває у пошуку абсолютних цінностей. На цьому тлі Церква Московського патріархату, виконуючи замовлення Кремля, через проповіді та Боже Слово пропагує цінності «руського мира», стимулює сепаратистські настрої зневаги до української культури, мови, намагається втягнути віруючих у війну на боці росії.

Спостерігається боротьба України за визнання помісної Церкви та розширення її впливу. Ці процеси породжують з боку МП посилення тиску на населення України, апелюючи до різних історичних, національно-культурних і політичних реалій. Відмінності у геополітичних орієнтаціях та інтересах церковників свідчить про їхню не стільки церковну, скільки політичну боротьбу за українську молодь та залучення до неї російської агентури.

– *Фактор історичної упередженості* в зарубіжних і донедавна в українських мас-медіа завдає удару по духовній безпеці української молоді, оскільки переконує їх у меншовартісності і вторинності української нації, її несамотійності, залежності від інших сильніших держав, які вирішують її долю. Тому на сьогодні важливим бачиться об'єктивне висвітлення історії України та її популяризація, увага до української мови,

яка досі не має державної підтримки. Водночас така міфотворчість спостерігається і в Україні, що можна пояснити бажанням відмовитися від застарілих ідеологічних концепцій на користь нових, які більше відповідають історичним реаліям. Однак, на сьогодні надзвичайно важливо дотримуватися історичної правди. Всі спроби прикрасити історію свого народу, навіть з найкращих патріотичних міркувань, як показує світовий досвід, мають зворотний ефект. Врешті-решт історична неправда стає очевидною, що болісно б'є по престижу країни.

– *Фактор маніпулювання свідомістю* активно здійснюється через засоби масової інформації, різного роду інформаційні ресурси, які є потужним засобом впливу на молодь та використовуються різними країнами з метою впливу на неї, роздмухування сепаратистських настроїв, презирливого ставлення до своєї Батьківщини, її культурних здобутків. Ведення інформаційної війни росією обумовило необхідність відсічі ворогу на інформаційному рівні, боротьби з російською пропагандою, яка використовуючи зарубіжні мас-медіа широко розповсюджувала неправду чи напівправду інформацію з метою позбавлення України міжнародної підтримки та нав'язування світові ідей «руського мира».

Масована підміна національних архетипів масовою культурою є причиною відсутністю стійких моральних цінностей, зорієнтованістю на ціннісно-примітивну субкультуру, збіднення власного духовного світу.

– *Фактор естетико-ціннісної спрямованості* є також складовою духовної безпеки, оскільки різного роду естетичні викривлення та орієнтація щодо споживання масової культури є причиною втрати національної своєрідності, втрати цінності життя у цілому. З огляду на те, що цей фактор є практичне втілення в культурному житті окремої людини, яка так чи інакше потребує духовного джерела, роль естетичного аспекту духовної безпеки у сучасних умовах зростає.

Сучасне мистецтво відіграє значу роль у сприйнятті України у світі, формує її образ як в Україні, так і поза її межами. Пізнаючи традиційне і сучасне українське мистецтво світова спільнота формує уявлення про Україну і українців, привабливість українського способу життя і українських цінностей, що має важливе значення для перемоги і відновлення України у післявоєнний час.

Таким чином, національна ідентичність – це суб’єктивні переживання належності до українського народу, нації, свідоме прийняття його моральних цінностей, що характеризується ототожненням і формуванням відповідної національної Я-концепції, що виявляється у власній самоповазі, національній гідності, умінні користуватись правами і свободами, справедливості, відповідальності, любові до України та бажанні пов’язати свою долю з долею України.

Проблема формування національної ідентичності зростаючої особистості завжди перебувала у полі зору науковців Інституту проблем виховання і лабораторії національно-патріотичного виховання і здійснювалася у тісній взаємодії з Міністерством освіти і науки України за такими напрямками:

- робота в комісіях і робочих групах;
- всеукраїнські експерименти;
- розробка змістово-методичного забезпечення з грифом МОН України;
- спільні заходи;
- участь у проведенні всеукраїнських і міжнародних конкурсів «Ми – люди землі», «Мистецтво жити разом – 2022».

Лабораторія національно-патріотичного виховання активно працює у Комісії з питань інноваційної та дослідно-експериментальної роботи при Міністерстві освіти і науки України.

Експериментальна робота підрозділу здійснюється на всеукраїнському, регіональному і підвідомчому рівні і в 2022 році охоплювала 92 школи, з яких, з них: 62 – затверджених МОН України, 19 – обласними органами управління освітою, 10 – місцевими органами управління освітою.

Лабораторія має значний досвід у проведенні всеукраїнських експериментів, де приділяється увага формуванню національної ідентичності, національно-патріотичних та громадянських цінностей.

Прикладом можуть служити такі завершені вже всеукраїнські експерименти як: «Реалізація Програми «Нова українська школа» у поступі до цінностей» (2019–2022). Наукові керівники: І. Бех, К. Журба; «Педагогічні умови виховання свідомого громадянина-патріота у загальноосвітньому навчальному закладі» (на базі комунального закладу освіти «Середня

загальноосвітня школа № 87» Дніпропетровської міської ради» (2015–2020). Науковий керівник: І. Бех.

У 2023 році лабораторія національно-патріотичного виховання розпочала новий всеукраїнський експеримент «Формування національної ідентичності здобувачів освіти як умови консолідації суспільства в реаліях сьогодення» на базі комунального закладу освіти «Середня загальноосвітня школа № 7» м. Одеси» (2023–2025). Наукові керівники: І. Бех, К. Журба.

Лабораторією національно-патріотичного виховання розроблено та апробовано змістово-методичне забезпечення, що включає Концепцію формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх закладах [3], Програму «Нова українська школа» у поступі до цінностей [1], Програму виховання у підлітків смисложиттєвих цінностей в умовах євроінтеграційного поступу України [5], монографії, методичні посібники та методичні рекомендації присвячені питанням формування національно-культурної ідентичності [4].

Робота, спрямована на формування національної ідентичності зростаючої особистості та національно-патріотичного виховання здійснювалася в рамках Школи виховника Всеукраїнського виховного консорціуму, заснованого Національним еколого-натуралістичним центром учнівської молоді МОН України спільно з Інститутом проблем виховання НАПН України, де пройшли підготовку понад 1500 педагогів і виховників.

Свою ефективність підтвердила і тренінгова робота, яка проводилася співробітниками лабораторії національно-патріотичного виховання на базі Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді МОН України, у закладах вищої освіти, закладах загальної середньої освіти. Були розроблені та проведені наступні тренінги:

- «З Україною в серці»;
- «Формування національно-культурної ідентичності сучасної молоді»;
- «Я громадянин України».

Таким чином, формування національної ідентичності зростаючої особистості є завданням державної ваги і запорукою безпеки України, її здатності протистояти ворогу і перемагати.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д. (Ред.). Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. Київ: ІПВ НАПНУ. 2019.
2. Журба К. О. Національна ідентичність. Як сформувати національно-культурну ідентичність у сучасних підлітків. *Методист*, № 7(79), 2018. С. 72–79.
3. Журба К. О., Бех І. Д. Концепція формування в підлітків національно-культурної ідентичності. *Гірська школа українських Карпат*, 2017. 16, С. 25–35.
4. Журба К. О., Бех І. Д., Докукіна О. М., Федоренко С. В., Шкільна І. М. Національно-культурна ідентичність. (Методика виховання). Кропивницький: Імекс-ЛТД. 2019.
5. Журба К. О., Бех І. Д., Докукіна О. М., Федоренко С. В., Шкільна І. М. Програма виховання смисложиттєвих цінностей підлітків в умовах євроінтеграційного поступу України. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 2022.

Лариса КОВАЛЬЧУК,

кандидат педагогічних наук, доцент

Христина ЯВОРСЬКА,

аспірантка II року навчання

Львівський національний університет імені Івана Франка,

факультет педагогічної освіти, кафедра загальної

педагогіки та педагогіки вищої школи

РОЗВИТОК КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЯК ЦІННІСНИЙ ОРІЄНТИР СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Сьогодні як ніколи важливо залучати учнів початкової школи до пізнання культурної спадщини, традицій, звичаїв, українського народного мистецтва, ремесел, художніх промислів, що сприятиме відродженню, укріпленню та продовженню української національної культури. Саме у цьому віці закладається фундамент ціннісного ставлення до своєї Батьківщини, мови, культури, любові до рідного краю, почуття патріотизму, гідності, національної ідентичності тощо.

У концепції Нової української школи народна педагогіка, національне виховання знайшли відображення у таких концептуальних положеннях, як виховання на цінностях, плекання української ідентичності тощо. Згідно з Законом України «Про освіту» окремими засадами державної політи-

ки у сфері освіти та принципами освітньої діяльності є: «виховання патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій; нерозривний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, національними традиціями; гуманізм» та ін. [1]. У Державному стандарті початкової освіти ціннісними орієнтирами, на яких ґрунтується початкова освіта, є «плекання любові до рідного краю та української культури, шанобливе ставлення до Української держави; формування активної громадянської позиції, відповідальності за своє життя, розвиток громади та суспільства, збереження навколишнього світу» та ін. [2].

На нашу думку, відродженню української нації сприятиме формування у дітей молодшого шкільного віку таких ключових компетентностей, які включатимуть народознавчий та національно спрямований підтекст. До них можемо віднести розвиток культурної, громадянських і соціальних компетентностей, вільне володіння державною мовою, компетентностей у галузі природничих наук, техніки та технологій. Зазначені компетентності реалізуються у Новій українській школі за такими освітніми галузями: мовно-літературна, природнича, громадянська та історична, соціальна і здоров'язбережувальна, мистецька та технологічна.

Розвиток у здобувачів початкової освіти саме культурної компетентності вбачаємо одним із найважливіших напрямів пізнання української культури. Формування культурної компетентності у початковій школі здійснюється такими засобами народної педагогіки, як усна народна творчість (малі фольклорні форми, народні казки, легенди, народні пісні); народні традиції, звичаї та обряди, народні символи і прикмети; образотворче, музичне, хореографічне і декоративно-прикладне мистецтво. Розвиткові культурної компетентності сприяє залучення дітей молодшого шкільного віку до культурно-мистецьких заходів, проєктної діяльності, а також відвідування театрів, музеїв, майстерень народних умільців тощо. Цікавою формою організації діяльності учнів є участь у різноманітних майстер-класах, де вони можуть не лише ознайомитися з творами мистецтва, а й спробувати створити їх самостійно, відчувши себе у ролі майстрів.

Т. Гриців слушно зазначає, що «залучення дітей до культури українського народу, виховання в них національної самосвідомості, форму-

вання стійкого інтересу до матеріалу народознавчого змісту, бажання пізнати його глибше та використовувати в повсякденному житті вибудовує стійку платформу для виховання молодших школярів свідомими громадянами України» [3, с. 70].

Важлива роль у становленні та розвитку особистості дитини відводиться учителю. Адже виховання учнів початкової школи на основі народознавчого досвіду, національно-культурних традицій українського народу, – як слушно зауважує Т. Коваль, – «забезпечує їх прилучення до високих духовних і матеріальних надбань свого народу, засвоєння і примноження кращих звичаїв, моральних норм, естетичних цінностей та інших елементів культурної спадщини, кращих психічних якостей українського народу, специфіки його емоційної та інтелектуальної сфери, що зберігаються нацією, розвиваються і передаються протягом століть» [4, с. 552].

Пріоритетним аспектом професійної підготовки є формування свідомого, відповідального, обізнаного вчителя початкової школи, готового до розвитку культурної компетентності учнів. Залучаючи здобувачів початкової освіти до культури та мистецтва, вчителю необхідно мати сформовану мистецьку освітню компетентність. Під *мистецькою освітньою компетентністю майбутніх учителів початкової школи* розуміємо сукупність мистецько-педагогічних знань, мистецько-педагогічних умінь і навичок, цінностей і ставлень, досвіду творчої діяльності, професійно-педагогічних здібностей та особистісних якостей, а також здатність застосовувати їх у практичній/професійній діяльності [5, с. 117].

Для розвитку культурної компетентності учнів учителю необхідно не лише володіти знаннями, уміннями, навичками, професійними здібностями та якостями, а й ціннісними орієнтаціями. Тому, одним із структурних складників готовності майбутніх учителів початкової школи до розвитку культурної компетентності учнів вважаємо мотиваційно-ціннісний компонент.

Мотиваційно-ціннісний компонент готовності майбутніх учителів до розвитку культурної компетентності здобувачів початкової освіти полягає у ціннісних ставленнях майбутнього вчителя початкової школи та його мотивації до розвитку культурної компетентності учнів і включає:

- ціннісне ставлення до культури, культурної спадщини та мистецтва;

- повага і толерантне ставлення до національної, світової культури та мистецтва;
- ціннісне ставлення до учнів як суб'єктів культури;
- ціннісне ставлення до діяльності з розвитку культурної компетентності учнів як культурного процесу, мистецько-педагогічної, професійної діяльності загалом;
- спрямованість на розвиток культурної компетентності здобувачів початкової освіти;
- розуміння значення формування культурної компетентності особистості;
- зацікавленість питанням культурної компетентності та її розвитку в учнів початкової школи;
- наявність інтересу до вивчення фахових дисциплін, які забезпечують підготовку до розвитку культурної компетентності учнів;
- бажання до професійного саморозвитку та самовдосконалення.

Отже, важливим завданням сучасної школи є розвиток культурної компетентності учнів на основі народної педагогіки, матеріалів народознавчого змісту та національно-культурних традицій. Адже це сприятиме вихованню поваги і любові до Батьківщини, почуття патріотизму, формуванню громадянської позиції та національної ідентичності, а також залученню учнів до української культури. Для здійснення означеної діяльності необхідною умовою є готовність майбутнього вчителя. Значущими структурними складниками готовності є ціннісні ставлення до культури, учнів, педагогічної діяльності та спрямованість на розвиток культурної компетентності здобувачів початкової освіти.

Список використаних джерел:

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII (у редакції від 01.01.2023р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
2. Державний стандарт початкової освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. № 87 (у редакції від 24.07.2019 р. № 688). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>.
3. Гриців Т. Особливості виховання ціннісного ставлення до батьківщини у молодших школярів засобами народної педагогіки. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2018. Вип. 22. С. 64–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2018_22_8 (дата звернення: 15.05.2023).

4. Коваль Т. Українські народні традиції та звичаї як засіб національного виховання молодших школярів в умовах НУШ. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2022. № 2 (2). С. 546-554. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/2261> (дата звернення: 16.05.2023).

5. Ковальчук Л., Яворська Х. Мистецька освітня компетентність майбутніх учителів початкової школи: сутність, складники, шляхи формування. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2022. Вип. 36. С. 113–123.

Лариса ТЕОДОРОВИЧ

кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму
Національний університет «Львівська політехніка»

ТУРИЗМ ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ ТА ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Війна завдала Україні катастрофічної гуманітарної та економічної руйнації, але продемонструвала всьому світові незламність нашого народу. Тепер весь світ знає де знаходиться Україна, і хто такі українці.

Багато століть бездержавний український народ зберігся сам і довів власне право на незалежність. Разом з тим те, що українці століттями не мали своєї держави, негативно позначилось й на розвитку національної самосвідомості. Нерозвиненість національної самосвідомості нерідко ставала об'єктом іронії в фольклорі, в художній літературі. Але завдяки головним досягненням своєрідність української культури є виразом не примітивізму хуторянської психології як якоїсь ущербності національного характеру, а оптимістичної життєвості і здорового світовідчуття, душевної рівноваги і цілісності світогляду українського народу. Українська ідея – основа функціонування нації, серцевина духовних інтересів, наріжний камінь соціально-політичних прагнень. Суть її – у вираженні поривань українського народу до свободи, до завоювання економічної, політичної і культурної незалежності, утвердження повного права представляти себе на міжнародній арені самостійно, а не чужими інструкціями та атрибутикою [1].

Україна належить до країн із потужними природними туристичними ресурсами, унікальними пам'ятками історії та культури та своєрідною

ментальністю нації, яка століттями виборювала свою політичну і культурну незалежність. Українці робили великі наукові відкриття, відігравали та продовжують відігравати значні ролі в політиці, економіці та культурі Європи та світу. Всі ці фактори підкреслюють історичну і культурну значимість нашої держави у світовому просторі.

Для розвитку держави й суспільства важливо, щоб її громадяни пишались своїм походженням, правильно обирали життєві орієнтири і працювали на благо своєї країни. Значний вплив на людину, зокрема на формування її ціннісних орієнтацій здійснюють етнонаціональні фактори.

Аналізуючи причини окупації Криму та частин Луганської та Донецької областей у 2014 році, можна зробити висновки, що в силу певних історичних причин частина мешканців цих регіонів не ідентифікувала себе як українців.

Будучи громадянами України, вони не знали ні мови, ні історії, ні культури країни, в якій проживали. Спираючись на демократичні засади нашого суспільства, національні погляди нікому не нав'язувались, а навколо закону «Про мову» було багато спекуляцій проросійських політичних сил. Не приділялась належна увага інформаційній політиці, а російські канали безперешкодно транслювали свої наративи. Не пропавались національні культурні та морально-духовні цінності. Переважна більшість мешканців Криму і Донбасу ніколи не була на території Західної України і вірила в існування міфічних нацистів, тому підсвідомо відкидала все українське.

Втім, ідентичність ніколи не є завершеною, вона перебуває в постійній зміні, додаванні або відчуженні окремих частин. Нині **наша ідентичність не тільки відстоює себе перед російською, але й конкурує зі всім світом за кожного українця. Повномасштабна війна росії проти України** спричинила, мабуть, найсильніше єднання українців. Під загрозою розстрілів, катувань, постійних ракетних ударів нація згуртувалась. Нині громадянська ідентичність населення України зросла до 84,6%. Після перемоги ми вже ніколи не будемо орієнтуватися на росію. Відповідно наша мета і цілі – це Європа. Але на цьому шляху важливо зберегти свою національну ідентичність.

Дієвим засобом виховання патріотизму, гордості за свій народ та країну, джерелом знань про неї є краєзнавчі туристичні подорожі. Учас-

ники таких подорожей спостерігають за природою і господарською діяльністю населення, дізнаються про проблеми соціального та економічного розвитку, знайомляться з культурними та історичними об'єктами, народними традиціями, звичаями, фольклором, гастрономічними особливостями певних етнокультурних регіонів.

У свій час видатні діячі, які стояли на засадах збереження української національної ідентичності, наголошували на важливості просвітницької ролі туристичних подорожей рідним краєм навіть в часи перебування українських земель у складі інших держав. Ще Іван Франко, обґрунтовуючи навчально-виховну функцію мандрівництва, привертав увагу до політики таких розвинутих країн, як Німеччина, Данія, Швеція, в яких краєзнавство було одним із важливих предметів шкільного навчання [2]. Він вбачав у краєзнавстві необхідну складову насамперед національного виховання, підкреслював, що не може бути свідомого українця без знання про минуле й сучасне свого краю, свого народу. Шкільне краєзнавство на думку І. Франка, «дає змогу знати своє найближче оточення, знати минуле і сучасне свого народу і відчувати себе живим і свідомим членом живого, свідомого і об'єднаного організму» [2]. Усвідомлюючи велике науково-пізнавальне й національно-патріотично значення подорожей, Іван Франко неодноразово організовував мандрівки рідним краєм, був одним з фундаторів розвитку туризму і туристичного руху в Україні, зокрема в Галичині.

Митрополит Андрей Шептицький упродовж усього життя підтримував процес національного відродження, дбав про збереження та формування української культури, був засновником і фундатором музеїв, зокрема Національного музею у Львові. Завдяки його розпорядженням на землях Львівської митрополії були створені одні з перших природних заповідників у Західній Україні: заповідник кедрових лісів на горі Яйко біля Підлютого та заповідник степової рослинності біля гори (Пуків на Рогатинщині). Сприяв відкриттю курортів (наприклад, у Черчому), підтримував туристичний рух, фінансуючи з власних коштів будівництво туристичних притулків в Карпатах [3].

Нині ми маємо виняткові умови для утвердження ідей національного відродження в українському суспільстві. Починати треба з виховання наймолодшого покоління українців – сучасних дітей війни. Національно-

патріотичне виховання дітей та молоді обов'язково повинне супроводжуватись краєзнавчими туристичними подорожами. Тематика маршрутів може стосуватись певних історичних подій чи видатних діячів; включати огляд пам'яток природи та історико-культурних об'єктів, діючих чи важливих в минулому промислових підприємств, походи екологічними стежками, відвідування національних природних парків, замків, палаців та музеїв.

Туристичні маршрути слід формувати, беручи до уваги вік учасників, щоб коригувати об'єм та форму подачі інформації, правильно розподіляти фізичні навантаження, включати розважальну та ігрову діяльність. Особливо слід слідкувати за тим, щоб інформація не була нудною, подавалось цікаво, емоційно не пригнічувала. Краєзнавчій мандрівці повинне передувати ознайомлення з тематикою та зацікавлення майбутнім маршрутом. Слід наголосити на окремих фактах та подіях, пов'язаних з ключовими пунктами маршруту. При цьому слід згадати історії, легенди чи інші зразки народного фольклору (прислів'я, приказки, місцеві назви, пісні). Цікавими для дітей будуть квести та змагання. Важливо, щоб учасники краєзнавчих подорожей усвідомлювали важливість збереження природної та культурно-сторичної спадщини, розуміли, що роблять важливу для своєї країни справу. Для цього їх слід заохочувати збирати краєзнавчі матеріали для шкільного чи місцевого музею, брати участь в експедиціях, громадських роботах, екологічних акціях.

Правильно організовані краєзнавчі туристичні подорожі сприяють:

- формуванню системи знань про природу, історію та особливості культури українського народу;
- створенню умов для гармонійного розвитку особистості, змістовного проведення дозвілля і відпочинку;
- збереженню й зміцненню фізичного, психічного та духовного здоров'я, мотивації до здорового способу життя, занять фізичною культурою і спортом;
- духовно-моральному, громадянському, трудовому вихованню;
- просвітницькій діяльності та екологічному вихованню;
- задоволенню потреб учнівської молоді у професійному самовизначенні відповідно до її інтересів і здібностей;

- вихованню правової культури, поваги до Конституції України та законів України, державної символіки, народних звичаїв, традицій і національних цінностей Українського народу, а також інших націй і народів;
- формуванню ціннісних орієнтирів, активної громадянської позиції та утвердженню національно-патріотичної свідомості дітей та молоді;
- залученню до практичної діяльності, спрямованої на формування національної свідомості, патріотизму, активної громадянської позиції.

Організація масових туристично-краєзнавчих подорожей повинна відбуватись у взаємодії з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, музеями, закладами культури та мистецтв, громадськими та освітніми організаціями, супроводжуватись наданням методичної і практичної допомоги у впровадженні креативних форм і методів туристично-краєзнавчої роботи.

Список використаних джерел:

1. Мірчук І. Світогляд українського народу. Спроба характеристики. Генеза. 1994. № 2. С. 87–96.
2. Франко І. Галицьке краєзнавство: Збір. творів у 50 т. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 46. Кн. 2. С. 116–150.
3. Костриця М. Внесок Івана Франка в розвиток географічного краєзнавства Краєзнавство. Географія. Туризм. 2006. № 27–28. С. 30–34.
4. Баран С. Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Мюнхен, Видавниче Товариство «Вернигора», 1947. 151 с.

Любов МАГАС

старший науковий співробітник лабораторії економіки
Інституту сільського господарства Карпатського регіону
НААН України м. Львів

АКТУАЛЬНІСТЬ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ ЗАБРУДНЕННЯ ВОДИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ В КОНТЕКСТІ НАРОДОЗНАВСТВА

Вода – основна складова існування усіх форм життя на Землі. Людиною для своїх потреб широко використовуються як поверхневі води (озера, ріки, невеликі річки), так і підземні чи ґрунтові (колодязі, сверд-

ловини), водою яких користується населення сіл і селищ. Здоров'я та благополуччя людей значною мірою залежить від стану якості водних ресурсів.

Актуальність досліджень обумовлена екологічними проблемами, які останнім часом викликають особливу занепокоєність через значне погіршення якості природних вод. На якість водних ресурсів впливають в основному антропогенні фактори. Дані явища відбуваються в першу чергу через те, що більшість річок і озер одночасно є як джерелами водозабезпечення, так і приймачами промислових, комунальних, сільськогосподарських стічних вод.

Найбільш агресивними є стічні води промислових хімічних виробництв. Загалом промислові підприємства скидають близько 85% загального обсягу забруднених стічних вод. Решта забраної води приблизно порівну витрачається на потреби населення та сільського господарства, їхні стічні води істотно забруднюють водні об'єкти. Як правило, стічні води комунальних підприємств попередньо очищують, однак у багатьох містах очисні споруди працюють неефективно. Сільські населені пункти практично не забезпечені очисними спорудами. Велика кількість забруднювальних речовин змивається також безпосередньо із забудованих територій міст. Із сільськогосподарських угідь внаслідок вимивання до поверхневих водних об'єктів надходить значна кількість азото- і фосфоровмісних сполук, які входять до складу мінеральних добрив. Дренажні води зрошувальних систем забруднюють природні води отрутохімікатами та мінеральними солями. До основних забруднювачів, що надходять з тваринницьких комплексів, належать сполуки азоту, фосфору, органічні речовини. У багатьох містах не вирішено проблему так званих зливовоталих стоків, які безпосередньо відводяться у водні об'єкти і забруднюють їх нафтопродуктами, отрутохімікатами та іншими хімічними речовинами, що змиваються з території міста. За ступенем хімічного забруднення зливовоталі води часто наближаються до комунально-побутових [1].

Експерти вважають, що найперше для покращення стану водоюм необхідно здійснити комплекс заходів з припинення скидання до них неочищених стічних вод, провести моніторинг стану гідротехнічних споруд на річках. Крім того, варто посилити державний нагляд і контроль за скидами з підприємств і дотриманням режиму господарювання у водоохоронних

зонах річок і дренажних каналів. Адже сьогодні власники підприємств фактично безкарно зливають відходи у водойми. Або ж як варіант, змусити власників великих підприємств встановити систему на законодавчому рівні, або ж ввести систему штрафів, як це є в країнах Європи [2].

Однак, на думку фахівців, таке безвідповідальне ставлення до води пояснюється не тільки відсутністю заходів моніторингу та контролю щодо скидання неочищених стічних вод, безсистемністю сільськогосподарської діяльності з порушенням допустимих меж застосування мінеральних добрив та засобів захисту рослин насамперед низьким рівнем екологічного світогляду населення України. Тому покращення стану водних джерел, поліпшення якості питної води, на нашу думку, досягатиметься не стільки її очищенням та посиленням державного нагляду і контролю за скидами з підприємств, як забезпеченням впровадження заходів по попередженню їх забруднення. Тому необхідно виховувати в людях почуття відповідальності за стан навколишнього середовища, зокрема, водних ресурсів.

На нашу думку, якнайповніше забезпечення виховання екологічної грамотності у ставленні до води можливе на основі народознавства. Знання наших прадідів про цілющі властивості води на багато тисячоліть випередили останні наукові дослідження японських вчених, про те, що вода має пам'ять, фотографує, зберігає інформацію, проявляє себе як мисляча субстанція. Ставлення до води у наших предків було у великому пошанівку, як до Очей Господніх на Землі, про це свідчить спосіб їхнього життя, звичаї та обрядовість. Глибокий пошанівок до води у нашому народі проявлявся у звичаях та обрядах: «Ненька учила: кинеш щось у воду – рани меш мати по тілі, плюнеш – язик буде си ранити, вприщипиши коло рота, впустиш до води бруд – умреш від нагальної смерті. Де видиш бруд у воді й не прочистиш – Господь не стане тобі на поміч. Вода чує, стверджує наш співбесідник, згадуючи, як ще його бабуса, нашіптуючи до води, лікувала такою від різних недуг. А наука тепер каже: вода здатна вбирати і доносити до організму задану їй інформацію... Як би там не було, але вода – це є артерії землі. І коли ми їх так нещадно отруюємо різним сміттям, ми отруюємо матінку-землю, на якій живемо, то ж стають яснішими за білу днину прислів'я: «Зневажиш воду – накличеш шкоду», «Поможеш воді – зарадиш біди»...» [3, с. 170–173]. Ці знання, цей досвід по крупиночці визбирані у старожилів та узагальнені вчителькою Гарафі-

ною Маковій у її народознавчих книгах «Золоте віно з бабусиної скрині», «Затоптаний цвіт», «Очі Згори».

Переконливі норми народної моралі мають значний вплив на виховання дітей в ставленні до води, її екологічної безпеки. На нашу думку, виховна практика на основі народної педагогіки за книгами Ґарафіни Маковій, за умови застосування її в навчальному процесі, матиме значний вплив на підростаюче покоління, що в свою чергу може стати стратегією розвитку рівня екологічного світогляду у ставленні як до води, так і до довкілля та Землі в цілому. Тому дуже важливо, щоб освітянами пропагувалося народознавство, ставало основою освітнього процесу в українських школах, застосовувалось у дії, як це було колись у наших предків та висвітлено у книгах Ґарафіни Маковій.

Висновки:

1. Можна констатувати, що практично всі водні ресурси в останні роки забруднюються внаслідок збільшення впливу антропогенних чинників: безсистемна господарська діяльність з порушенням допустимих меж освоєння територій, надмірна інтенсифікація використання природних ресурсів, а найперше водні ресурси страждають від забруднення промисловими та комунальними стоками, які містять важкі метали, органічні та бактеріологічні забруднювачі.

2. Впровадження у навчально-виховний процес шкіл вивчення народознавства за книгами Ґарафіни Маковій спонукатиме застосування народної педагогіки у ставленні до природи, води зокрема, що в свою чергу може стати стратегією розвитку рівня екологічного світогляду людей у ставленні як до води, так і до довкілля та Землі в цілому. Тому дуже важливо, щоб освітянами пропагувалося народознавство, ставало основою навчально-виховного процесу в українських школах, застосовувалось у дії, як це було колись у наших предків та висвітлено у книгах Ґарафіни Маковій.

Список використаних джерел:

1. Осадчий В. І. Ресурси та якість поверхневих вод України в умовах антропогенного навантаження та кліматичних змін: за матеріалами наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 31 травня 2017 р. Вісник НАН України, № 8, С. 29–46. URL: <https://doi.org/10.15407/visn2017.08.029> (дата звернення 04.06.2023 р).

2. *Зберегти воду: українські водойми потерпають від забруднення*. URL: <https://www.unian.ua/ecology/naturalresources/1455473-zberegiti-voduukrajinski-vodoymi-poterpayut-vid-zabrudnennya.html> (дата звернення 04.06 2023 р).

3. *Маковій Г. П. «Очі Згори»* Видавництво «Генеза». Київ. 1996. С.170–17.

Любов ШУМОВСЬКА

відмінник освіти України, заслужений працівник освіти України,
художній екскерівник Народного художнього колективу «Вокальний
ансамбль «Калинка» Палацу творчості дітей та юнацтва міста
Бровари Київської області

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНСЬКИХ ПІСЕНЬ У ДИСЦИПЛІНАХ СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ТА ПРИРОДНИЧОГО ЦИКЛІВ ШЛЯХОМ ПОГЛИБЛЕННЯ ЗМІСТУ ТЕМАТИКИ ЧИННИХ ПРОГРАМ ЧЕРЕЗ НАРОДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

«У народній співанці – надсила людського духу», – писала видатна народознавця Ґарафіна Маковій у своїй книжці «Пісні одного села» [1].

Працюючи багато років у позашкільній освіті керівником вокального ансамблю, я турбувалася, звісно, про репертуар, і спостерегла, що саме народні пісні будять у душі живі струни відгуку. Діти, співаючи, проймаються текстом і мелодією, стають чутливішими, емоційно багатшими, самі стають носіями отого менталітету нації. Бо це пісні, створені на теренах нашої землі, пісні, які співалися багатьма поколіннями українців. Вони просочені потужною силою душ наших предків, їх характерів, уявлень, світосприймання. Якщо вони живуть з покоління в покоління, вивчаються від старого до малого, торкаються душ, то вже цей факт говорить про їх силу, красу, живучість.

Український народ створив багату і оригінальну народнопісенну скарбницю, яка є окрасою нашої духовної культури. В піснях відбилосся поетичне бачення світу, широкий діапазон переживань, роздумів, спогадів та прагнень. «Нема такої значної події в житті народу, немає такого людського почуття, яке б не обізвалося чи рокотом грому, чи ніжною струною в українській ліриці, яку по праву можна назвати національним

скарбом і перлиною світової і народної творчості», – писав М. Стельмах. Наповнені любов'ю до рідної землі, пісні оспівують не тільки людину, а й природу краю, її чарівність, яка поряд з високою духовністю творців народної поезії, стала джерелом краси й самої пісенності.

Протягом багатьох століть кращі представники української культури аргументували свої погляди на необхідність музичного виховання на національних засадах. Народна пісенна творчість набирає дедалі вагомішого значення для всебічного розвитку особистості поза систематичною освітою.

Специфіка художньо-естетичного виховання у плані спадкоємності народної культури і полягає у вихованні художньо-естетичним середовищем, через глибоке «занурення» вихованців у народні традиції, культурні відносини, напрацьовані та закріплені багатовіковою історією українського народу. Атмосфера розмаїтих народних традицій, що вбирають календарно-обрядовий, родинний комплекс, систему народних образів і символів етнічної спільності, завжди оточувала дитину з перших кроків і забарвлювала весь її життєвий шлях.

Як же важливо не губити тих важелів розвитку особистості – гармонійної, небайдужої до всього рідного, національного. Адже «ще не вмерла України ні слава, ні воля», ще народжуються в душах українців пісні, і є автори самобутні, що вболівають за подальшу долю нашої землі. Є ті, хто несе в своїх душах дзвінкі струни українства, багатство, благородство, доброту, милосердя, велич і гідність Людини Небесного походження – адже саме такими були кращі представники української нації. І щоб це все ввібрали і відчували діти, важливо не позбавляти їх цього в навчанні на різних рівнях, починаючи з дитячого садка і закінчуючи вишами.

Український педагог Василь Сухомлинський надавав великого значення музичному вихованню дітей, пісні. Ось, наприклад, як писав він у відомій книзі «Серце віддаю дітям»: «Є така людська якість – тонкість, емоційність натури. Вона виявляється в тому, що довколишній світ загострює здатність до переживань. Людина тонкої емоційної натури не може забути горя, страждань, нещастя іншої людини; совість примушує її прийти на допомогу. Цю якість виховує музика й пісня [3].

Емоційність натури, притаманна морально та естетично вихованій людині, виражається в тому, що серце стає сприйнятливим до доброго слова, повчання, напутньої поради. Якщо ви хочете, щоб слово вчило жити, щоб ваші вихованці прагнули до добра, виховуйте тонкість, емоційну чутливість юного серця. Серед численних засобів впливу на юне серце важливе місце належить музиці. Музика і моральність – це проблема, яка потребує глибокого вивчення і дослідження.

Мені видається дуже доцільним поєднання у викладанні певних тем з історії, наприклад, співу пісень. Адже є думи, історичні пісні. Слухати – добре. Але якби діти співали самі, вони перепускали б той глибокий зміст через свою душу. Вони б глибше, емоційніше сприймали матеріал. Із сучасних, до прикладу, пісня «Журавлі» («Пливе човен, бранців повен...»), слова – Степана Галябарди, музика – Арнольда Святогорова, – могла б бути емоційною ілюстрацією до відповідної теми на уроці історії. Потрібні уроки співу, на яких можна принагідно знайомити дітей з музичною термінологією, музичними і вокальними творами та їх авторами. І, звичайно, має бути зв'язок вчителя музики з учителями інших предметів, які між собою домовляються про вивчення певних творів. Якщо розвивати цю чутливість до звуків музики з дошкільного віку, то навчити співу можна майже всіх. Солістами всі не стануть, але співати з підтримкою інших голосів, які впевнено ведуть мелодію, зможуть.

Широкий спектр використання музики, пісні у викладанні української мови і літератури. Адже багато поезій українських письменників покладені на музику, їх можна співати. При злагодженій співпраці вчителя музики і української літератури можна, наприклад, вивчити майстерно покладені на музику талановитим диригентом Кубанського хору Віктором Захарченком пісні на поезії Тараса Шевченка «Зоре моя вечірняя» (Ми співали саме цього автора, хоч є ця пісня і на музику Якова Степового), «Ой маю, маю я оченята»; також на слова поезій Лесі Українки «Давня весна», «Колискова» («Місяць ясененький, промінь тихесенький...»). Виконання «Пісні про Кобзаря» на слова і музику Наталії Май допомогло б глибшому сприйманню образу великого поета.

З багатого арсеналу української пісенності є що вибрати для морально-духовного розвитку дітей в залежності від поставленої мети, від

змісту уроку. Пісні патріотичні, які будять національну гідність, любов до рідної землі, оспівують високі, гарні риси нашого народу:

«Отчий край», слова Богдана Дичука, музика Віолетти Дутчак;

«Журавлина доля» Марти Шпак;

«Друзі, єднаймося!», «Кароока Україна» Наталії Май;

«Україна – ромашковий край», слова Алли Орел, музика Олега Антоняка;

«Молитва за Україну» («Матінка земля в нас одна єдина») Наталії Багмут;

«Молитва за Україну» Івана Гатрича на слова Людмили Калинчук («Всміхнеться сонце нам за небокраєм»);

Родинні та світоглядні цінності українського народу оспівуються у піснях:

«Сіяв батько жито», слова Вадима Крищенка, музика Івана Карабиця;

«Росте черешня в мамі на городі», слова Миколи Луківа, музика Анатолія Горчинського;

«Пісня про матір», слова Бориса Олійника, музика Ігоря Поклада;

«Любов врятує нас» Наталії Багмут;

а також «Наша родина» («Розлетілась наша пісня»); «Родина» («Найбільше щастя для дитини...»), «А ми – дівчата з України», «Добрий вечір, Україно», «А що таке щастя?», «В нас найкращі в світі мамі».

Всі ці пісні та багато інших можна використовувати на уроках української мови та літератури, заохочуючи дітей до вивчення пісень і вони збагатять урок емоційно, додадуть йому позитивного заряду.

В своїй вокальній роботі з дітьми я шукала пісень, які здатні утверджувати таку любов. Це були пісні Миколи Ведмедері на слова різних авторів: «Природа просить порятунку», «Немає України без калини», «Добрий святий Миколай», «Жайворонку, заспівай», та інші; це відома пісня Ігоря Шамо на слова Юрія Рибчинського «Три поради» («Край дороги не рубай тополю...»), яка залишається популярною саме завдяки любові авторів, яку вони змогли передати словами і музикою. Діти дуже відчують небайдужість вчителя, правдивість, істинність, прагнення навчити добру, вдячні йому за мудрість і любов. Залишається тільки надважливе завдання: зростити таких вчителів.

Вивчаючи з дітьми колядки, щедрівки, я, звичайно, мала дітям пояснити, що це за пісні, про що вони; коли їх співають. На заняттях сиділи батьки, які мені дякували за ці пояснення, бо вони й самі не розуміли достеменно суті свят Різдва, святого Василя, також різниці між колядками і щедрівками та як і коли їх співати. Це відчуття Бога при-таманне нашим предкам, адже духовному вихованню надавалося першочергове значення. Десять Заповідей, даних Богом, були як дороговказ на життєвому шляху, їх не можна порушити, бо інакше втрапиш в халепу. Бо ти порушив Закон, даний твоїм Творцем! Тож я намагалася, щоб діти і батьки свідомо святкували Різдво, розуміли сутність події. Небо послало зустріч з фольклористом, етнографом Павлом Дударем, який запропонував нові колядки, а також потурбувався видати своєрідні збірники із звуковими дисками, щоб зберегти і озвучити зібраний в різних куточках України етнографічний матеріал, зберегти таким чином для наступних поколінь ці пісні. Ми з великим задоволенням долучилися до цієї роботи: якісь пісні вже мали записаними, додали запропоноване нам. Таким чином, вийшла збірка «Головні свята Різдвяного циклу» [6], на звукових дисках якої звучать 35 наспіваних нами пісень: це пісні до святого Миколая, колядки, щедрівки, також Йорданські колядки, які співалися в Йорданський Святвечір і в день свята Водохрещі. Шість пісень у виконанні нашого ансамблю звучать також на звуковому диску до книжки «Чудотворець Миколай».

У 2018 році вийшла книжка «Великодні гаївки та ігри» Марії Лазарович, в якій зібрано багатство Великодньо-весняної творчості нашого народу [5]. В цій дивовижній книзі представлені гаївки та ігри, які вдалося зібрати автору в п'ятнадцяти областях України і навіть в діаспорі. Великим було бажання небайдужої поетичної душі Марії Лазарович створити таку книгу, щоб зберігся для нащадків вияв душі української у святкуванні величного свята Воскресіння Христового. Завдяки старанням цієї відважної дівчини на інвалідному візку, ми маємо чудову барвисту книгу з прекрасними малюнками художниці Людмили Постних. Я ж здійснила нотний запис мелодій. Є сподівання, що завдяки впровадженню Міністерством освіти в освітній процес програми «Народознавство в дії» ця книга оживотворить навчання дітей величними і радісними нотками духовних та світських веснянок, гаївок і що вони будуть втішатися народними іграми, в які грали їхні прародичі.

Небайдужість одної людини з великим, щедрим обдаруванням дає поштовх до творчості інших. Скільки дітей і дорослих завдяки потужному світлу душі народознавиці Гарафіни Маковій зродили із своїх душ славлячі Різдво Господнє колядки, щедрі новорічні побажання, у багатьох і мелодія склалася до них. В загальноукраїнській газеті «Економічно-Благочестивий Вісник», також заснованій завдяки великій праці, вже багато років підряд друкуються в грудневих та січневих номерах нові колядки, щедрівки дітей, дорослих, «щоб щастя наше ширилося». Народжуються і нові гаївки, в яких – розуміння великої жертви Ісуса Христа і радість Його Воскресіння з мертвих; в них і радість весняної онови всього живущого. Адже ми – частина природи і наші душі природно відгукуються на радісну весняну ейфорію буття – буйноцвіття зелені, квітів, усього розмаїття навколишнього світу.

Народилися і цілі твори-підручники для роботи з дітьми.

Це збірник сценаріїв свят для дошкільних навчальних закладів Наталі Вонітової та Ольги Горбач; навчально-методичний посібник для загальноосвітніх та вищих навчальних закладів «Рятуймо Землю і себе» Мирослави Стецюк, де подана розробка виховних годин; дві книги «Духовне виховання» Тетяни Гриців та Віри Батрин, де автори використали народознавчі знання в різноманітних формах роботи у школі; учнями були зібрані від старожилів пісні і ця робота викликала у них велике зацікавлення. Таким чином були надруковані «Пісні села Росохач» [4].

Великі можливості мають вчителі, які знайомлять дітей змалечку з навколишнім світом. Любов до Творця і твореного Ним світу через використання знань з народознавчих книг, що пропустила через свою вболівуючу за все живе, за людину душу – Гарафіна Маковій і її послідовники – відроджують трепетне, сповнене любові ставлення до кожної рослини: квітки, куща, дерева – до кожної живої істоти. І, якщо є ця любов, людина поводитися буде відповідно, вона вболіватиме за кожне життя навкруг. Як важливо відродити оце бережливе ставлення одне до одного, до всього, що живе навколо нас. Надважливо це для педагогів, бо вони мають вплив на дитячі душі.

А рідна пісня розкриває перед дітьми слово рідної мови як безцінне духовне багатство народу. Завдяки пісні діти сприймають тонкість звучання українського слова...» .

Список використаних джерел:

1. Маковій Г. П. *Пісні одного села*. Чернівці: «Факел пам'яті Марії», 2005. 470 с.
2. Програма Народного художнього колективу «Вокального ансамблю «Калинка». Шумовська Л. 2015.
3. Сухомлинський В. О. *Вибрані твори. Т. 3: Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина*. 1977. 668 с.
4. Гриців Т. Г., Батрин В. І. *Духовне виховання. Українська система виховання на засадах народної педагогіки*. Чернівці. Народознавчо-Просвітницький Центр «Факел Марії», 2013, 276 с.
5. Лазарович М. *Великодні гайвки та ігри*. Чернівці: Народознавчо-Просвітницький Центр «Факел Марії», 2018. 352 с.
6. Шумовська Л., Дудар П. *Головні свята Різдвяного циклу*. Тернопіль: Підручники і посібники. 2008.

Людмила ПОРОХНЯК-ГАНОВСЬКА

голова Національної Ради Жінок України, віце-президентка
Європейського Центру Міжнародної Ради Жінок,
докторка медичних наук, професорка

ВІДРОДЖЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПОТЕНЦІАЛУ ШЛЯХОМ ВПРОВАДЖЕННЯ ОЗДОРОВЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ОСНОВІ НАРОДОЗНАВСТВА

За статистикою, кожен п'ятий громадянин України – неповнофункціональна особа, яка має обмеження життєдіяльності з різних причин, перш за все через хвороби. В Україні 2,5 млн. осіб офіційно визнані інвалідами.

За новою віковою класифікацією ВООЗ, традиційно до молоді зараховують підлітків 15–17 р., у яких завершується фізичний розвиток і які мають юридичну відповідальність, а також осіб від 18 до 35 р. Представники когорти 15–35 р. складають в Україні бл. 25% загальної чисельності населення, що є відносно низьким показником і загрожує відтворенню населення та формуванню трудового потенціалу. Певні показники рівня здоров'я серед учнів, студентів, працюючої молоді різняться, однак спільним для всіх вікових груп є вплив на здоров'я забруднень довкілля, проблеми із забезпеченням населення якісним харчуванням та питною

водою, медичною допомогою. Гострі кризові явища в економіці, проблеми бідності, безробіття, соціальної нестабільності й незахищеності, наявності шкідливих звичок, нездорового способу життя і теперішня проблема переважної участі молодих людей в захисті Вітчизни від російської агресії та стресова ситуація для всіх вікових груп негативно впливають на стан здоров'я.

Протягом останнього десятиліття спостерігається негативна динаміка зростання захворюваності молоді практично за всіма класами хвороб. Стан здоров'я підлітків залишається незадовільним: поширеність хвороб на 1 тис. осіб відповідного віку та захворюваність за останні 15 р. зросла на 11,4%.

За статистичними даними, стан здоров'я сучасних студентів надзвичайно низький: на 100 обстежених припадає понад 90 випадків порушень здоров'я різного ступеня.

Понад 15% студентів закладів вищої освіти належать до спеціальної медичної групи, а в окремих закладах відсоток таких студентів сягає до 40%. Показники щороку погіршуються в середньому на 10–15%, знижується рівень фізичного та психічного здоров'я абітурієнтів і студентів.

Здоров'я молоді – важлива складова здоров'я нації, від якої залежить майбутнє держави, її інтелектуальний та трудовий потенціал, що забезпечує соціально-економічний розвиток країни, її обороноздатність і незалежність.

Кожна п'ята особа старшого шкільного віку та кожен десятий студент мають недостатній рівень рухової активності оздоровчого спрямування, що є одним із найнижчих показників у Європі, 60% з них не спроможні виконати вимоги загально-європейських тестів із фізичної підготовки. Причинами цього є те, що школярі мають на 40% більше загальноосвітнього навантаження порівняно з ровесниками з інших країн. Це стосується і студентської молоді в Україні. У молодіжному середовищі переважають малорухливий спосіб життя, пасивне дозвілля, ризикована поведінка та різні форми залежності (алкоголь, наркотики, куріння тощо). Близько 70% дорослого населення має низький та нижчий за середній рівні фізичного здоров'я, зокрема у віці 16–19 р. – 61%, 20–29 р. – 67,2%, 30–39 р. – 66,9%.

За останні 30 років у Фінляндії, Японії, Канаді та низці інших країн здійснюється державна політика щодо впровадження в повсякденне життя різних форм рухової активності в поєднанні з раціональним харчуванням, профілактикою негативних звичок, збереженням екології тощо.

Внаслідок цього смертність людей молодого та середнього віку скоротилася в кілька разів, середня тривалість життя збільшилася від 10 до 20 років, зросла життєва спроможність населення, його добробут.

Військова мобілізація різко, без будь-якої адаптації та «перехідного режиму», змусила молодих призовників воювати за свою країну. При цьому добровольці, тобто політично та ідеологічно мотивовані люди, набагато менше страждають від депресії, дезорієнтації та десоціалізації.

Це підтверджує дослідження Інституту психології НАПНУ. Психічні порушення й нейропсихологічні особливості (посттравматичний стресовий розлад, психогенна амнезія щодо психотравмуючих подій, конструктивна агресія, почуття провини за те, що вижив, а соратники не змогли, тощо) є причиною того, що щотижня в районі бойових дій суїцид скоюють 2-3 військовослужбовці, а від початку військових дій на себе наклали руки понад 500 бійців української армії (без урахування демобілізованих учасників бойових дій).

Відомі розроблені здоров'язберігальні технології, що створюють безпечні умови для навчання та праці. До них належать оздоровчі технології, спрямовані на вирішення завдань зміцнення фізичного здоров'я, підвищення потенціалу (ресурсів) здоров'я: фізична підготовка, фізіотерапія, ароматерапія, загартування, гімнастика, масаж, фітотерапія, музична терапія.

Технологіями навчання збереження здоров'я є гігієнічне навчання, формування життєвих навичок (керування емоціями, вирішення конфліктів тощо), профілактика травматизму та зловживання психоактивними речовинами, статеве виховання.

Виховання культури здоров'я – виховання особистісних якостей, які сприяють збереженню та зміцненню здоров'я, формуванню уявлень про здоров'я як цінність, посиленню мотивації щодо ведення здорового способу життя, підвищенню відповідальності за особисте здоров'я, здоров'я родини.

Яким чином відбувається в сучасній Україні виховання культури здоров'я, патріотизму та духовності?

На загальнонаціональному рівні проводиться з 2009 року гра ДЖУРА (Сокіл). Новий поштовх у розвитку гра отримала 2015 року, коли вона була включена до Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки, затвердженої Указом Президента України від 13 жовтня 2015 року № 580.

Державна система патріотичного виховання – затверджена 13.10.2022 року МОН на підтримку захисників та захисниць України також включає цю гру як основну. Однак, нам не вдалось отримати статистичних даних стосовно того, з якого віку долучаються школярі до цієї гри, яка методика підготовки до неї, скільки ігор проведено і в яких класах. Звичайно, це дуже потужний початок, але звернемось до історії виховання українців в Україні та світі.

Історичне джерело патріотизму – це формування прив'язаності до релігії та традицій своїх предків, землі свого народження, рідної мови, народних звичаїв та культури.

В 1911 році студенти Петро Франко та Іван Чмола на основі скаутського руху, що розпочався 1907 року, створили українську організацію – Пласт. Пласт постав із відчутної потреби організації молоді для служби українському народові. Відповідником терміну «скаутинг» (англ. розвідник) став термін «пластун». Тому учасників цієї організації і називали пластунами.

Взявши за основу скаутську організацію, один з засновників Пласту д-р Олександр Тисовський розробив унікальну виховну систему, яка, хоч і подібна до скаутської, все ж має цілий ряд своїх особливостей, які відрізняють її від більшості скаутських організацій світу [1]. Наприклад, діти до 6 років можуть брати участь в певних заходах спільно з батьками, якщо скаути є членами організації до 35 років, то пластуни після цього віку переходять до категорії сеньйорів та активно продовжують працювати. Принципи пластування, розроблені Олександром Тисовським, знайшли своє відображення у книзі «Життя в Пласті» [1].

Начальний пластун адвокат Юрій Старосольський видав книгу «Велика гра» про ідеї та методи пластування, якими досі керуються пластуни світу (серед них Пласт у США, Пласт в Аргентині, Пласт у Канаді, Австралія, Австрія, Велика Британія, Німеччина, Польща, Словаччина) та об'єднує пластунів України й української діаспори [2]. На поча-

ток 2019 року Пласт в Україні об'єднував 8500 членів різного віку і таким чином був найбільшою молодіжною організацією України.

Успішна Україна – це духовне відродження нації на основі народознавчого потенціалу, досягнення і збереження безпеки та перехід у сталий розвиток.

Ми знайшли статистичні дані: з 1345 міст України пласт функціонує в 149 – 9,1%, а з 4 333 000 учнівської молоді – пластунами є 9291, що становить 0,11%. Ми розуміємо значну похибку цих даних, але фактично в багатьох районних центрах навіть відповідальні за позакласну роботу не знають про існування такої молодіжної організації в Україні.

На сьогодні є потреба державної програми духовного, фізичного та патріотичного виховання молоді за методами народної педагогіки для організації Пласту.

Виходячи з високого рівня фахівців, що беруть участь в конференції, виносимо на обговорення питання-прохання надання державної підтримки вихованню фізичного і духовного здоров'я на основі народознавчого потенціалу України молоді (дошкільнят, школярів та студентів) через долучення апробованої українцями впродовж століття системи народного виховання у організація Пласту.

Список використаних джерел:

1. Тисовський О. *Життя в пласті*. Торонто: Головна Пластова Булава. 1997. 551 с.
2. Старосольський Ю. *Велика Гра*. Мюнхен. Пластове Видавництво: «Молоде Життя». 1948. 67 с.

Маріамна ШИШКОВСЬКА
студентка групи ОСУЗОзчм-11

науковий керівник:
Надія КУЛЬЧИЦЬКА

кандидат економічних наук, доцент
Чортківський навчально-наукового інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету

ЕКОЛОГО-ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Екологічна культура є складовою української національної культури. Екологічна культура – окрема галузь людської духовності, пізнання та практики, яка визначає характер та способи відносин людини з біосферою і звернена до двох світів – природного довкілля і внутрішнього світу людини.

Тому формування екологічної культури в учнів загальноосвітніх шкіл є надзвичайно важливою, оскільки вона сприяє формуванню свідомого ставлення до навколишнього середовища, природи і розвиває екологічну свідомість.

Екологічна свідомість і культура є основними умовами подолання світової екологічної кризи та екологічних проблем в Україні. Становлення екологічної свідомості та екологічної культури є відповіддю на виклики сучасної екологічної ситуації в системі «суспільство-природа». Культура в поведінці, побуті та спілкуванні, роботі та будь-якій стороні особистого життя є сукупним результатом освіти на сьогодні.

Важливим нормативним документом національної екологічної політики є Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України», який визначає стабілізацію і поліпшення стану навколишнього природного середовища України шляхом інтеграції екологічної політики до соціально-економічного розвитку України для гарантування екологічно безпечного природного середовища для життя і здоров'я населення, впровадження екологічно збалансованої системи природокористування та збереження природних екосистем [4, с. 6].

Так як основи екологічної культури закладаються з раннього дитинства, то велику роль у цьому відіграють як сім'я, так і навчальні

заклади, які навчають зростаючу особистість правильно визначати допустимі межі людської діяльності на навколишній світ і оцінювати викликані ними кількісні та якісні зміни навколишнього середовища.

Відповідно, у Концепції екологічної освіти України (2001) зазначено [1]: «Екологічна освіта, як цілісне культурологічне явище, що включає процеси навчання, виховання, розвитку особистості, повинна спрямовуватися на формування екологічної культури, як складової системи національного і громадського виховання всіх верств населення України, екологізацію навчальних дисциплін та програм підготовки, а також на професійну екологічну підготовку через базову екологічну освіту». Таким чином, екологічна культура та екологічна свідомість є метою та результатом екологічної освіти.

В «Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів» [5] виокремлено ціннісне ставлення до природи серед загальнокультурних і громадянських системах цінностей, розкрито його сутності та вікові особливості, тематику виховних заходів.

На сьогодні важливим кроком в освітньому просторі є Закон України «Про освіту» [3], який наголошує на необхідності «збагачення культурного потенціалу українського народу та підвищення освітнього рівня громадян з метою забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору». Екологічна освіта має починатися з початкової школи [6].

Наскрізна змістова лінія «Екологічна безпека та сталий розвиток» є однією з важливих компонентів освітньої реформи в Україні. Її метою є формування у дітей та молоді екологічної свідомості, навичок та компетентностей, які сприятимуть збереженню природних ресурсів та забезпеченню сталого розвитку суспільства.

Основні завдання наскрізної лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» полягають у наступному:

- формування екологічної свідомості та виховання відповідальності за довкілля;
- навчання основам екології та збереження біорізноманіття;
- ознайомлення з принципами сталого розвитку та формування навичок екологічної поведінки;
- розвиток екологічної культури та підвищення інтересу до екології та природних наук.

– застосування народознавства у формуванні екологічної культури у здобувачів освіти у ЗЗСО.

Національні стандарти загальноосвітньої підготовки початкової школи (2018) серед ключових компетентностей, якими мають оволодіти учні Нової української школи, відносять екологічні компетентності.

Важливим кроком у розвитку нових моделей національно спрямованої освіти є реалізація еколого-виховного потенціалу української національної культури, де екологічна компетентність передбачає формування ціннісних ставлень до природи [2].

Наскрізна змістова лінія в освітніх програмах, зокрема, в програмах народознавчого змісту, має передбачати вироблення умінь у здобувачів освіти встановлювати гармонійні взаємозв'язки людини і природи на основі власних спостережень за природними явищами через призму народного досвіду; узагальнювати знання про світобудову, її кліматичні особливості та взаємообумовленість людини і природи; формувати ціннісне ставлення до природи на основі природовідповідності; будувати модель власної поведінки, що передбачає збереження природи та сталого розвитку суспільства.

Основне значення вироблення екологічної культури включає наступні аспекти: свідоме ставлення до природи; розуміння екологічних проблем; розвиток екологічних навичок; виховання екологічної відповідальності.

Управління в освіті має забезпечити реалізацію у навчальних програмах екологічної тематики, які враховують сучасні проблеми довкілля, а також повинні передбачати систематичне і поглиблене вивчення екології на різних етапах навчання. Крім того, управління повинно забезпечити підготовку вчителів для ефективного викладання екологічних питань. Це включає надання методичної підтримки, організацію тренінгів і семінарів, розробку посібників та рекомендацій з екологічної освіти.

Відповідно, управління має сприяти створенню навчальних умов, які спонукають до екологічної діяльності. Це може бути впровадження екологічних проєктів, створення екологічних клубів, організація екскурсій до природно-заповідних територій та інше.

Крім того, управління повинно сприяти співпраці з екологічними організаціями, громадськими ініціативами та іншими зацікавленими

сторонами для спільної роботи над екологічними проєктами та програмами.

Загалом, ефективне управління в системі загальної середньої освіти є ключовим чинником у формуванні екологічної культури в учнів ЗЗСО. Це вимагає спільних зусиль з боку управління, вчителів, учнів, батьків та всього суспільства для забезпечення належного розвитку екологічного свідомості та екологічних навичок у молодого покоління.

Список використаних джерел:

1. Концепція екологічної освіти України. Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2002. № 7. С. 3–23.
2. Маковій Г. П. У світі рослин. Чернівці: «Факел пам'яті Марії». 2006. 335 с.
3. Про освіту: Закон України 2017 № 2145-VIII Дата оновлення: 01.01.2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 07.05 2023 р.).
4. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України № 2697-VIII від 28.02.2019 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#n14> (дата звернення 08.05.2023 р.).
5. Про Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України Наказ МОН молоді і спорту України № 1243 від 31.10.11 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/24565_ (дата звернення 07.05 2023 р.).
6. Шаповал Лариса. Казка як засіб формування екологічних знань . Початкова школа. 1999. № 1. С. 24–25.

Марія БЕЖЕНАР

вихователь ЗДО 118 Відділу освіти Сихівського та Личаківського районів Департаменту розвитку Управління освіти Львівської міської ради

ІГРАШКА В РУКАХ ДИТИНИ

Народна іграшка є культурною спадщиною народу, подібно до рідної мови, казки та пісні. Іграшки кожного народу властиві свої національні традиції.

Українська народна іграшка здавна привертає увагу дослідників чарівним світом її образів, сповнених поезії та казковості, що упродовж

століть панували в уяві дітей, пробуджуючи фантазію і спонукаючи до творчості.

Що таке іграшка?

Гра й іграшка, на думку вчених, найважливіша складова будь-якої культури. Яка культура, такі й іграшки. Іграшка – культурне знаряддя, за допомогою якого передається стан сучасної культури (цивілізації), напрямок руху: до життя або смерті, процвітання або деградації, взаєморозуміння або відчуження. За допомогою іграшки дитині передається сама суть людських стосунків і складна світобудова.

Гра й іграшка – специфічний засіб масової інформації, оскільки в них зафіксовані основні тенденції впливу на свідомість і поведінку людини, способи й засоби її виховання. ЗМІ побудовані на принципах гри, а чи не іграшки сучасні газети з незліченними сканвордами, кросвордами, чайнвордами? А скільки ігор на телебаченні!

Іграшка – духовний образ ідеального життя, ідеального світу, це архетип уявлень про добро – справжнє чи уявне. Справжня іграшка стверджує добро й визначає розрізнення добра й зла. Наприклад, м'ячик символізує зроблену форму кулі – Сонця або Землі. Пірамідка – ієрархічну світобудову.

Пам'ятайте: іграшка – не тільки супровід гри, але й засіб навчання, розваги й навіть лікування. Чи такі сучасні іграшки?

Сучасна іграшка – що це?

Сучасні дівчатка й хлопчики, ті самі, для кого гра – життєва необхідність і умова для розвитку, насправді «розучуються» конструктивно грати.

Це турбує фахівців психологів і педагогів в усьому світі.

Змінилася й сама якість, сама суть дитячої гри: вона стала невеселою, агресивною, індивідуалістичною. Виявився перерваним багатовіковий ланцюг передачі ігрової традиції від одного дитячого покоління іншому. І це призвело до кризи ігрової культури. Якість ігор стрімко падає. Усе більше примітивних ігрових форм-витівок, забав, що все частіше переходять у бешкетництво й навіть хуліганство: забави з вогнем, вибухами, жорстоке поведіння із тваринами, безглузде руйнування.

Необхідне відродження традиційних народних ігор – генетичного фонду ігрової культури кожного народу. У відповідь на питання «У що ти

любиш грати? Більшість дітей (від 4 до 6 років) називали рухливі ігри – квачі й хованки, але правила гри, її значеннєвий стрижень сформулювати змогли лише одиниці, 5% взагалі не могли згадати жодної ігри, 4% називали комп'ютерні ігри, чверть дітей замість гри називали іграшки (машинки, трансформери, Барбі), якими вони просто маніпулювали. Із гри йдуть як правило доцільність та співвіднесення її з образом ідеального дорослого, з його способом життя. На жаль, зовсім зникли групові ігри – «повітря» дитячого життя старших поколінь.

Де жмурки, квач та інші дитячі радощі? Всі вони разом з лічилками, закличками, пісеньками й іншими формами дитячого фольклору – найбільшого багатства нашої культури – зберігалися в дитячій культурі протягом століть, передаючись із вуст у уста.

Серійна іграшка, з якої найчастіше, на жаль, має справу сучасна дитина, по суті своїй є антиіграшкою: у ній закладена ідея володіння, а не радісного пізнання світу; вона формує тенденцію витіснення розвиваючої гри й справжньої творчості. Зовнішня привабливість іграшки-товару стає важливішою ігрового застосування, звідси – нові форми, матеріали, не властиві традиційній іграшці.

Сьогодні дитяча іграшка як частина сучасної масової культури спричинює будову похмурої й безрадісної картини світу, про що свідчать дитячі малюнки. Серійна іграшка за духом своїм протистоїть креативній (розвиваючій) іграшці, котра сприяє розвитку творчого потенціалу дитини, особистісному й морально-духовному росту, провокує різноманітні стратегії поведінки. Це всі так звані архетипічні іграшки-конструктори, невизначені, багатофункціональні: м'яч, обруч, ціпок та ін. По суті креативна іграшка своїми коріннями сягає в народну іграшку.

Іграшка корисна й шкідлива.

На жаль, іграшка, що купується, – це та, що подобається дорослим. Але часто вона найменше годиться для дітей. У багатьох нинішніх іграшках дитяче тільки те, що вони маленькі. Яка ж повинна бути іграшка для дитини? Вона має бути джерелом радості, мотивом для гри. Вона повинна створювати умови для розвитку, залишаючи можливість для самостійної творчості. На противагу цьому сучасні іграшки, найчастіше виготовлені за західними зразками, не залишають місця для «додумування сюжету». Дитина, оточена пластмасовими Барбі, кіборгами, трансформерами, являє собою людину, заряджену енергіями західного суспільства.

Якщо дитина з дитинства оточена подібним, то здатність до віри, жалю, співчуття, милосердя буде в ній атрофована. Ставши дорослим, вона буде запрограмована на служіння тому, чийм пластмасовим подобам віддавала перші у своєму житті моменти гри, із чиею допомогою відбувалося пізнання світу. Іграшка здатна породити чудовиська в душі маленької людини. Із цим, на жаль, доводиться зіштовхуватися все частіше не тільки психологам, але й дитячим психіатрам, лікарям. Роботи в них стає усе більше.

Іграшка корисна ставить перед собою шляхетне виховне завдання – учити добру й красі, мудрості й співпереживанню. Наші діти майже не граються з іграшками вітчизняного виробництва. Психологи хором повторюють, що росте покоління, виховане на іграшках, які не мають нічого спільного з нашою дійсністю. Іграшки іноземних виробників займають кращі полиці в магазинах. Вони вводять дитину в культуру іншого народу, «перепрограмовують» душу на свій лад.

Є відома психологічна методика – «неіснуюча тварина»: дорослому або дитині пропонують намалювати тварину якої немає на світі, дати йому назву (ім'я) і розповісти, де вона живе, що любить робити, як харчується та ін. По характеру малюнка й розповіді фахівець може визначити рівень здібностей людини, характер відносин із навколишнім світом, такі риси, як відкритість, чуйність або агресивність і т.п. Покемонів придумала, видно, людина, знайома із цією методикою, надзвичайно агресивна і тривожна. У перекладі «поке-мон» – кишеньковий монстр. Така істота не може мати точних аналогів у живій природі, воно не схоже на жодне з відомих живих істот. Наприклад, звичайний зайчик покемоном не є, але зайчик яскраво-жовтого кольору, здатний бити струмом, як електричний скат, уже називається покемоном Пікачу.

До категорії монстрів можна віднести всілякі іграшки-трансформери: людина-машина, людина-чудовисько, людина-робот. Які почуття виховують у малюка ці іграшки? Так за допомогою іграшки цинічно експлуатується потреба дитини в чарівництві й казці! Дорослі немов забули, що іграшка, як ми сказали спочатку, це не просто забава. Вона закладає в душу дитини первісні поняття добра й зла. І небезпечно, якщо це відбувається в грі з негативним героєм-іграшкою, причому небезпека ця прямо пропорційна агресивності персонажа.

Що поганого в монстрах – це ж тільки іграшки?

Будь-яка програна дитиною дія здатна відтворювати себе в реальності. Якщо дитина в грі здатна поводитися гуманно, милосердно, дбайливо, то в неї є якийсь зразок того, як це потрібно робити. І навпаки, якщо дитина в грі змушена бути агресивною, грубою, жорстокою, це обов'язково відтворить саме себе коли-небудь у тій або іншій ситуації.

Іграшка програмує поведження дитини. І важливо зрозуміти, як впливає іграшка і яку програму вона в собі несе. Оскільки є добро й зло, ідеал і антиідеал, іграшка, як ми могли переконатися, може бути антиіграшкою. Адже не дасте ж ви в руки хлопчикові або дівчинці радіо-активне яблуко, заряджений пістолет або наркотик.

Іграшка є транслятором духовного руйнування: одержання психічних захворювань, неврозів, схильності до суїцидів (самогубствам) і ін. У традиційній народній іграшці закладена простодушна любов дорослого до дитини, визнання його права на особливий ігровий простір. Сучасна промислова іграшка найчастіше формує й фіксує в людині (і насамперед у дитині) такі риси характеру, як розслабленість волі, індиферентність почуттів, недопитливість розуму.

Дитина в руках з антиіграшкою.

Сучасні ігри й іграшки у своїй більшості є антиіграшками, вони орієнтують дітей не на позитивні цінності культури й духовні зразки, а насаджують прагнення до зла, насильства, ненависті, розпущеності, корисливості. Загальні висновки огляду сучасних ігор й іграшок свідчать про істотне викривлення картини світу наших дітей.

По-перше, меркантилізація дитячої свідомості, що виражається в перебільшеному ставленні до грошей, бажанні в майбутньому займатися тільки бізнесом, отриманні фінансової самостійності за всяку ціну.

Антиіграшка – це специфічний засіб інформації, що пропагує антицінності. Вона становить небезпеку для життя й здоров'я дітей, може заподіяти шкоду нормальному фізичному, психічному й морально-духовному розвитку.

Антиіграшка – це не просто погана іграшка, тобто неякісно зроблена, грубо розфарбована, з гострими краями або дрібними деталями. Часто антиіграшками виступають зовні бездоганно виготовлені з екологічно чистих матеріалів фірмові вироби закордонного або вітчизняного

виробництва. Але які психічні процеси проявляються у взаємодії дитини з антиіграшкою?

У дітей є в наявності успадковані від предків архетипічні моделі сприйняття реальності. Сучасний вигляд людини-ляльки, ландшафти настільних ігор, цвіто-форми конструктора та ін., як правило, не відповідають цим моделям, а іноді прямо суперечать їм. Граючись із іграшками іноземного походження, маля одержує перший досвід культурної колонізації, ставши перед необхідністю відкидання, відчуження від свого й підпорядкування чужоземному іграшковому пантеону.

Так у житті дитини, на думку вчених, відбувається перша соціокультурна травма, через яку потім формується комплекс культурної, національної неповноцінності. Іноземні іграшки можуть сприяти руйнуванню зв'язків між поколіннями, ще в дитинстві проектуючи лінію розламу між «батьками» і «дітьми».

Іграшка, як ми могли переконатися, серйозно впливає на дитячу психіку й на розвиток особистості малюка. Адже для нього вона жива й справжня. Захоплюючись грою з іграшкою, дитина найчастіше ототожнює себе з нею, її «звичками», зовнішністю, її прихованою суттю. І небезпечно, якщо це відбувається в грі з негативним героєм-іграшкою, небезпека ця прямо пропорційна негативності персонажа.

Розумна й добра іграшка.

Але не все так погано. У нас є гарні й «розумні», точніше, мудрі іграшки. Більшість із них не продається у звичайних дитячих магазинах. Вони виготовляються вручну вдома на маленьких фабриках, що існують на грані рентабельності, – невеликий тираж, напіввручний спосіб виготовлення. Зате може уникнути фабричної обездушеності загальним шаблоном.

Ці рідкісні тепер позитивні персонажі випромінюють добро й любов до кожної дитини, а ті теж відповідають любов'ю. Тому присутність у дитячій хоча б одного з улюблених героїв принесе ще одну часточку тепла й ніжності й нагадає про ті теми, які зачіпалися ними. Звичайно, «творчий потенціал» цих ляльок невеликий, але він значно перевищує той негативний заряд антиіграшок, якими насичені сучасні магазини.

Для старших дітей зараз можна купити набори для будівлі кораблів, літаків, човнів. Для дівчаток продаються гарні набори для вишивання й

пошиву суконь своїм улюбленим лялькам, а для хлопчиків – столярні, слюсарні інструменти. Вони вчать дітей самостійності, працьовитості, турботі про ближніх. Наприклад, підліткові, можливо, буде (сподіваюся!) дуже приємно зробити своїми руками для ляльки сестри які-небудь меблі. Та й будь-яка іграшка, виготовлена своїми руками, – найкраща для дитини й найдорожчий подарунок для його (її) друга або подруги. А ще є іграшки, які не треба купувати. Досить прогулятися по парку й набрати жолудів, паличок, шишок, перевірити мамині запаси шматочків тканини й стрічок, зібрати всяку дрібницю й зробити іграшку із усього цього підручного матеріалу. Тут величезне поле для фантазії.

У науковій літературі дуже небагато робіт про іграшки. А тих, які торкаються педагогічного й психологічного аспектів іграшок, ще менше. Але, як уже ми могли переконатися, останнім часом ринок переповнений «шкідливими», небезпечними, потворними іграшками. На ньому з'явилася безліч вульгарних, марних, нудних і аморальних іграшок. Їхній вплив на дітей однозначно негативний.

Батьки все частіше задають питання: що ж все-таки купувати дитині? Чому ж самі діти віддають перевагу іграшкам, які, як нам здається, жахливі? Психологи й педагоги знову починають займатися переглядом сучасних іграшок, «очищенням» забрудненого «іграшкового ринку».

Спостерігаючи дитячу гру з метою виявити ставлення дітей до іграшок, можна попутно ознайомитися й з дитячою оцінкою тої або іншої іграшки. Було б особливо важливо одержати дані для з'ясування такого важкого в психологічному відношенні питання про реальний вплив іграшки: за баченням дітей у порівнянні з думками дорослих. У цьому може бути ключ до наукової програми відбору іграшок. У тому, що ця програма потрібна, немає ніяких сумнівів. Адже більшу частину життя дитина проводить у грі.

Народна іграшка – витвір специфічний. Своєю простотою й досконалістю. Витонченістю форм, різноманітністю використаних природних матеріалів, образністю й естетичною довершеністю українська іграшка розвиває духовний світ дитини, пробуджує відчуття рідного коріння. Українська народна іграшка несе малятам цілком доступні знання про працю, відпочинок людей у давнину, їхній побут, мистецтво, життя загалом.

Використання народної іграшки в дитячому садку, сім'ї урізноманітнює ігрову діяльність дітей, збагачує, розширює сферу пізнання дитиною світу.

Список використаних джерел:

1. *Вонітова Н. Д., Горбач О. Л., Рости на радість: методичний посібник для дошкільних навчальних закладів. Чернівці. 2010. 271 с.*
2. *Маковій Г. П. Золоте віно з бабусиної скрині: посібник з народознавства для дитячих дошкільних установ та молодших школярів. Чернівці. 1999. 103 с.*

Меланія ІЩУК

заступниця Голови Національної ради жінок України

НАРОДНА ПЕДАГОГІКА ЯК ДЖЕРЕЛО ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Народна педагогіка – це напрям педагогічної науки та практики, який базується на традиційних знаннях і досвіді народу. Вона вивчає традиційні форми виховання і навчання, що існують у народі протягом багатьох поколінь, та розробляє методи і принципи їх використання в сучасній педагогічній практиці.

Основні принципи народної педагогіки включають:

Орієнтацію на народну мудрість: народна педагогіка використовує традиційні знання та життєвий досвід народу як основу для виховання і навчання.

Гармонію з природою: вона ставить перед собою завдання розвитку гармонійного ставлення людини до природи та навколишнього середовища.

Інтеграцію з практичною діяльністю: народна педагогіка акцентує увагу на практичному застосуванні знань та навичок у повсякденному житті.

Колективну співпрацю: вона сприяє формуванню колективної свідомості та спільної діяльності, що базується на принципах співробітництва, взаємодопомоги та солідарності.

Індивідуалізацію підходу: народна педагогіка враховує індивідуальні особливості кожної особистості, ставлячи на перший план її можливості.

Традиція гуртування дітей і молоді у хлопчачі і дівчачі, парубоцькі і дівочі громади для спільного дозвілля, виконання корисних для своїх земляків справ мала місце в Україні упродовж віків. Ще у Київській Русі княжої доби вже існували міцні традиції сімейного виховання. Головними вихователями були батько і мати. Вони несли відповідальність за трудову підготовку дітей, їх моральність і поведінку в суспільстві

Розподіл обов'язків батьків щодо своїх дітей здійснювався за цією ж традицією: батько відповідав за трудову підготовку синів, мати – дочок. Сімейне виховання орієнтувалося на громадську думку («А що люди скажуть?»), з прийняттям християнства роль громадських вихователів і духовних наставників дітей і молоді виконували хресні батько й мати.

У добу Київської Русі сформувались народні виховні ідеали, головними серед яких були: сповнений власної людської гідності трудівник – селянин – орach і мужній захисник своєї Вітчизни, що зафіксовано в давньоруських билинах або стариках.

Народна педагогіка у цей період високо цінує християнську доброчесність та освіченість, бо «Учення – світ, а невчення – тьма». У цей час відбувається активний процес формування педагогічної термінології на основі побутово-народної.

Упродовж історичного розвитку українського народу зміни у вихованні нових поколінь проявлялись у нових традиціях, ідеалах. У них знайшли своє відображення литовське, польське панування, турецько-татарська навала, доба національно-визвольних змагань і Запорізької Січі, занепад української державності й боротьба за її утвердження у XIX–XX ст. Формувалась ментальність українського народу, зміцнювалась його національна самосвідомість, створювались нові виховні ідеали.

Виховний ідеал – це досконала особистість, що найбільшою мірою відповідає інтересам народу, суті його прагнень.

Таким загальнонаціональним ідеалом певний історичний проміжок часу був запорізький козак – лицар честі й мужній захисник незалежності нашої Батьківщини у ньому народ втілював своє споконвічне прагнення до волі, своє розуміння національної гідності українця. Він був уособленням народного розуміння фізичної вправності, чоловічої вроди, а також

високих моральних якостей – поваги до старших, співчуття до скривджених, почуття справедливості, товариськості, душевної щедрості й тонкого гумору. Народна система виховання у козаків і вишкіл, що мали місце у Запорізькій Січі, поширювались по Україні і були у той час набутком молодих поколінь нашого народу. Їх приклад на сьогодні допомагає молодому поколінню усвідомити державотворчі інтереси нашого народу, веде до активної діяльності в ім'я України.

Тому нам важливо взяти все найкраще, що було у час княжої, козацької доби та сьогодення і водночас висвітлити все, що не принесло позитиву і привело до руїни. Ми маємо з усвідомленням підійти до уроків, які історія винесла нам у часі і розпочати новий виток національного відродження на основі духовного народознавчого потенціалу України.

На сьогодні час вимагає вироблення нового виховного ідеалу українця, для якого Бог і Батьківщина – понад усе! Ми маємо повернути молоде покоління до народної мудрості і виховати на основі духовно-моральних цінностей нашого народу, щоб оновити дерево роду українського і зрости дорідним плодом.

Національна рада жінок України має глибоке переконання в тому, що саме зараз нашу молодь потрібно не лише вчити у навчальних закладах на основі, а й обов'язково виховувати через загальнодержавну систему українського Пласту. Пластовий рух існує уже сто років, на основі досвіду світових організацій. Має свій методичний посібник, охоплює системно людей з дитячого і до поважного віку, базуючись на тренуванні тіла і дисципліні розуму, вихованні поваги до рідних традицій, історії, культури, визначних історичних постатей, любові до Бога та загальнолюдських цінностей. Системно розроблені в Пласті Статут, опис відзнак, одностроїв, порядок проведення з'їздів, зустрічей, заходів, передачі досвіду, тощо.

З нашого боку є пропозиція від імені учасників нашої конференції звернутися з даною пропозицією до відповідних урядових установ та офісу Президента.

Список використаних джерел:

1. Про пласт. URL: <https://www.plast.org.ua/about>.
2. Пласт – Національна скаутська організація України. URL: <https://www.plast.org.ua>.

Наталія ВОНІТОВА

директорка ЗДО 118 Відділу освіти Сихівського та Личаківського
районів Департаменту розвитку Управління освіти
Львівської міської ради

НАРОДОЗНАВСТВО ЯК МІСТОЧОК ЄДНАННЯ ПОКОЛІНЬ НА ФУНДАМЕНТІ ДОШКІЛЛЯ: ПРАКТИКА І ДОСВІД

Найбільша проблема не лише освітніх закладів, але й українського суспільства в цілому, – в розвитку духовної особистості. Опинившись на руїнах духу, помічаємо і тілесну й економічну немічність.

Тоталітарна радянська система з її матеріалістично-атеїстичним світобаченням – чужим і руйнівним – наповнювала дитячу душу руйнівною ідеологією.

Заловлювалася дитяча душа ще змалечку на гачок комуністичного виховання. Були створені такі умови, що дитина, відриваючись від матері ще маленькою, позбавлялася родового позитиву і вводилася у радянську виховну систему, щоб на наступному віковому етапі стати гвинтиком цієї системи.

Тому в сьогоденні актуальними є українська національна освітня стратегія розвитку української дитини, починаючи з дошкільної освіти як фундаменту освітньої будівлі.

Вона має буди побудована на системі єдності і цілності, нерозчленованості освіти, адже єдине, що потрібно – ввести душу дитини у Небо родинного сакруму, розкриваючи малі і великі таємниці буття, вказуючи на шлях, на значимість і велич народу, його нерозривну єдність з духовним пранабором, з Богом, з природою, з світовою спільнотою.

Ця система єдності є актуальною ще й у зв'язку з масовим наступом на наші терени чужинських і навіть ворожих, вульгарних, агресивних до нас культур.

Недостатньо вивченими на сьогодні є духовні пріоритети розвитку національно спрямованої освіти.

Народознавство має об'єднуючий потенціал обґрунтовано і цілісно повернути надбання народу протягом віків і «нащепитись на його золотий корінь, щоб кронасто прорости».

Тому є важливим привертати увагу до освітньо-виховного процесу дошкільного закладу, який вже працює у народознавчому спрямуванні зверх 20-ти років.

Метою народознавчої роботи дошкільного закладу є відродження у душах дітей традиційної основи українського буття, «нащеплення на родовий корінь предків», введення у повсякденне життя народної мудрості, яка тримала його на рідній землі і оберігала. Розвивати готовність брати відповідальність за себе та інших. Виховувати свідомого громадянина, який любитиме свою Батьківщину і зберігатиме духовну спадщину народу.

Важливим завданням такої роботи є формування внутрішнього самоконтролю, який можливий лишень на основі віри в ідеал – духовність українського народу, який умів жити з Богом. Тому на сьогодні важливо формувати високодуховну людину, яка своїм способом життя утверджуватиме доброчинність та добродіяння задля добра і блага своєї землі.

У 2009 по 2014 роки проводилася науково-дослідна експериментальна робота за темою: «Виховання нової людини на ґрунті духовного, народознавчо-просвітницького потенціалу України як основи виховної моделі – Школи національного відродження» на базі Калениківської спеціалізованої школи I–III ступенів Решетилівської районної ради Полтавської області. Авторами педагогічної ініціативи були Радість Ніна Андріївна, директор Калениківської спеціалізованої школи I–III ступенів Решетилівської районної ради Полтавської області; Вонітова Наталія Дмитрівна, завідувач дошкільним навчальним закладом № 118.

У процесі експериментальної роботи був розроблений методичний народознавчий посібник «Рости тільки на радість», який включав у себе програмні завдання і був схвалений для практичного використання у навчально-виховному процесі за рішенням комісії з проблем виховання дітей та учнівської молоді Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти та науки України від 12.05 2009 року.

Методичний посібник спрямований на пізнання світу і вироблення свого ставлення до нього. Він вміщував в себе програму з виховання дітей дошкільного віку з погляду народної педагогіки і розділів, які розкривали заходи, пов'язані з обрядовістю, родинно-побутові заходи, суспільно-історичні та консультації. Теми розроблені у вигляді занять, свята та розваг

для дошкільників усіх вікових груп. В планування було введено програму з народознавства почергово з темами рідного краю.

Кожен з розділів програми розкриває якусь конкретну тему. Чи то мова про пласт колискових пісень (до речі як жанр на грані вимирання: цілий пісенний пласт у Червоній книзі сакруму), чи про родинне дерево, яке плекається під спів матері-України (рідко хто з нас може назвати поіменно близьку і далеку рідню, перелічити прямих предків по чоловічій, а тим паче по жіночій лінії, хоч би до п'ятого-сьомого коліна), чи то про одвічні святині-обереги, свята, хліб, воду, землю, цілющу силу зела, – усі вони значимі. Кожне з них опирається на народну педагогіку, виховує любов до Бога, повагу до старших, обов'язок перед наступними поколіннями, гордість за народ, розуміння свого місця у світі.

Методичний посібник «Рости тільки на радість» став школою життя не тільки для дошкільнят, але й для вихователів і батьків.

Вихователі, які працюють за цим посібником, мають за мету посіяти в серцях дошкільнят дух минувшини рідного краю і на цьому ґрунті прищепити почуття національної гордості за свій народ, за Україну.

На сьогодні гостро стоїть проблема родинного виховання, де сучасні молоді матері та батьки, та й навіть дідусі і бабусі самотужки в цьому питанні не дають собі ради, бо виховані на засадах ідеології, яка більш, як сімдесят літ, утверджувала атеїзм, все українське перекручувала, ганьбила, традиції і звичаї називала забобонами. Вони і самі досконало не знають історії краю, не відають про силу і дію духовних скарбів землі, на якій народилися і зросли.

Тому саме книга «Рости тільки на радість», яка проросла на першоджерелах народознавчих книг Г. Маковій «Золоте віно з бабусиної скрині», «Затоптаний цвіт», «Очі згори», «Пісні одного села», «У світі рослин», «Народ у народних святах», стала платформою національного зростання в освітньому просторі і родинному колі.

З нашого досвіду, вивчення народознавства полягає у співпраці між дитиною, вихователем і батьками (педагогіка співробітництва), бо залучає їх до освоєння засад родинної педагогіки з метою забезпечення духовної єдності поколінь.

Тому важливим у вихованні підрастаючого покоління є робота з родиною на громадських засадах.

Прикладом такої всеохоплюючої дії народознавчої роботи з метою національного відродження є створення Світанкових шкіл на теренах нашої України, де вчаться і дорослі, і діти разом.

Такі школи діють по всій Україні: у Києві, Львові, Жовкві, Луцьку, Тернополі, Гримайлові, Рівному, Коломиї, Вінниці та інших містах, де небайдужі люди намагаються леліяти відроджений «Затоптаний цвіт» української нації.

Світанкові діти – це той духовний скарб нашої землі, це новий засів на Її Онову, це відродження національного духу для оживлення духовності ЦІЛОЇ ЗЕМЛІ, це новий Божественний сад, угодний Богові своїми плодами.

Отже, народна педагогіка – це школа життя нашого народу в дії – відпресована віками народна мудрість – це той надійний плацдарм, що тримає, живить та стимулює постійне нарощення й розвиток потенційних творчих можливостей, тому назва «Народознавство в дії» цілком виправдана.

Список використаних джерел:

1. *Вонітова Н. Д., Горбач О. Л. Рости на радість: методичний посібник для дошкільних навчальних закладів. Чернівці. 2010. 271 с.*
2. *Маковій Г. П. Золоте віно з бабусиної скрині: посібник з народознавства для дитячих дошкільних установ та молодших школярів. Чернівці. 1999. 103 с.*
3. *Маковій Г. П. Затоптаний цвіт. Київ: «Український письменник». 1993. 204 с.*
4. *Маковій Г. П. Очі згори: Народознавчі новели. Київ. Гннеза. 1996. 495 с.*
5. *Маковій Г. П. У світі рослин. Чернівці: «Факел пам'яті Марії». 2006. 335 с.*
6. *Маковій Г. П. Народ у народних святах. Чернівці: Народознавчо-Просвітницький центр «Факел пам'яті Марії», 2014. 511 с.*

Наталія ГОЛІЙ
студентка групи ОСУЗОзм-11

науковий керівник:
Тетяна ГРИЦІВ

кандидат педагогічних наук, старший викладач
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету

ІНТЕГРУВАННЯ НАРОДОЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

Ідеї національного відродження як ніколи актуальні, враховуючи сучасні суспільно-політичні реалії та російську агресію в Україні. Тому пріоритетним виховним напрямом державної політики має бути національно-патріотичне виховання особистості. Адже тільки те покоління здатне відродити національну культуру, яке саме сформоване на ґрунті народної культури та багатовікового досвіду народу.

Українська виховна традиція збережена у народних звичаях, традиціях, обрядах, фольклорі. Тут знаходимо кращі зразки поведінки людини, базову систему цінностей і морально-етичних норм. Проте, на жаль, для сучасної школи не характерне використання засобів української народної педагогіки. Переважно такі засоби застосовуються фрагментарно та несистемно.

Найбільший виховний вплив на школяра здійснюють ті елементи культури, які дитина здатна зрозуміти, а згодом відобразити у практичній і творчій діяльності. Лише у процесі діяльності дитина засвоює культурну спадщину народу, а відтак формується як особистість. Тому знайомство дитини з навколишнім середовищем повинно відбуватись нерозривно з формуванням ціннісного ставлення до його національно-культурної самобутності.

Ефективність педагогічного процесу передбачає єдність виховних впливів, здійснюваних на уроці та в позаурочний час. Знання й навички, набуті на уроці, повинні закріплюватися в позаурочний час, і, навпаки, діяльність учня після уроків має сприяти ефективності навчання, розвитку та виховання молодшого школяра на уроці.

Найбільші можливості для інтегрування засобів української народної педагогіки мають навчальні програми української мови та літератури. Так, від першого класу передбачено читання фольклорних текстів: загадок, лічилок, казок, скоромовок. У підручниках частково розкрито календарну обрядовість та естетичні цінності українців. За програмою, уроки літературного читання передбачають вивчення українських народних легенд (зокрема у 3–4 класах), проте їх кількість надзвичайно мала. У змістовій лінії «Пізнаємо простір дитячого читання» (Літературне читання, 3 кл.) серед джерел здобуття інформації вказана усна народна творчість: лічилки, скоромовки, загадки, приказки, прислів'я, героїко-фантастичні казки, легенди, байки, пісні. Підручники для старших класів можуть містити народні легенди та твори героїчного епосу (думи, билини, пісні).

Водночас народознавчий зміст може бути присутній і на уроках математики, фізики, дизайну, образотворчого мистецтва, музики та інших точних, природничих та мистецьких предметах. Учителю може доповнювати зміст навчальних дисциплін у ході вивчення найрізноманітніших тем.

Уроки математики, особливо в початкових класах, проходять одноманітно і швидко втомлюють учнів. Уміле використання усної народної творчості дає змогу змінити характер уроку, зацікавити дітей роботою. При лічбі, вивченні чисел можна використати казки («Ріпка», «Рукавичка», «Слом'яний бичок»). З цією метою вчителі можуть використовувати народні задачі-загадки, які містять математичні поняття. Наприклад: Летіли гуси, а на зустріч їм один гусак. «Добридень, 100 гусей», каже він. Йому відповідають: «А нас не сто, щоб було сто, треба ще стільки та півстільки та чверть стільки і ти один». Скільки летіло гусей?

В ілюстративних матеріалах доцільно використовувати елементи українських орнаментів та вироби декоративно-прикладного мистецтва. Українське пісенне мистецтво та народні інструменти варто докладно застосовувати у мистецьких предметах.

Народознавчі предмети можуть бути введені до варіативної складової навчального плану школи. При цьому в робочому навчальному плані варто враховувати пропозиції відповідних робочих груп, педагогів, учнів та їх батьків щодо кількості годин, а також щодо можливості поєднання їх з певними місцевими особливостями і традиціями. Зразком для реалізації народознавчих дисциплін можуть бути програми, ґрунтовно розроблені та

апробовані у навчально-методичних посібниках Н. Вонітової, О. Горбач [1], М. Стецюк [2], Т. Гриців, В. Батрин [3].

Особливу важливість у формуванні національних цінностей учнів має позаурочна робота. Під час її реалізації можна використовувати засоби української народної педагогіки, завдяки яким діти будуть залучені до національної культури і традицій. Вагомими посібниками для проведення позакласної роботи є збірники Л. Опришко [4], І. Петрик і А. Ференц [5], у яких опубліковано значну кількість сценаріїв свят на народознавчі теми.

Отож у навчально-виховному процесі слід використовувати фольклорні та літературні твори, присвячені рідному краю, його природі, історії, звичаям і традиціям. Виховний потенціал сучасних підручників доцільно підсилити кращими зразками народної творчості українців. Важливою складовою частиною навчально-виховного процесу можуть бути народознавчі курси та позаурочні заходи.

Список використаних джерел:

1. Вонітова Н., Горбач О. *Рости тільки на радість (Методичний посібник для дошкільних навчальних закладів)*. Чернівці: Народознавчо-Просвітницький Центр «Факел пам'яті Марії», 2010. 272 с.

2. Стецюк М. Д. *Рятуймо Землю і себе: Навчально-методичний посібник для загальноосвітніх та вищих навчальних закладів*. Чернівці: Народознавчо-Просвітницький Центр «Факел Марії», 2015. 248 с.

3. Гриців Т., Батрин В. *Українська система виховання на засадах народної педагогіки: навчально-методичний посібник для позакласної роботи в школі*. Чернівці: Народознавчо-Просвітницький Центр «Факел Марії», 2013. 266 с.

4. Опришко Л. *Воскресіння (за народознавчими книгами Гарафіни Маковій)*. Чернівці: Народознавчо-Просвітницький Центр «Факел пам'яті Марії», 2007. 684 с.

5. Петрик І., Ференц А. *Золотої ниточки не згубім*. Чернівці: Народознавчо-Просвітницький Центр «Факел Марії», 2021. 500 с.

Наталія ДОМІНІВ

вихователь, логопед Повітового центру молоді в Гарчині
імені Маршалка Йозефа Пілсрудського (Польща)

ВИХОВНІ ПІДХОДИ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ ДЛЯ УСУНЕННЯ МОРАЛЬНО-ДУХОВНИХ ВАД У ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ШКЛУВАННЯ

На сьогодні відродження народної педагогіки є актуальною потребою розвитку нових моделей освітнього простору. Державотворення в Україні проходить болісні етапи становлення, особливо проблеми національної освіти стали гостро вираженими у час війни.

Штучно продюзовані методи виховного впливу та ментально суперечливі цінності у час суспільних деформацій беруться за орієнтири освітньої практики як засоби реалізації глобалізаційних процесів.

Порушення основ сутності буття українців, які визначали себе як народ з родовими ознаками життєтворення у сакрумі сім'ї, стали фактично приречені на розтління і порушення родинних цінностей. А багатовікова культура народно-побутових традицій і національних звичаїв духовно-морального, гуманного, трудового, культурно-естетичного характеру почали втрачати своє значення у освітньому просторі сучасної школи. Внаслідок цього педагогічна наука змістовно набула абстрактних, вихолощених й заформалізованих значень.

Така тенденція розвитку породила відчуженість підростаючого покоління від народної культури, моралі та духовності, набравши рис так званої «масової культури», обивательщини, пияцтва, неробства, духовної нищості, конформізму, що негативно позначилося на поведінці здобувачів освіти.

Відповідно девіантна протиправна поведінка дітей стала проблемою загальнонаціонального рівня.

Науковці свідчать, що агресивна поведінка та нестійкість емоційних реакцій у дітей зумовлена не тільки гормонально-фізіологічними, психічними змінами, а й умовами виховання, у першу чергу, сімейними. Дослідження соціологів свідчать про те, що в великій кількості українських сімей, низько освічених педагогічно і психологічно, виховання здійснюється за принципами відсутності відповідальності людей за своє життя і

життя своєї сім'ї, відсутності поваги до чужої власності, відсутності толерантності, негативного ставлення до Закону і влади. Це є той вантаж патерналізму, який винесла і розділила зі своїми нащадками сформована у радянському суспільстві людина-гвинтик. Тому з такою легкістю сучасна молода людина іде на компроміс між Добром і Злом, вважає припустимим обман як основний регулятор своєї поведінки, іншим регулятором є страх.

Особливої уваги заслуговують підлітки із неблагополучних (функціонально неспроможних) сімей. У інтернатному закладі, в якому мені доводиться працювати у воєнний час в Польщі, дітей із таких сімей – перевага. Алкоголізм, наркоманія, психопатія, жорстокість, безвідповідальне батьківство є причиною агресивності, душевного дискомфорту, страхів, ворожості, некерованості наших вихованців. В інших випадках у них виникає занижена самооцінка, пригнічений психічний стан. У випадках роздратування підлітки часто втрачають контроль над ситуацією і своїми вчинками, а агресивність переростає на аморальну, а то й протиправну поведінку.

Не просто негативний, а смертельно небезпечний вплив на свідомість сучасних підлітків здійснюють засоби масової інформації, особливо телебачення. В останні часи ніби випущений на волю з пляшки джин, екрани захлиснув потік фільмів, які пропагують агресію, розпусту, культ матеріального збагачення. До цинізму і морального розтління ведуть сучасну юнь молодіжні видання. Наркотики, сексуальні збочення, окультизм – супутники адептів рок-музики, якою захоплюються наші діти. Інтернет – особлива інформаційна мережа, яка має як позитивний, так і негативний вплив на психіку та свідомість підлітка, пропагуючи насильство та жорстокість, що викликає у дітей і підлітків різного роду залежності, штовхає їх на протиправні дії. В цьому стосунку класичним завданням школи є вирвати дитину із полону убивчого насильства спокус, нав'язаного ЗМІ, із-під гніту сучасності і дати можливість віддихатися під високими склепіннями Традиції.

А поки що доводиться покладати надію лише на «моральний кодекс» всередині нас, а він то у переваги молодих людей не сформований. У сучасних підлітків немає внутрішнього стержня (совісті), отого охоронця правди та вартового істини, який диктує волі необхідність жертвувати собою заради ближнього. А душевні сили сучасної молоді дуже слабкі. Зле, потворне проявляється не тільки у вчинках, а й у зовнішності.

Тому, важливим виховним впливом з метою формування позитивних, високоморальних якостей у дітей є книги «Воскресіння» та духовна поезія «Азбука любові» Людмили Опришко, які написані на основі книг великого знавця і ревного шанувальника традицій і звичаїв українського народу Ґарафіни Петрівни Маковій, які стали для вчителів доброю підмогою в проведенні уроків народознавства [4, с. 3].

Як жодна рослина не може жити без кореня, так і людина зі свого кореня живиться. Чим глибший той корінь, тим стійкіше родове дерево до будь-якого буревію. А як же бути покинутим дітям, при живих батьках – сиротам, яких відторгли від кореня, прирекли бути перекотиполем, вік якого недовгий і доля не завидна. Свій внутрішній пекучий біль діти виражають зовні у надмірній тривожності чи озлобленості.

Стільки їх – дітей різного віку, з якими ми працюємо щодня – тих, які душею заблудились, після пережитих недитячих психотравм зламались, обтяжених родовим злом і власними пороками, спрямованих на агресію та саморуйнування. Їм можливо допомогти, торкнувшись душею до їх душі, але якщо душа наша сама звертається до Того, хто є Путь, Істина і Життя. Кожна людина в світі має виконувати заповідь Божу «Шануй батька і матір», бо вона з обітницею – «тоді тобі добре буде і довголітнім будеш на Землі». У своїй роботі я прагну формувати в дітей уміння прощати і не осуджувати.

Подолання названих, як і багатьох інших негативних явищ, значною мірою пов'язано з народною педагогікою. Використання її – неодмінна умова дальшого розвитку наукової педагогічної з теорії й практики.

Так, для усунення морально-духовних вад у дітей, позбавлених батьківського піклування, доцільно застосовувати ментально зорієнтований підхід, як один з виховних підходів народної педагогіки.

Згідно ментально зорієнтованого підходу для дитини в освітньому просторі створюється таке національно культурне середовище, де розгортається дія феномена психологічної готовності мислити, відчувати, діяти так, як йому підказують національні традиції, встановлені норми та правила поведінки, що забезпечує зв'язок і передачу цінностей від покоління в покоління. Ці національно-психологічні особливості діють на основі психологічних механізмів – національної самосвідомості та національно-культурної ідентичності на рівні національних установок в особі

певного представника етносу чи народу. В основі тих чи інших установок, які є в різних видах діяльності, формуються конкретні національні стереотипи, де, відповідно, національні установки, що закладені у пам'яті певного представника, «виймаються», коли він потрапляє у рідне (національне) інформаційне середовище.

Засвоюючи рідну культуру і систему цінностей, дитина, зрештою, продукує свої цінності як суб'єкт національної культури. Культурними стереотипами у своїй поведінці зростаюча особистість керується у житті, вони входять у плоть і кров через традиції, звичаї, зразки поведінки [1, с. 43].

Засвоєння дітьми й молоддю національних традицій, фундаментальної системи знань з рідної мови, фольклору та етнографії запобігає історичній непам'яті, бездуховності, моральному збоченню, прилучає через рідну культуру до світової загальнолюдської культури.

Список використаних джерел:

1. Гриців Т. Г. *Ментально зорієнтований підхід у контексті соціально культурної парадигми. Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 19 грудня 2022р.).* Івано-Франківськ: «НАІР», 2022. 216 с.
2. Гриців Т. Г., Батрин В. І. *Українська система виховання на засадах народної педагогіки: навчально-методичний посібник для позакласної роботи в школі.* Чернівці: Народознавчо-Просвітницький Центр «Факел Марії», 2013. 266 с.
3. Маковій Г. *Затоптаний цвіт.* Київ: «Український письменник»;1993. 204 с.
4. Опришко Л. П. *Азбука любові: поезії.* Чернівці: Народознавчо-Просвітницький Центр «Факел Марії», 2013. 74 с.
5. Тиханська Ю. І., Тиханський А. В. *Всьому початком є любов: збірник просвітницьких праць православно орієнтованого психолога, історії з життя, казки, бувальщини.* Чернівці: Народознавчо-Просвітницький Центр «Факел Марії», 2019. 352 с.

Оксана САВИЧ

методист ЗДО 118 Відділу освіти Сихівського та Личаківського
районів Департаменту розвитку Управління освіти
Львівської міської ради

РОДИННА ПЕДАГОГІКА – ОСНОВА НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ

*Народилося дитятко
Світу на потіху,
Як не вивчать мамка-тато-
Буде з того лих.*

Так співається у народній пісні. І народилася дитина. Це було надзвичайною подією. Отож з давніх-давен старалися дитину якнайшвидше охрестити. Кумів добирали не за багатством, а за чеснотами. У селі побутувало прислів'я «З нечесним я за один стіл не сяду, би мені сто рублів давали». З нечесного гріх може перейти на дитину, вона при хрещенні може заваляти крижму (полотно, яким оббивали свічку, в церкві розмотувалось і на нього клали голу дитину). А як завалєє крижму дівчинка – може сама до видання зганьбитися, як хлопець – то може відбитися від рук, різної ганьби родові наробити... Якщо крижма таки завалєлась – для кумів це велика ганьба: перебираються достоїнства кожного. Нарешті кожен дає відчіпний калач і несуть його на роздоріжжя, аби взяв, хто голодний, і перебрав біду народженика на себе, щоб потім відмолити. Ці визначення, якими керувалися наші предки і які записані від старожилів, допомагали у спостереженні за формуванням душі, бо нічого не було ціннішого, ніж виростити на землі чесну, справедливую, доброзичливу, богоугодну душу.

Мама народжує тіло, мама народжує й душу – твердили наші прабабусі. Тому у родинях дотепер зберігся культ матері, без маминого благословення не орали землю, не засівали поле, не входили в нову оселю, не вирушали в дорогу. Дитина, прокинувшись, умивала личко, цілувала матінці руку перед тим, як звернутися до Господа з Отченашем.

Побутували приповідки, збережені донині, правильність яких підтверджує життя:

Який рід – такий плід;

Яка сім'я, такий і я;

Яблуко від яблуні далеко не падає.

У цих прислів'ях – гіркий досвід, застереження. Отже, добрі діти – це щаслива старість, погано виховані діти – це сльози у старості. Тому батьки, повинні стати для своїх дітей прикладом, щоб озорити їх життя добром, лагідним словом, мудрістю і милосердям.

Ми хочемо добра. Закономірно. Проте, забуваємо, що все визначає ґрунт. Якщо ми посадимо деревце на доброму ґрунті – то, буде гарно рости. Посадимо на намулі, болоті, трясовині – навряд чи гарно здійметься догори його крона. Святе Письмо гласить: «Поганого коріння нищиться погане насіння».

На конкретних життєвих прикладах народ підмітив, що діти хворіють і помирають через гріхи батьків. Своїми гріхами вони чіпляють гріхи роду і перекидають на дітей, бо що в корені – стовбуром іде на листок. Якщо батьки, уважно переглянувши своє життя, розкаються в усьому, що зробили у супереч Божому Закону, з твердим наміром більше не грішити, автоматично відпадуть і гріхи роду, йде розвантаження від бруду, йде самозцілення.

Візьмемо приклад: урок з біології. Вчитель кладе на стіл склянку з підсніжником і забарвленою водою. Через деякий час пелюстки квітки набирають того ж кольору, що й вода. Те ж саме відбувається у житті людини. Цей приклад яскраво ілюструє зв'язок поколінь, дерево роду, яке вивчаємо ми у школі, і на слух чи письмово занотуємо від своїх батьків і прадідів: хто є хто.

Отож, рід нам визначив долю. Майже на сто відсотків, якщо ми змалечку душу свою не спрямовуємо до Бога, догори. Далі – що із себе випульсовуємо, то те і затягуємо.

Недаремно так дбайливо відроджує свою духовну спадщину Японія. Ця країна має свою вагу в сучасному світі. Молодий японець закінчивши школу, знає всі народні звичаї і традиції від самого народження аж до смерті, 150 народних пісень та багато іншого.

Індія. Нація з глибоким минулим. Якщо індієць не знає свого родоводу до 12 покоління, то його вважають несповна розуму.

Мудрий і наш народ. Не висихає народна пам'ять. Та й не висохне ніколи, бо є що сказати старшим для молодого підростаючого покоління.

Молодь багата мудрістю мами і тата. І вся ця народна мудрість виливається з перших днів народження дитини у співанках, тропотяночках, забавах, у всьому багатому слові, яке зібране протягом тисячоліть. І це слово, як ніколи, потрібно передавати нащадкам. Тому праві наші бабусі-прабабусі, які вважають, що велика агресивність малих діточок від того, що не співалося їм колисанок-співанок.

Недаремно наука стверджує, що слово – це велика сила, це енергія волі добра або зла. Про це і приказки: «Добре словечко гріє сердечко, погане словечко коле сердечко».

Родина, сім'я була і залишається головним осередком, де відбувається становлення і розвиток особистості дитини. Саме батьки вводять дитину в складний світ людських взаємовідносин, навчають відрізняти добро від зла, хороше від поганого.

Уроки життя, здобуті в сім'ї, мають величезну силу, бо дають їх найближчі люди.

Тому потрібно зважити кожне своє слово, кожний вчинок і пам'ятати, що все це – дорога, якою іду я і веду свою родину. Іду, тримаючись добра, добра дорога буде і моїм дітям. І навпаки. Коли людина не зважає на чіткі правила і позиції своєї родини – чистоту відносин, повагу до старших, гармонію з навколишнім світом відкидає, а постійно смикається в чужий город, допускає зневагу традицій моралі, то гріш ціна таким батькам, бо дорога для дітей стелеться камінням і ямами.

Отож, діти – наше майбутнє.

Як постелиш – так і ляжеш. Сіймо в душах дітей зерна Добра і Любові і заплодоносять вони буйним колосом і будуть ширитися на усій землі українській на Мир, на Злагоду, щоб не було переводу українському роду.

Список використаних джерел:

1. *Вонітова Н. Д., Горбач О. Л., Рости на радість: методичний посібник для дошкільних навчальних закладів. Чернівці. 2010. 271 с.*
2. *Маковій Г. П. Золоте віно з бабусиної скрині: посібник з народознавства для дитячих дошкільних установ та молодших школярів. Чернівці. 1999. 103 с.*

Оксана ШУБАЛА

вчителька трудового навчання та технологій
Міжнародної української школи (Литва, Клайпеда)

ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛЮБОВІ ДО БАТЬКІВЩИНИ У ДІТЕЙ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ ЗА КОРДОНОМ

На сьогоднішній день значна кількість українців проживає за кордоном, і велика частина з них, на жаль, поступово втрачає зв'язок зі своєю Батьківщиною. Однак виховання почуття патріотизму вважається невід'ємною складовою утвердження національної свідомості. Виховання патріотизму серед дітей вважається важливою місією для нашої країни.

Завданнями освітніх установ, зокрема Міжнародної української школи в місті Клайпеда (Литва), є створення сприятливої виховної атмосфери, надання зразків авторитетних вчителів-наставників та формування шкільного середовища, що спонукає дітей до розвитку патріотичних почуттів, глибокого розуміння історії свого народу, національної ідентичності та самобутності.

Навчальні заклади несуть відповідальність за збагачення знань дітей про державу, історію, національну самосвідомість. Завдяки грамотно розробленій виховній діяльності, прикладам авторитетних наставників-педагогів, створенню сприятливого шкільного середовища вчителі вагомо сприяють вихованню патріотизму та глибокому розумінню значення зберігання народної спадщини для кожного українця.

Необхідно розуміти, що процес виховання любові до Батьківщини не є простим завданням.

Визнаючи, що кожна дитина унікальна, для ефективного виховання любові до Батьківщини необхідний індивідуальний підхід.

На мою думку, для того щоб з дитинства виховати патріотів, уроки повинні проводитись рідною мовою. Мова виступає носієм культурної ідентичності, а проведення уроків рідної мови з раннього віку сприяє вихованню патріотизму у дітей. Мова сприяє глибшому зв'язку з Батьківщиною та виховує почуття причетності молодого покоління до рідної землі.

На уроках літератури діти вивчають усну творчість та знайомляться з відомими письменниками, що сприяє поглибленню їхнього розуміння і

знань про українську культуру та літературу. Українські письменники власним прикладом вчать, що для успішного виховання патріотизму у інших осіб важливо бути самому патріотом. О. Довженко відзначав, що ми стоїмо на захисті того, що немає ціни у всьому світі – нашої Батьківщини. П. Тичина висловив ідею, що якщо будеш забувати рідний край, то всихатиме коріння роду. В. Симоненко зауважив, що ми маємо можливість обирати у житті все, але не можемо обрати Батьківщину.

На уроках географії учні можуть не тільки отримувати інформацію про клімат і площу нашої країни, а формувати ціннісне ставлення до її природного багатства та формувати відповідальність за її екологічний стан на сьогодні.

Любов до Батьківщини можна виховувати не лише на уроках, але й шляхом проведення національно-патріотичних заходів. До таких заходів можна віднести святкування українських свят. Одним зі способів виховання любові до Батьківщини, в межах можливостей, рекомендується організовувати різноманітні квести, спрямовані на поглиблення знань про традиції рідного краю. Відвідання музеїв також є чудовою ідеєю для ознайомлення дітей зі своєю спадщиною. Так під час канікул можна організувати похід до музею, де представлена багата колекція давньої української символіки та традицій наших предків. Такими заходами та формами роботи можна привити любов до Батьківщини та гордість за багатий культурний спадок предків.

Для успішного формування патріотичного почуття у дітей потрібно прикласти значні зусилля, щоб вони стали справжніми патріотами. Важливо, щоб діти розпочали свій шлях до патріотизму з патріотичної позиції у сім'ї та з дотримання українських традицій. Прояв любові до Батьківщини має бути не тільки словами, але й вчинками. Навіть якщо знаходишся за тисячу кілометрів від рідного дому, ти все ж можеш зберігати українські традиції та заохочувати інших людей до їх дотримання.

Тому батьки з дитинства відіграють основну роль у вихованні патріотизму у своїх дітей. Виявляючи патріотичну позицію в родині, дотримуючись українських традицій, батьки є прикладом для наслідування, впливаючи на виховання національної самосвідомості та прихильності дітей до Батьківщини.

Тому важливим аспектом виховання патріотизму є збереження та популяризація українських традицій. Любов до Батьківщини має виходити за межі слів і переходити до дій, навіть коли люди фізично віддалені від рідної землі. Зберігаючи українські традиції та заохочуючи до наслідування інших, діти вчаться цінувати та зберігати свою культурну спадщину.

На мою думку, нашою головною метою є виростити дітей, що по-справжньому люблять свою Батьківщину. Однак, необхідно пам'ятати, що завжди слід розпочинати з себе.

Діти є нашим майбутнім, тому ми повинні зробити все можливе, щоб вони розуміли сутність поняття «Батьківщина» і вміли любити її по-справжньому.

Список використаних джерел:

1. *Патріотичне виховання дітей в родині.* URL: http://dnz238.edu.kh.ua/navchalnovihovnij_proces/patriotichne_vihovannya/anketa_dlya_batjkiv.
2. *Цитати і вислови поетів про Україну.* URL: https://maximum.fm/citati-pro-ukrayinu-najkrashchi-krilati-vislovi-pro-batkivshchinu_n166065/amp.
3. *Цитати про Україну: найкращі крилаті вислови про Батьківщину.* URL: https://maximum.fm/novini_t2https://maximum.fm/citati-pro-ukrayinu-najkrashchi-krilati-vislovi-pro-batkivshchinu_n166065.

Ольга КРАВЧУК

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу дидактики Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України, Член Українського географічного товариства ім. Тараса Шевченка

НАРОДОЗНАВЧІ СТУДІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ

У нинішніх історичних реаліях тема національного відродження та самоідентифікації в глобалізованому світі для українства – як спільноти з давніми культурно-освітніми традиціями і цінностями – є надзвичайно актуальною.

На жаль, **освітні втрати** як в колективному, так і в індивідуалізованому просторах буття, мають пролонговану й непередбачувану

дію, мають руйнівну силу і дестабілізують систему навчання і розвитку особистості.

Ігнорування цих процесів може спровокувати впровадження хибних ідей в колективних діяннях спільноти. На індивідуальному ж рівні тривалі системні освітні втрати призводять до соціальної дезадаптації та психічної нестабільності.

Народознавство має величезний ресурс для підтримання людини, родини, громади і країни на конструктивному рівні порозуміння, довіри, відповідальності, поваги і любові навіть в часи лихоліття. Через історичну призму людина аналізує досягнення свого Роду і здобуває особистісно-ціннісні орієнтири жити гідно навіть у найтрагічніші моменти життя [1].

Новизна Концепції народознавчої освіти, яку презентують **Тетяна Григорівна Гриців і Наталія Дмитрівна Вонітова**, полягає у спробі створити в освітньому процесі умови для неформального долучення дитини до української звичаєвої спадщини та виховання в дитини чеснот, що складають фундамент української філософії життя.

Творчий вектор Концепції полягає у створенні динамічного освітнього середовища, співавторами якого будете Ви, шановні випускники цієї програми фахового зростання, самі діти та батьківство. Такий симбіоз у свою чергу стає фундаментом для **єднання українства на рівні територіальних громад**.

У фундаментальному ціннісному єднанні і є наша сила!

Треба відмітити і передбачену **систему фахового і особистісного розвитку педагога** (вчителя, вихователя, методиста і керівника) в опануванні та впровадженні програми з народознавства в закладах освіти.

У процесі навчання педагоги задіюються до педагогічних і народознавчих досліджень (без цього неможливо усвідомити власну ціннісну місію в розвитку освітньої системи України). Треба бути готовими до відкриттів й переосмислень відомого. Тому бажаю Вам терпіння і наполегливості.

Нові розвивальні можливості, які відкриваються на першому кроці впровадження Концепції народознавчої освіти, складно переоцінити.

Але маємо бути об'єктивними – Україна вже мала спроби подолати руйнівні дії різних ворожих ідеологій на свій різнобарвний миролюбний народ. Чужа культурна і освітня парадигми руйнують цінності спільноти

(нині то можемо простежити в дії російських організацій, які намагалися панувати в духовному і політичному просторі України), виховуючи людину як посланця іншої культури (точніше слово «чужинця»).

Тож будемо пильними і відповідальними у нашій добрій справі!

Згадаємо з вдячністю наших предків, які дають нам силу жити гідно.

Згадаємо з вдячністю сподвижників та носіїв фундаментальних Християнських цінностей. В Євангелії від Матвія читаємо послання для нас: «Люби Господа Бога свого всім серцем своїм, і всією душею своєю, і всією своєю думкою.

Це найбільша й найперша заповідь.

А друга – однакова з нею:

Люби свого ближнього, як самого себе.

На двох оцих заповідях увесь Закон і Пророки стоять»[2].

Згадаємо з вдячністю наших Учителів, які відкривали нам свої серця, ділилися секретами пізнання і мудрістю буття.

Згадаємо з вдячністю і молитвою усіх тих, хто боронить нашу землю і дає нам шанс гідно жити.

Я беру на себе труд вести дидактичні студії для розширення педагогічних компетентностей освітян в розвитку і впровадження народознавчої освіти.

Також вважаю за потрібне започаткувати **семінар з подолання наслідків освітніх втрат** як у дітей, так і у дорослих, на якому ми розглянемо саме явище втрати, його руйнівні механізми, ознайомимося з технологією застосування дидактичних і психологічних інструментів для подолання страхів та правилами гігієни розумової праці, опануємо методи індивідуалізації навчання в розвитку ключових життєвих компетенцій (зміст варіюватиметься залежно від запиту і кваліфікації учасників).

Наше суспільство потребує духовних ліків. Ще багато треба зробити для миру на нашій землі й створення української системи освіти. Саме тому я всім серцем щиро підтримую ініціативу запровадження у освітній процес нової Концепції народознавчої освіти.

Бог посеред нас – славимо Його!

Слава нашим Предкам!

Слава захисникам і захисницям!

Україна переможе!

Список використаних джерел:

1. *Вонітова Н. Д., Гриців Т. Г. Програма «Народознавство в дії». (1–4 кл.). № 2.0130-2022 від 16.11.1022. (Каталог надання грифів) URL: <https://imzo.gov.ua/> (ДНУ «Інститут модернізації та змісту освіти» 21/10-136 від 09.12.2022).*
2. *Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Євангеліє Г. Н. І. Христа від Матвія. 22:37-39. 1990. 352 с.*

Світлана ВАСИЛИНА

кандидат педагогічних наук, директор вищого професійного училища
№ 20 м. Львів

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ТА НАЦІОНАЛЬНО ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Важливою складовою державотворення є високий рівень правової свідомості та правової культури громадян як результату цілеспрямованого впливу правового виховання. Це питання в умовах військового стану потребує особливої уваги. На сьогоднішній день загальновідомим є той факт, що однією з найважливіших причин стійкості, мужності й незламності Збройних Сил України та пересічних громадян є високі патріотичні почуття, любов до України та готовність її боронити, захищати та звільняти від окупантів навіть ціною власного життя.

Правове виховання є одним з необхідних механізмів розвитку правового суспільства, а також засобом подолання деформацій правосвідомості та правової культури молоді. Крім того, правове виховання не може бути відокремлене від національно патріотичного як на рівні всіх закладів освіти та і на рівні державних інституцій. Метою патріотичного виховання є формування в молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського й конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави [1, с. 14].

Різного роду деформації у суспільстві, що породжують бездуховність та свавілля, особливо у молодіжному середовищі, є небезпечними для держави. Саме тому формування у підростаючого покоління правових знань є надійним і ефективним засобом боротьби проти цих негативних явищ. Оволодіння молоддю необхідним обсягом правових знань у нерозривному зв'язку з системою патріотичного виховання є запорукою виховання правослухняної особистості, яка дотримується норм права і знає свої обов'язки [2, с. 92].

Система правового навчання і виховання повинна формувати в учнів не тільки знання права, але й глибоку переконаність у необхідності норм права для його життя і професійної діяльності. За доводами дослідників, формуванню правових знань, їх глибокому засвоєнню та перетворенню в переконання сприяє розкриття їх сутності у тісному зв'язку з моральними принципами суспільства, і в першу чергу з базовими моральними й природно-правовими першопричинами. Адже, саме заборони: не вбивати, не красти, не обманювати, не богохульствувати, не наносити шкоди ближнім – складають внутрішній зміст саморегуляції процесу життєдіяльності людської спільноти [3, с. 88–97].

Навчальний заклад освіти на сьогоднішній день є найбільш прийнятним середовищем для ефективного здійснення процесу правового і патріотичного виховання, де головну увагу потрібно зосередити на формуванні в кожного учня позитивно-правових знань і психологічних механізмів поваги до права, як цінності та складової культурного надбання українського народу в структурі правосвідомості; створення умов для підвищення рівня правової культури населення, активної і свідомої участі громадян у державотворенні та правотворенні; насичення змістовного компоненту освіти відповідними цінностями [4, с. 15].

Саме тому в Україні має постійно зростати мотивація активного формування правової свідомості та правової культури громадян, особливо молоді та її активної громадянської позиції. Вирішення цих завдань залежить від багатьох чинників, але здебільшого від рівня організації правової освіти і патріотичного виховання, що базується на розробці змісту, форм та методів, які відповідають сучасним вимогам та сприяють формуванню його правової компетентності.

У даному контексті серед засобів формування патріотичної свідомості варто виокремити: розробку змісту патріотичної освіти, яка включає

систему знань, систематичне та послідовне формування пізнавального інтересу та потреби в оволодінні національною культурою.

Патріотична освіта населення має значний виховний вплив, що проявляється у формуванні високого рівня патріотичної свідомості населення, попередженні та подоланні різного роду деформацій в цій сфері.

В умовах воєнного стану особливе значення для забезпечення обороноздатності країни та національного правопорядку має діяльність, пов'язана зі створенням механізмів правового та патріотичного виховання учнів в закладах освіти.

Саме тому мета правового та патріотичного виховання конкретизується через систему таких виховних завдань:

- формування в особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України;
- виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки;
- підвищення престижу військової служби, а звідси — культивування ставлення до солдата як до захисника вітчизни, героя;
- проведення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю;
- набуття учнями патріотичного досвіду для участі в процесах державотворення, в дотримуванні законів та захисті права людини, готовності взяти на себе відповідальність;
- формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій;
- утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства;
- формування мовленнєвої культури;
- спонукання зростаючої особистості до активної протидії українофобству, аморальності, сепаратизму, шовінізму, фашизму [5].

Патріотизм є основою будь-якого демократичного суспільства і виступає суттєвим внутрішнім мотивом для саморозвитку і розкриття всіх потенціальних соціальних можливостей в духовній, економічній і соціальній сферах життя суспільства. Тому нашою метою є виховати учня гуманним, творчим, відповідальним, з активною життєвою позицією, який міг би реалізувати себе. А також формувати ціннісне ставлення особистості

до українського народу, Батьківщини, держави, нації як найважливішого пріоритету правового та національно-патріотичного виховання.

Список використаних джерел:

1. Гусарев С. Д. *Актуальні питання правового та патріотичного виховання здобувачів вищої освіти ЗВО зі специфічними умовами навчання в умовах воєнного стану: матеріали наук.-теорет. конф., присвяч. Дню науки та пам'яті С. М. Легуші. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 14.*
2. Бойко Д. М. *Формування правової культури учнів у процесі навчання. Горизонти навчання: Науково-методичний журнал. Севастопольський інститут післядипломного навчання. Севастополь. 2003. № 4. С. 90–94.*
3. Дегтярьова Г., Сурм'як Ю. *Організаційно-правові засади співробітництва органів внутрішніх справ і ПТНЗ у формуванні правосвідомості учнів. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2005. № 2. С. 88–97.*
4. Пахоменко Н. Л. *Національна ідея як основа правового та патріотичного виховання. Актуальні питання правового та патріотичного виховання здобувачів вищої освіти ЗВО зі специфічними умовами навчання в умовах воєнного стану: матеріали наук.-теорет. конф., присвяч. Дню науки та пам'яті С. М. Легуші (Київ, 19 трав. 2022 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 15–19.*
5. *Національно-патріотичне виховання. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robota-ta-zahist-prav-ditini/nacionalno-patriotichne-vihovannya>.*

Софія ГОПЕЙ

вихователь ЗДО 118 Відділу освіти Сихівського та Личаківського районів Департаменту розвитку Управління освіти Львівської міської ради

РОЛЬ НАРОДНОЇ ГРИ В ДИТЯЧОМУ ЖИТТІ

Яка роль народної гри в дитячому житті? З самого малечку дитина залучена до гри, бо саме вона впливає на свідомість дитини, бачення світу, виховує і загартовує дух, формує світогляд дитини-творця. Адже найменші бачать цей світ зовсім по-іншому й сприймають його за допомогою гри.

Народна гра сприяє, розширює, уточнює, збагачує знання дитини про взаємовідносини в людському середовищі. А також є важливим засобом фізичного виховання дітей цієї вікової категорії. Ці ігри цінні тим, що

вони впливають на виховання розуму, характеру, розвивають моральні почуття, фізично зміцнюють дітей, викликають інтерес до народної творчості. Різноманітні рухи і дії дітей під час гри позитивно впливають на серцево-судинну, дихальну та інші життєво важливі системи організму, зміцнюють здоров'я дитини в цілому. Веселі ігри та забави, які склав народ, розвивають спритність, винахідливість, витривалість, прищеплюють дітям товариські відносини, естетичні почуття, розвивають творчість, кмітливість.

Як засіб морального виховання, народна гра має неоціненне значення. Адже прилучення дітей до народної гри закладає надійні основи вищих моральних якостей: гуманізму, милосердя. Формуються уявлення про необхідні людські цінності: доброту, правдивість, які в майбутньому поведуть дитину в життя.

В зміст багатьох ігор входять пісні, танці, вірші, загадки. В них діти відчують красу рідних наспівів, їх виразність, образність, гармонійність мови, барвистість і неповторність. Народні ігри інтенсивно впливають на окремі психічні процеси. Адже в народній грі якнайповніше розвивається мовлення в дітей. Під час гри діти вчаться рідної мови, засвоюють її скарби, збагачують свій словниковий запас, вчаться правильно висловлювати свої думки, глибоко відчувати красу мови через художні образи дитячих творів. Народна гра ефективно впливає на розвиток зв'язної мови, розвиває граматичну правильність, сприяє вихованню культури мови, збагачує фонематичний слух дітей.

Народна гра використовується, як засіб формування достовірних знань про навколишній світ. Вона розвиває пізнавальну активність дітей у вивченні рідного краю, багатство його природи, спонукаючи до збереження і примноження.

Через багаторазове повторення ігрових дій народна дидактика прагне прищепити дітям повагу до праці, до народних традицій і звичаїв, бажання і вміння працювати, раціонально проводити своє дозвілля.

Народна гра розвиває уявлення про тваринний і рослинний світ. Через гру поглиблюється інтерес до природного довкілля, народної творчості, залучаючи художнє слово. Таким чином дитина вчиться відроджувати і цінувати надбання предків. Виховується інтерес діяти так, як діють старші. Тому педагогам і батькам потрібно прилучати дітей до пізнання

краси народної гри і брати усім активну участь у відродженні народних ігор.

Народні ігри, які грали наші бабусі й дідусі, зробили великий вклад у вихованні підростаючого покоління. Велика увага приділялася сімейному вихованню. Спосіб життя наших предків стимулював до відтворення його в грі. Наприклад, цікавою була гра «Господар» [0, с. 6]. Грали у неї наші бабусі та прабабусі на пасовищах, де пасли корови, вівці, бо садочків колись не було і діти уже змалечку працювали. Отож двох хлопчиків називають Васильком та Штефанком. Вони грали на сопілочці, бо сопілка у наших прадідусів була у кожній хаті і на ній вмів грати кожнісінький хлопець. Дівчата, яких називають Анічкою і Марічкою, взявшись за руки, кружляють. Інших дві дівчинки Саншірка, Гафіцка ходять довкола, помабуючи лозиною, пастушать. Двоє дівчаток Сальвінька і Катрінька з'являються збоку, несучи у подолі «їжу». Господар, коли вони наблизились до нього, подає сигнал. Хто перший прибіжить, той буде господар.

Дивні імена були у наших прабабусь, незнайомим, дивним було для нас їхнє життя. Для нас ці ігри здаються дещо незвичними, але при цьому виникає велике бажання відновлювати забуту, особливу частинку нашої історії, яка була їхнім повсякденним життям. Полюбляли також таку народну гру, як «Гуска». Вибирали ведучого, який наказує стати у рівненський рядок і співали:

Летіла гуска через хату та й зачепилася за дах. Хто гуску здійме, тому вона знесеться!

При цьому ведучий розмахує палицею і кидає. Хто перший до «гуски» підбіжить і підійме, той буде ведучим [0, с. 7].

Тож, щоб не згубити цієї ниточки поколінь, варто активно використовувати їх на практиці. Оскільки працюю в закладі дошкільної освіти, хочу зазначити, що народна гра має неабиякий вплив на дошкільнят. Дітям дуже подобаються ігри, у яких залучені тварини, бо жваво хочуть відтворювати їхню поведінку. Наприклад, «Горобець-воробець», у якому діти швидко втікають від кібчика, щоб він їх не з'їв. При чому розвивають свої фізичні якості, розвивають кмітливість та спритність Також народна гра «Бузьок», у котрій діти стають на одну ногу і змагаються, хто найдовше так простоїть, хто найменше, той – жаба! Дає дітям характерні уявлення про цих хварин, та чому жаба боїться бузька (лелеку).

Бо кожен, хто жив на цій землі до нас, був також малою дитиною, вмів радіти і сумувати, плакати і сміятись. Мине час, і діти з садочку стають дорослими. А у садочок ходитимуть інші малюки. І тоді їх теж зацікавить, у які ігри грали ми, яких пісень співали, що навчилися від тих, хто колись був малою дитиною.

Кожен з нас згідний з висловлюваннями про гру В. Вундта, який влучно підмітив, що «Гра – це дитя праці. Немає ні однієї гри, яка не мала б собі прототипу в одній з форм серйозної праці»[0].

Тож відроджуймо народну педагогіку, щоб Україна стала «з глибоким корінням, з високим гіллям», про що співається в пісні.

Список використаних джерел:

1. Маковій Г. *Золоте віно з бабусиної книги. Посібник з народознавства для дитячих дошкільних установ та молодших школярів: навч. посіб. 402-ге вид. Чернівці: Арт Друк, 1993. 103 с.*

2. Слово «гра». *Гра і початкові форми мистецтва. 2014–2022 medbib.in.ua – Медична Бібліотека. URL: <http://medbib.in.ua/slovo-igra-igra-pervonachalnyie-formy-40286.html> (дата звернення: 26.05.2023).*

Тетяна БЕЦЕНКО

доктор філологічних наук, професор, викладач кафедри української мови Інституту філології Сумського державного університету ім. А. С. Макаренка.

НАРОДОЗНАВЧІ ДИСЦИПЛІНИ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ ПІДГРУНТЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Справедливо вважати, що сучасний освітній простір, орієнтований на європейську інтеграцію, загальноєвропейські цінності, що цілком схвально, разом з тим починає втрачати, образно кажучи, національну привабливість, національний шарм, національно-освітній колорит, виплеканий роками і базований на засадах народної педагогіки, народної етики, національної культури, набуваючи рис деякої шаблонності, національної

відчуженості. Є потреба у активізації народознавчого, власне національного підходу в організації навчального процесу в школах, у професійно-технічних училищах, коледжах, ВНЗ гуманітарного і технічного профілю. Також існує докінець необхідність у поширенні і утвердженні наших національних традицій, різнорівневого національного досвіду, виплеканого віками на теренах національного буття – в побуті, господарюванні, науці, мистецтві, культурі, збереженого в історичній пам'яті народу. Насамперед нас цікавлять заклади вищої освіти педагогічного спрямування. Термін **народознавчий** у нашому випадку є синонімічним до понять **національний, етнічний, український**. Сьогодні суттєво, на наш погляд, ввести у навчальний процес ЗВО викладання дисциплін народознавчого циклу. Такий підхід сприятиме створенню власне етноосвітнього середовища, вноситиме в освітній процес дух національної самобутності.

Духовно-матеріальні національні надбання осмислені в етнографічних розвідках М. Костомарова, П. Чубинського, О. Воропая, І. Нечуя-Левицького, у працях сучасних учених – Г. Лозко, В. Скуратівського, О. Богуш, М. Стельмаховича та ін.

За нашими переконаннями, освітній процес у вищих педагогічних закладах України повинен бути наскрізно пронизаний народознавчими ідеями національно-самобутнього розвою, сформованої і закарбованої генетично з найдавніших часів етнічної духовності, національно-історичної пам'яті, національно-патріотичного духу, задумами у потребі національного відродження, національного самозбереження. Крім того, він повинен передбачати формування в юного покоління, зокрема, – у майбутніх педагогів, – національно-свідомого духу, плекання етнічної свідомості на основі глибинно-вивершених високодуховних понять, суджень, національно-патріотичних переконань. Освітній процес повною мірою має бути орієнтованим на виховання у молоді любові і шанобливого ставлення до матеріально-духовних святинь, національно-культурних пам'яток, гордості за надбання предків в царині національної культури, прагнення до популяризації національно-культурних здобутків на теренах загальноєвропейського та світового макропростору взагалі. Це стосується національної музично-пісенної творчості (скажімо, кобзарське мистецтво, пісенність календарно-обрядового циклу тощо), народних промислів, народно-декоративного мистецтва (вишивка, писанкарство та ін.), національної кухні,

національного одягу, національного господарювання, етнородинного укладу, звичаїв, обрядів, уподобань, настанов та ін.

Для цього потрібно повсякчас, безперервно і послідовно формувати у молоді світоглядну парадигму на основі національних цінностей, національних ідеалів, переконань, уявлень. Важливо, щоб світосприйняття майбутніх педагогів базувалося у першу чергу на основі пізнання національних вартостей.

Необхідно навчати студентів основам народознавчих знань, формувати в них інтерес до етнічних духовно-матеріальних цінностей, потрібно, щоб майбутні педагоги знали, зберігали, примножували, всіляко популяризували національні ідеали та зразки і навчали цьому своїх вихованців. Такий підхід сприятиме збереженню найкращих національних традицій і їх примноженню; слугуватиме утвердженню і поширенню у світовому просторі духовно-матеріальних надбань нашої прадавньої і самобутньої, неповторної, унікальної української народної культури (національних традицій, звичаїв, обрядів, вірувань, етносвітоглядних переконань), правитиме за взірць у світовому континуумі національних пам'яток духовно-матеріальної культури. Важливо, що у такий спосіб відбуватиметься утвердження і зміцнення нашої Української Держави на світовому рівні. Відмова від національних цінностей, від національного самовираження – особливо на теренах освітнього простору – слугуватиме знеціненню наших національних здобутків, нищенню нашої національної самоідентифікації, національних пріоритетів. Щоб досягти плідних результатів, потрібно послідовно впроваджувати в навчальний процес для студентів всіх спеціальностей обов'язкове викладання дисциплін народознавчого циклу. Це наповнюватиме освітній процес ВНЗ національним духом, водночас збагачуватиме студентів знаннями на основі саме національного досвіду у різних сферах життєдіяльності.

З метою відродження, утвердження, поширення і зміцнення національних ідеалів, національних надбань, традицій, здобутків на ґрунті народознавчого, етнічного досвіду у вітчизняному освітньому просторі в сучасних умовах необхідно, на наш погляд, впровадити у навчальний процес ВНЗ педагогічного профілю (і не лише) викладання для студентів всіх спеціальностей курсів «Народознавство», «Українська культура», «Українська народна творчість». Це буде першим суттєвим внеском у розбудову освітнього простору на основі народознавчого потенціалу.

Список використаних джерел:

1. Єрмоленко С. Я. *Мовно-естетичні знаки української культури*. Київ: Інститут української мови НАН України, 2009.
2. Жайворонок В. В. *Знаки української етнокультури: Словник-довідник*. Київ: Довіра, 2006.
3. Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М., Нор К. Ф. та ін. *Освітні технології*. Київ. 2002.

Тетяна ГРИЦІВ

кандидат педагогічних наук, старший викладач Чортківського
навчально-наукового інституту підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ «НАРОДОЗНАВСТВО В ДІЇ»

Глибокі перетворення в Україні, зумовлені війною, ставлять нові виклики освітньому процесу, де згідно державницьких запитів визріває необхідність підсилення освітнього простору націєтворчим компонентом.

Тому назріла необхідність створення національно спрямованої освітньої програми виховання високодуховної, всебічно розвинутої особистості на ґрунті духовного народознавчо-просвітницького потенціалу України з метою осмислення українською дитиною себе свідомим громадянином України, з яскраво вираженими національною самосвідомістю та національно-культурною ідентичністю.

З огляду на це нам необхідна відповідна форма організації наукового знання, тобто цілісна теоретична система, зміст і структура якої була б збагачена соціально-культурною доктриною розвитку національної освіти і конкретизована психомистецькими технологіями навчання.

Досвід сучасних науковців, провідних педагогів та просвітителів минулого апелює до висновку щодо необхідності пошуку раціональних шляхів забезпечення національної ідентифікації та комфортного входження дитини в культурно-освітній простір. В такому освітньому середовищі у дитини формувалися б не лише знання, вміння та навички, але й система національних та морально-духовних цінностей.

З 2009 по 2014 роки проводилася науково-дослідна та експериментальна робота за темою: «Виховання нової людини на ґрунті духовного, народознавчо-просвітницького потенціалу України як основи виховної моделі – Школи національного відродження» на базі Калениківської спеціалізованої школи I–III ступенів Решетилівської районної ради Полтавської області. Авторами педагогічної ініціативи були Радість Ніна Андріївна, директор Калениківської спеціалізованої школи I–III ступенів Решетилівської районної ради Полтавської області; Вонітова Наталія Дмитрівна, завідувач дошкільним навчальним закладом № 118.

У цьому експерименті брали участь і Росохацька школа I–III ст., де на основі проведеного «Місячника духовності» сформувалися книги «Духовне виховання. Українська система виховання на засадах народної педагогіки» (книга перша) та «Духовне виховання. Виховання учнівської молоді на засадах народної педагогіки» (книга друга).

Філософські та психолого-педагогічні погляди, висвітлені у навчально-методичних посібниках, з питань розвитку морально-духовних цінностей учнівської та студентської молоді на основі народознавчого потенціалу українського народу та його педагогіки, побудовані за народознавчими книгами Г. Маковій а саме: «Золоте віно з бабусиної скрині», «Затоптаний цвіт», «Очі згори», «Пісні одного села», «У світі рослин»; «Народ у народних святах».

На сьогодні назріла необхідність створення Школи національного відродження та введення в освітній процес національно спрямованої освітньої програми «Народознавство в дії» [1], побудованої на основі народознавчого потенціалу українського народу, що ґрунтується на принципах народної педагогіки і виступає важливим націєтворчим чинником.

На сучасному етапі основою для формування змісту освіти є Програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Національна доктрина розвитку освіти, у яких сформульовано основні цілі, завдання і принципи розвитку змісту освіти.

У Концепції Нової української школи говориться, що метою повної загальної середньої освіти є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності.

Метою навчальної програми «Народознавство в дії» є:

- світоглядний розвиток молодших школярів на основі народознавчого потенціалу українського народу, що сприяє усвідомленню себе частинкою великого українського народу,
- формування цілісного розуміння живої і неживої природи і місця людини в ній через закони, що виробили наші діди і прадіди у своєму житті згідно із законами будови Всесвіту,
- виховання любові до Батьківщини та її культурної спадщини;
- виховання бажання застосовувати народну мудрість у життєдіяльності та соціальній практиці.

Мета програми «Народознавство в дії» забезпечуватиме всі пріоритети щодо реформ Нової української школи.

Задля ефективної реалізації програми «Народознавство в дії» актуальним є розроблення «Концепції національного відродження».

«Концепція Національного відродження» узгоджується із Концепцією Нової української школи (2016); Законом України «Про освіту»; Законом України «Про загальну середню освіту»; Законом України «Про культуру»; Концепцією Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на 2016–2020 роки; Стратегією національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки, затвердженої Указом Президента України від 13 жовтня 2015 року № 580/2015; Загальнодержавною програмою «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на період до 2021р.»; Концепцією громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності; Концепцією розвитку громадянської освіти в Україні; Концепцією формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах; Концепцією екологічної освіти України; з Програмою «Нова українська школа» у поступі до цінностей.

Головна мета Нової української школи – створити школу, в якій буде приємно навчатись і яка даватиме учням не тільки знання, як це відбувається зараз, а й уміння застосовувати їх у повсякденному житті.

«Концепція національного відродження» у контексті Нової української школи реалізує освітні пріоритети Школи духовного-національного відродження, а саме:

- формування у дитини (дитиноцентризм) в освітньому просторі високодуховної, всебічно розвиненої особистості з метою реалізації в дії спільних цінностей для постійного, нерозривного зв'язку між поколіннями.

– новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, ґрунтується на основі народознавчого потенціалу України з метою виховання нового суспільства, яке прагне реалізувати спільні цінності через тривалий зв'язок між поколіннями.

– співпраця між учнем, учителем і батьками (педагогіка співробітництва) залучає їх до освоєння засад родинної педагогіки з метою забезпечення духовної єдності поколінь.

– наскрізний процес виховання, який розвиває морально-духовні цінності особистого життя: цінності родинного життя, громадські цінності, екологічні цінності, світоглядні, естетичні цінності, валеологічні цінності, інтелектуальні, які зводяться до абсолютно вічних цінностей – матриці християнства: Бог – людина – родина – спільнота – нація – усе людство.

«Концепція національного відродження» визначає пріоритети розвитку всіх компонентів духовності рідного народу у процесі реалізації національно спрямованої освіти на основі народознавчого потенціалу України.

Всі компоненти духовності українського народу, як і його матеріальної культури, становлять національні цінності, які є серцевиною освіти і виховання. Матеріальні та духовні надбання пізнаються, шануються і примножуються працею рук, зусиллям мозку і енергією серця, теплотою і багатством душі кожного вихованця – господаря своєї долі, діяча історії і культури рідного народу. Рідна народна і професійна культура, наука, духовність та кращі здобутки культур інших народів становлять основний національний та загальнолюдський зміст освіти і виховання підростаючих поколінь.

Отже, «Концепція національного відродження» визначає пріоритети розвитку всіх компонентів духовності рідного народу у процесі реалізації національно спрямованої освіти на основі народознавчого потенціалу України.

Компонентами духовності рідного народу є: національна психологія, національно-культурна ідентичність, національна свідомість та самосвідомість, національний характер і темперамент, національний спосіб мислення, народна мораль, етика, народна естетика, народна правосвідомість, народний світогляд, народна філософія, національна ідеологія та ідея, національний ідеал.

Концептуальну модель особистості нової людини, вихованої на ґрунті духовного, народознавчо-просвітницького потенціалу України у Школі національного відродження становлять морально-духовні цінності, що становлять національно-духовну самосвідомість, формують необхідні цінності, які забезпечують цілісний розвиток зростаючої особистості, а саме: громадянські цінності, родинні цінності, світоглядні цінності, екологічні цінності, інтелектуальні цінності, естетичні цінності, валеологічні цінності.

На основі соціально-культурної парадигми репрезентується демократична відкритість, продукування гуманізму, розвиток самодостатності, внутрішня діалогічність і високий культуротворчий потенціал.

В контексті вибудованої парадигми варто здійснювати наукове осмислення народної педагогіки як компонента національної культури, що може слугувати ефективним джерелом національного самоусвідомлення українства та подолання кризових явищ у суспільстві за умови максимального впровадження у зміст освітньої галузі культурно-історичних надбань і традицій українського народу. Народна педагогіка як система культурно-історичних надбань народу, акумулювала у собі весь потенціал фундаментальних цінностей, які є визначальними у формуванні світоглядної позиції зростаючої особистості.

Тому важливим чинником освітнього процесу є ціннісна основа освітнього процесу, де предмет «Народознавство в дії», згідно з вимогами Державного стандарту, ставить акцент на морально-духовну складову, яка має мати беззаперечний вплив на виховання високодуховної особистості на основі виховної практики народу.

Список використаних джерел:

1. Вонітова Н. Д., Гриців Т. Г. Програма «Народознавство в дії» (1–4 кл.). № 2.0130-2022 від 16.11.1022. (Каталог надання грифів) URL: <https://imzo.gov.ua/> (ДНУ «Інститут модернізації та змісту освіти» 21/10-136 від 09.12.2022).
2. Гриців Т. Г., Батрин В. І. Українська система виховання на засадах народної педагогіки: навчально-методичний посібник для позакласної роботи в школі. Чернівці: Народознавчо-Просвітницький Центр «Факел Марії», 2013. 266 с.
3. Маковій Г. П. Очі згори. Народознавчі новели . Київ. Генеза. 1996. 495 с.

СЕКЦІЯ 2

«УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК КОД НАЦІЇ ТА ПЛАТФОРМА НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ»

Віра МЕЛЕШКО

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Анастасія МЕЛЕШКО

студентка факультету філології та журналістики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

ФОЛЬКЛОРНА БАЛАДА ПОЛТАВЩИНИ: ОДИН «МОМЕНТ» ІЗ ФОЛЬКЛОРНОЇ ЕКПЕДИЦІЇ

Фіксація фольклорних зразків, у тому числі й балад, у наш час – це один із способів відчувати та зрозуміти ментальність свого народу, адже, як наголошував науковець Володимир Шаян, для «української нації фольклор <...> – органічний вияв духовно-ідейного життя» [1, с. 52.]. Сьогодні у вивченні народної культури, за словами Ірини Коваль-Фучило, «щоразу більшого значення набувають дослідження локальних традицій» [2, с. 107].

Ще від початку ХІХ століття баладному ліро-епосу присвячено ряд праць: «Пояснення малоруських і споріднених народних пісень» Олександра Потебні, «Жіноча неволя в руських піснях народних», «Студії над українськими народними піснями» Івана Франка, «Балада про дочку-пташку в слов'янській народній поезії» Філарета Колесси [3, с. 109–163]. У ХХ ст. важливу роль у вивченні жанру балади відіграли дослідження Петра Лінтура, книги Григорія Нудьги, Олександра Дея, монографія Софії Грици та ін. Таким чином, кількість праць, об'єктом вивчення яких стала балада, свідчить про те, що обрана тема є *актуальною* і становить значний науковий інтерес.

У вжитку мешканців сіл, де ми проводили польові дослідження (село Бондарі Кременчуцького району та Улинівка Козельщинського району), слово-термін *балада* не існує; там послуговуються означеннями *довга пісня, пісня-розповідь, трагічна пісня*. Уже згодом ми зустріли інформацію науковця про те, що для «слов'янської народної традиції назва «балада» – зовсім чужа: народ <...>називає [такі] пісні <...> довгими, смутними, жебрацькими, постовими, застоловими піснями» [4, с. 16]. Ці народні найменування, переконані ми, відбивають специфіку таких фольклорних творів – їхню сюжетність («Зміст таких пісень можна переказати», – говорила нам жителька с. Бондарі Віра Йосипівна Баранник, 1941 року народження). Справді, наявність сюжету – визначальна жанрова сутність пісні-балади.

Після розмов із мешканцями сіл дійшли висновку: пісні-балади там виконують частіше не зі сцени, а приватно: у родинному колі або під час «посиденьок», на які збираються переважно жінки старшого віку, або по закінченню толоки тощо.

Глибоко трагічну баладу «Усі гори зеленіють» записали від Зінаїди Миколаївни Соси, 1941 року народження, мешканки села Бондарі. Жінка також повідомила про одне зі своїх спостережень: хати вдів були найбільш бідними. Спостерігала, але довго не могла зрозуміти причини такого явища, адже жінки-селянки так багато працювали: пряли полотно, порали худобу, пекли, варили, мили, прали, пололи городину, жали пшеницю. Про причину вдовиною бідності, каже пані Зінаїда, дізналася із публікації. Вона прочитала про «роль хліба, зернових, у виживанні давніх українців. Щоб виорати, заволочити, посіяти, зібрати – одних жіночих рук не вистачить. Потрібна фізична сила, запряжені воли, важкі металеві чи дерев'яні плуги і т. і. А ще перепощити хату (<...> процес заміни соломи'яного покриття даху на нове називали «пошивати хату»), залагодити повітки та все інше» [5].

«Жалісливо-плакальна» (оцінка Зінаїди Соси) пісня-балада «Усі гори зеленіють» – сумна оповідь про долю сільської вдови. В її основі – *драматичний конфлікт* родинно-побутового характеру, який завершується *трагічно*. При цьому необхідно зауважити, що *трагічне* «у народному розумінні не обов'язково пов'язане із загибеллю героя; трагедією в народі було життя покритки або ж така ситуація, коли дорослі діти

виганяли з дому стару німичну матір» [6, с. 6–7]. Справді, у записаному нами творі основа трагедії («у народному розумінні») – доля багатодітної («*Раз четверо, раз п'ятеро, / А всіх буде дев'ятеро*») вдови та її діток. «Епічний трагізм» балади полягає в тому, що мати-вдова і діти-напів-сироти – жертви обставин. Не їхня вина в тому, що так склалося, не вони призвідці родинного горя. Трагічне набуває свого змістовно-емоційного поглиблення у зв'язку з появою іншого персонажа – брата-дядька, котрий створює трагічну ситуацію у вигляді невирішеного протиріччя – між сподіванням матері-сестри та його власними морально-побутовими установками. Отже, мотивація дій героя визначена й естетичним, й етичним аспектами конфлікту.

Поглиблює основу трагічного також соціальний момент: багатий брат і бідна сестра («*Там багаті жито сі(ють)*») – «*Там орала бідна вдово(ва)*»). Згадуємо прислів'я: «Брат любить сестру багату». Воно описує певну модель родинних стосунків, на наш погляд, корисливу модель, модель, яка заперечує морально-психологічне єднання сім'ї – роду – кривого зв'язку. Подібне чуємо в баладі «*Ой сербине, сербиночку*», хоча в ній стосунки брат-сестра набувають трагічно-злочинного характеру: сестра отрує брата за намовою коханка. У творі «*Усі гори...*» домінує соціально-побутовий аспект над родинно-побутовим.

Судячи з тексту пісні-балади, гора *чорна* – бо всі вже «обробилися» і посіяне зійшло («*гори зеленіють*»), а вдова не може зорати плугом, бороною заволочити. Прийде зима – прийде голод. Тож удова просить брата:

– *Ой братіку, соколоньку,
Прийми ж мене на зимоньку!*

Брат відмовляє сестрі, мотивуючи відмову тим, що почуватиметься незатишно в колі її численних дітей. Племінники, переконаний брат удови, «будуть заглядати» в його обід. У цьому випадку обід/обідати – символ спокою, ситості, устаткованості. «Братик-соколик» не хоче втрачати свого побутового комфорту, душевного спокою.

Важливу роль в аналізованій баладі виконує *риторичне звертання* дітей до померлого тата. Апелюючи до відсутнього (померлого) батька, діти виявляють свій душевний стан – горе-тривогу, почуття – безвиході, розпачу. *Повтор* звертання посилює емоційну його сутність. Твердимо,

що риторичне звертання – це художній засіб поглиблення *трагічного* звучання твору.

Впадає в око невелика кількість тропіки в цій та й в інших баладах. Лише два *постійні епітети* – «бідна вдова», «буйний вітер» – «прикрашають» твір «Усі гори зеленіють». Такий «*епітетний мінімалізм*» (*вираз наш*) – провідна ознака балад із погляду їхньої художньої мови. Проаналізувавши записані нами твори, виокремили справді дуже мало епітетів: «зеленою дібровою», «дівку чорнобровою» («Та й ішов козак дорогою»), «дівчина чорнобровая», «сирій землі», «темненька хата» («Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці»), «молоду дівчину», «красна [дівчина]», «(у)чистеє поле» («Ой зацвів терен рясно»), «хмільне пиво» («Ой сербине, сербиночку»), «батіг довгий» («Ой я п'яна»), «буйним вітром», «вітре буйнесенький» («Ой ковалю»), «чужа хата» («Ой якби я знала»), «Молодого хлопця», «Молоду невістку», «рідна мати» («Ой чиє то жито»), «рідная мати», «мамцю рідненька» («Летіла зозуля»). У баладі «Ой ходить журав по горі» – жодного епітета.

Кажемо про постійні епітети – епітети, які нерозривно пов'язані з означуванням словом, унаслідок чого утворюється сталий вираз, або, за С. Єрмоленко, які «часто повторюються при тих самих іменниках [та] <...> характерні для фольклорної мови і для художніх текстів, стилізованих під фольклор» [7, с. 58]. Усі постійні епітети в аналізованих баладах несуть у собі позитивну оцінку, навіть у словосполученнях «сирій землі», «темненька хата». Із сімнадцяти виписаних епітетів дев'ять пов'язані з поняттям *людина*. Цей факт підтверджує антропоцентризм балад (як і всього фольклору загалом). Решта художніх атрибутів сполучена з назвами явищ природи, флори, частин ландшафту, побуту.

Ми помітили подвійне значеннєве навантаження окремих епітетів. Так художнє означення «бідна (вдова)» («Усі гори зеленіють») прочитуємо і як нещаслива, безталанна, і як незаможна.

До речі, фіксуємо той випадок, що не лише епітети, а весь пласт інших тропів, художньої лексики, стилістичних фігур у баладах представлений обмежено. Виняток – уживання слів із суфіксами суб'єктивної оцінки, тобто таких, що мають *зменшувально-пестливі* семантичні відтінки: *дощичок, темненька, личенько, уточка, подруженько, любесенька, трошечки, полотенечка, серденька, дівчиночку, головочку, отрутоньки,*

братик, серденько, коника, сестрицю, риночку, горілочку, пораненьку, служеньки, садочку, буйнесенький, тихесенький, шипшиноньки, дитиноньки, слізеньками, пшениченьку, зимоньку, соколеньку, головоньку, козаченьку, горобчиком, рідненька. Помітили: назви зі значенням зменшено-пестливості – переважно оцінні, адже вони дають уявлення не про кількісні (розмір) характеристики предмета, явища, а лише виражають «ставлення мовця до об'єкта називання» (Світлана Павленко).

Ми переконані: незначна кількість елементів художньої виразності в текстах балад свідчить про домінування *епічного* первеня над ліричним, що активізує елемент трагічного.

Записані/досліджені нами балади, з-поміж яких і детально проаналізована «Усі гори зелененькі», 1) належать до циклу про сімейні взаємини та конфлікти, до персонажної системи яких входять образи дружини, чоловіка, свекрухи й коханки; 2) розкривають *родинно-побутову тематику* з *трагічною* розв'язкою, яка реалізовується в *реалістичній* площині.

Звичайно, записи балад необхідно продовжити, оскільки це дозволить зберегти фольклорні зразки, зрозуміти їхній і загальнонаціональний, і локальний аспекти.

Список використаних джерел:

1. Шаян В. Джерело споконвічної сили української культури. *Народна творчість та етнографія*. 2001. № 1–2. С. 46–55.
2. Коваль-Фучило І. Пісні з Полтавщини. Рецензія на книгу: Швидка К. *Скарби душі народної: старовинні українські народні пісні*. Кременчук, 2013. 148 с. *Міфологія і фольклор*. 2013. № 4(15). С. 107–110.
3. Колеса Ф. М. *Фольклористичні праці*. АН УРСР, ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського. Київ : Наукова думка, 1970. 412 с.
4. Дмитренко М. К. *Українська фольклористика: історія, теорія, практика*. Київ : Редакція часопису «Народознавство», 2001. 576 с.
5. *Пісня про вдову*. URL: <https://ua.livejournal.com/649155.html> (дата звернення 20.05.2023).
6. Єременко Оксана Романівна. *Українська балада XIX ст. (історія жанру)*. Суми, 2002. 219 с.
7. Єрмоленко С. Я. Бирик С. П., Тодор О. Г. *Українська мова: короткий тлумачний слов. лінгв. термінів*. Київ : Либідь, 2001. 224 с.

Ірина КЛИМ

викладач філологічних дисциплін Чортківського гуманітарно-педагогічного фахового коледжу імені Олександра Барвінського

НЕРОЗРИВНИЙ ЗВ'ЯЗОК МОВИ І КУЛЬТУРИ ЯК ОСНОВА ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Протягом тривалого часу особливості співвідношення понять «мова» та «культура» розглядалися у працях лінгвістів, мовознавців, філософів, логіків, у дослідженнях з теорії та історії культурології. Цю проблему досліджували ще Й. Гердер, В. Гумбольдт, Д. Ліхачов, Ю. Лотман, О. Потебня. Однак і сьогодні це питання залишається полемічним, оскільки будь-який спосіб його вирішення навряд чи може бути повністю вичерпаним – багатоаспектність цієї проблеми зумовлює її комплексність та неоднозначність.

Говорячи про зв'язок між мовою та культурою, можемо впевнено стверджувати, що він не може бути одностороннім, він є обов'язково двостороннім, адже мова формує уявлення суспільства про культуру, звичаї та традиції, зберігає інформацію про явища та спадок. Культура ж в свою чергу визначає характер розвитку мови. Культура – це сукупність досягнень суспільства в галузі освіти, науки, мистецтва та в інших сферах духовного життя. Мова і культура взаємопов'язані. Загальновизнаним є твердження, що культурні процеси впливають на мову, а мова – на культуру. Складним постає питання впливу мови на культуру [2, с. 134].

Мова є однією з найважливіших ознак нації. Мова фіксує минуле, зберігає знання про реальність, яку народ пізнає у процесі й результаті своєї життєдіяльності. Мова – це невід'ємна специфічна частина будь-якої етнічної культури, у ній чітко виявляється специфіка національної культури, її відмінність від культур інших етносів. Транслюючи культуру, мова здатна впливати на спосіб світорозуміння, характерний для тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти [1].

Існує цілий ряд визначень понять «мова» й «культура». Терміном «культура» визначають спосіб життя, звичаї, традиції, вірування певної групи людей у певний період. Культура охоплює увесь спосіб життя членів групи настільки, наскільки воно цього потребує. Мова є своєрідним дзеркалом культури, в якому відбиваються не тільки реальний світ,

оточення людини, не лише реальні умови її життя, але й суспільна самосвідомість народу, його менталітет, національний характер, спосіб життя, традиції, звичаї, мораль, система цінностей, світовідчування, світосприйняття. Мова зберігає культурні цінності в лексиці, стилістиці, граматичній системі, фразеології, у легендах, прислів'ях, приказках, фольклорі, художній та науковій літературі, у письмовій та усній формах мовлення. Мова не просто слугує засобом найменування того, що існує в культурі, не лише відбиває та формує її, але й сама розвивається в культурі [3, с. 243].

Культура кожної нації розвивається та змінюється протягом великого відрізка часу; починаючи з праобразів етнічної міфології і закінчуючи сучасною поетичною творчістю. Світовідчуття прадавніх українців органічно увійшло в ментальність їхніх нащадків, зокрема національні образи світу, стереотипи поведінки, психічні реакції або оцінки певних подій чи осіб завжди є відображенням етнічної ментальності, тобто того, що можна назвати «духом народу». Національні відмінності – це перш за все відмінності в психології мислення, яка відображається насамперед у мові, а також у розумовій творчості, що впливає з ментальності етносу. Національний характер найповніше відображається саме в культурі, в інтелекті нації. Культура країни має сильний вплив на її народ. З одного боку, культура виробляється спільністю і відбиває її дух; з іншого, на кожному члені такої спільності, навпаки, позначається культура навколишнього світу. Жодна культура не є винятковим надбанням якогось одного народу, вона, звичайно, належить тій чи іншій культурній надобласті, хоча кожна культурна спадщина несе відбитки звичаїв і передань свого народу [2, с. 296].

Однією із визначальних функцій як культури, так і мови є *інформаційна* або *репрезентативна* функція. Ця функція культури полягає в тому, що культура є засобом закріплення досягнень духовної та матеріальної діяльності людства, забезпечення передання накопиченого іншими поколінням. Мова – це засіб фіксації цих знань та відомостей, всіх досягнень досвіду людства у вигляді мовних одиниць, а також вербальний засіб передання досвіду. Культура виконує *семіотичну* або *знакову* функцію, яка полягає в тому, що будь-який продукт культури є показником її рівня, якості, національної та соціальної належності. Деякі

продукти культури є ненавмисно символічними, інші вважаються штучно, свідомо утвореними символами, знаками тієї чи іншої культури. Крім того, всі об'єкти, що належать до будь-якої культури, виконують семіотичну функцію, тому що вони є мовними позначеннями. Мова, у свою чергу, є системою знаків, в тому числі і культурних знаків, що призначені для того, щоб позначати об'єктивну та суб'єктивну субстанцію [4, с. 17].

Отже роблячи висновки, можна сказати, що взаємовплив мови й культури є комплексним і має розглядатися з різних позицій. Культура як сукупність результатів життєдіяльності людини, відбиває відомості про рефлексивне самопізнання людини в процесі її життєвої практики, є втіленням національного менталітету нації. У процесі всіх її контактів у людини виникає образ світу як глобальний образ. Національну мовну картину світу слід вважати певною моделлю, зумовлену світосприйняттям етносу, нормами поведінки його представників, вербалізованою інтерпретацією навколишнього світу. Лексика та фразеологія є найчутливішим та найвиразнішим показником «мовного картинування». Неможливо уявити походження або розвиток культури окремо від мови, бо мова – це така частина культури, яка дає можливість людині не тільки набувати власний досвід, але і користуватися придбаними в минулому або сьогоднішньому досвідом і знаннями інших людей, які є або були учасниками групи. У тій чи іншій мірі, в якій культура, як ціле, складається із загальноприйнятих речей, її лінгвістичний аспект є її найбільш життєвою і необхідною частиною.

Список використаних джерел:

1. Живіцька І. А. Паремії на означення рис характеру людини в українській мові: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Кривий Ріг, 2013. 202 с.
2. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: Підручник. Вид. 2-ге. Київ: ВЦ «Академія», 2008. 368 с
3. Русанівський В. М. Історія української літературної мови: підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів Київ, АртЕк, 2002. 424 с.
4. Чижевський Д. І. Нариси з історії філософії на Україні. Київ, 1992. С. 17–23.

Ірина КЛЮЧКОВСЬКА

кандидат педагогічних наук, директорка Міжнародного інституту
освіти культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»

Оксана ГОРДА

кандидат філологічних наук, старша наукова співробітниця
Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»

УКРАЇНСЬКА МОВА: ЇЇ БУТТЯ У СВІТІ

Дбати про своє ім'я у світі, про свій престиж, авторитет, свої інтереси, про те, що називають іншомовним словом «імідж» або українським – «образ», турбуватися про поширення своєї мови в міжнародній спільноті, вкладаючи в цю справу значний інтелектуальний і матеріальний ресурс, є пріоритетом для кожної держави.

Нині дуже важливо, аби українська мова звучала у світі. Україна повинна ідентифікувати себе як окремість, як іншість. І це необхідно зробити як усередині, так і назовні. Увагу суспільства до цієї проблеми неодноразово привертав і привертає Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою (МІОК) Національного університету «Львівська політехніка» у контексті подій, які він організовує (конгресів, форумів, асамблей, конференцій, семінарів, круглих столів тощо). Про це йдеться й у наших інтерв'ю для ЗМІ [1].

Визначальним фактором, який безпосередньо впливає на поширення української мови у світі, є авторитет держави у міжнародній спільноті та її мовна політика – як внутрішня, так і зовнішня. Слід зазначити, що впродовж 30 років Україні напрацьовано сповнену суперечностей нормативно-правову базу, яка жодним чином не сприяла утвердженню української мови в державі. Новою точкою відліку можна вважати Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», ухвалений Верховною Радою України 25 квітня 2019 року, що регулює функціонування української мови у різних сферах діяльності.

Політична та економічна ситуації в Україні теж не сприяли утвердженню позитивного образу України на міжнародній арені та зміцненню її авторитету, а разом із тим появи інтересу як до держави, так і до її мови.

Лише війна, яку розпочала росія проти України, стала тією точкою біфуркації, яка докорінно змінила ситуацію.

Мова є одним із факторів м'якої сили. У книжці «М'яка сила: шляхи досягнення успіху у світовій політиці» Джозеф Най дав «м'якій силі» таке визначення: «Спроможність досягти своїх цілей завдяки власній привабливості, а не через примус». Він також виокремив три компоненти, з яких складається цей феномен: «культура держави (у тому, чим вона приваблює інших), її політичні цінності (чи дотримується вона їх у внутрішній та зовнішній політиці) та зовнішні відносини (чи сприймаються вони як легітимні та морально обґрунтовані)» [2].

Промоція національних мов у світі належить до пріоритетних завдань у багатьох країнах, які дбають про власні національні інтереси та виділяють на це достатньо ресурсів. Добре відомими у світі є такі інституції: у Франції – Альянс Франсез, у Німеччині – Інститут Гете, у Великобританії – Британська Рада, в Іспанії – Інститут Сервантеса, які вже мають давню історію та напрацьовані традиції, і, що найголовніше, міцну державну підтримку. За останні роки можемо констатувати появу і поширення нових інституцій, зокрема Інституту Конфуція. У 2017 році Кабінет Міністрів України заснував Український інститут, державну установу України, яка представляє українську культуру у світі та формує позитивний імідж нашої держави за кордоном. Однак на цей момент питання української мови за кордоном залишається поза сферою його діяльності.

Яким ресурсом володіє Україна для поширення української мови у світі? Без сумніву, насамперед це світове українство. Найвагомим джерелом поширення української мови у світі є діаспора. Сьогодні ми не можемо назвати точної кількості мовців. Різні джерела подають різну статистику. На офіційному сайті Світового конгресу українців оприлюднено цифру 20 млн [3], до яких зараховують українців перших трьох хвиль еміграції, а також – четвертої, що розпочалася зі середини 90-х років ХХ ст., вже в час незалежності України.

Війна росії з Україною також вплинула на міграційні процеси з України. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, у період з 24 лютого 2022 р. по 9 травня 2023 р. з України до європейських країн виїхало 8,2 млн осіб, з яких майже 5,1 млн зареєстровані в межах різних програм тимчасового захисту країн-реципієнтів [4].

Такі оцінки мають реальну основу і цілком можливі, однак відсутність глибокого наукового дослідження цього питання наразі не дозволяє остаточно оперувати цими показниками. Проте це дає підстави стверджувати про появу нової української присутності у світі: східної діаспори у країнах пострадянського простору, нової хвилі трудової міграції та багатомільйонної кількості українських вимушених мігрантів за час війни.

Які канали поширення за кордоном має українська мова? В українських спільнотах – це, передусім, родина, яка створює міцний фундамент для майбутнього, громада, школа, церква та українознавчі студії. Традицію, започатковану попередніми хвилями еміграції, продовжила «Четверта хвиля», розвинувши в країнах проживання мережу освітніх закладів. На європейському просторі виникли нові школи, в основі яких – предмети українознавчого циклу, а чільне місце серед них посідає українська мова. Сьогодні вже можна говорити про десятки зареєстрованих громадських об'єднань, постають регіональні, міські, жіночі, студентські організації. Засновують школи, відкривають курси україністики на славістичних факультетах. Серед статутних завдань українських організацій завжди чітко окреслено питання збереження та поширення української мови у країні проживання. Ці та інші положення було зафіксовано у статутній діяльності громадських організацій, які позиціонують себе як неурядові та діють згідно з суворим дотриманням статуту, законів країни проживання та Міжнародної декларації прав людини. Діяльність таких українських структур на європейському просторі не лише створила відповідні умови для їх всебічного розвитку, але й перейшла на якісно новий рівень, вийшовши за межі громад, інтегруючись у культурний простір країни проживання, вписуючись у європейську концепцію культурного різноманіття, та, як наслідок, сприяє поширенню української мови.

Дещо інша ситуація з функціонуванням української мови є в Південній Америці (Бразилії, Парагваї, Уругваї, Аргентині) та Австралії. Специфіка діяльності українських громад зазначених країн полягає у тому, що вони фактично вже понад століття працюють у замкненому середовищі, оскільки поповнення від нових хвиль міграції незначне. Саме там спостерігається активна асиміляція вихідців з України. Відповідно, закономірним є й зменшення шансів на поширення української мови, адже, як стверджує Б. Ажнюк: «Двомовність діаспорних меншин – явище

маргінальне, і етнічна мова зберігає шанси на виживання доти, доки існують комунікативні ситуації для ексклюзивної одномовності (наприклад, спілкування з представниками старшого еміграційного покоління) та зберігається потреба і можливість прямого зв'язку з історичною батьківщиною» [5, с. 202].

Українська мова не може функціонувати в замкнутій системі. Відкритим простором для неї стали українознавчі студії – ще одне дієве джерело поширення її у світі. І якщо україністика в університетах США чи, скажімо, в Українському вільному університеті відома давно, то у вищих навчальних закладах на Заході її народження в останні десятиліття зростає залежно від зацікавлення іноземців Україною.

На необхідності інституційного забезпечення новітньої хвилі міграції свого часу наголосила Оксана Пахльовська, професорка україністики Римського університету «ЛаСап'єнца»: «На діаспорі кінця XIX ст. постали величезні впливові інституції у Канаді та Америці». На думку науковиці, представникам другої та третьої хвиль міграції також вдалося заснувати такі інституції. Крім того, мігранти цих періодів достукалися до суспільств, у яких вони перебували, та змусили почути свій голос, хоча «історичні контексти були вкрай драматичними – воєнні або повоєнні часи». Теперішній контекст «не є аж таким драматичним» [6].

Саме через інституції є можливість активно впроваджувати українську мову, створивши належні умови для її функціонування. Великими зусиллями наших попередників і сучасників було створено сотні українознавчих осередків у вищих школах світу (інформацію про багато з них подано на першій інформаційній і комунікативній платформі для українських освітян за кордоном «Український освітній всесвіт», розробником якої є МІОК [7]). Ці осередки існують у різних формах, але здебільшого як компонента в межах славістичних студій. Сьогодні діяльність славістичних студій у світі потребує перегляду, деколонізації та звільнення від концептів «руського міра», які інтегровані в освітні та навчальні програми багатьох університетів.

Отже, щоб нова українська присутність у світі була дієвою, держава має, на нашу думку, напрацювати виважену політику збереження національної ідентичності, розвитку шкільництва та програму поширення й утвердження української мови за кордоном. Необхідно також забезпечити

відповідні нормативно-правову, інституційну, фінансову та інформаційну бази як основу для втілення програми співпраці зі світовим українством. Цю програму як конкретну реалізацію концепції необхідно вибудовувати на основі системного підходу. А поширення знань про Україну, її мову у світі має стати стратегічним і фінансово забезпеченим напрямом зовнішньополітичної діяльності нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Ключковська І. М'яка сила. URL: <https://miok.lviv.ua/?p=1227> (дата звернення: 20.05.2023).
2. Joseph S. Nye. SoftPower. The Means to success in world politics. Public Affairs, 2004. URL: <http://www.futurecasts.com/book%20review%206-4.htm> (дата звернення: 22.05.2023).
3. Світовий конгрес українців. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/> (дата звернення: 25.05.2023).
4. Ситуація з біженцями в Україні. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 28.04.2023).
5. Ажнюк Б. М. Мовна політика: Україна і світ: монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. 420 с.
6. Яворська М. Професор Оксана Пахльовська: «Нинішні українські реалії – це необрежневізм». URL: <https://www.dw.com/uk/професор-оксана-пахльовська-нинішні-українські-реалії-це-необрежневізм/a-5603652> (дата звернення: 26.05.2023).
7. Український освітній всесвіт. URL: <https://vsesvit.miok.lviv.ua/> (дата звернення: 04.05.2023).

Надія ЗАДЕРЕЙКО

студентка ОС «Магістр» Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

МОВА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Мова є головним проявом ідентичності, це генетичний код. Усе в світі має свою назву, тобто світ є омовлений, а лексика – це своєрідний мікрообраз наших знань, це «спосіб сприймання світу». Безмір навколишнього світу, сукупність людського досвіду, багатство історичних надбань відбиваються в мові корінної нації.

У процесі формування національної ідентичності нації основним є питання власне нації на засадах свідомого і відповідного сприйняття народом своєї індивідуальності, вироблення і усвідомлення власних цінностей, насамперед мови, як ключового фактору національної ідентичності. Саме мова забезпечує чітку ідентифікацію у різних сферах життєдіяльності. Помітним є поступове відмежовування від радянської ідеології і споживання її культурних цінностей, зокрема російської мови. Ключовим фактором у цих процесах є соціально-політичні, а саме повномасштабне вторгнення агресора на територію України. Функція мови за час війни набула чи не найважливішого фактору розрізнення на «свій»/«чужий» і спонукала частину українців, зокрема російськомовних регіонів переходити на українську мову. Більше того, українці не бажають використовувати на законодавчому рівні навіть регіонально будь яку іншу мову, окрім єдинодержавної української [1, с. 2]. Особливо помітними є зміни упродовж останнього року (2021–2022 рр.), тобто мова сприймається як чинник, що формує не лише національну ідентичність, а й є гарантом цілісності держави [2, с. 17]. Різноманітні дослідження різних компаній засвідчили, що в Україні можна говорити про формування політичної (громадянської) нації, однак процес становлення триває і потребує постійного корегування, адже тільки від свідомого і правильно обдуманого рішення можна буде говорити і стверджувати про націю, яка вміє будувати та відстоювати свою незалежність.

Мова – це консолідуючий націю чинник, тому мовне питання є одним із стратегічних питань державної політики України. Державна політика стосовно української мови має базуватися на таких пріоритетах: українська мова є мовою освіти, науки і технологій, суспільного життя, ЗМІ, бізнесу та реклами. ЗМІ повинні йти в цих процесах попереду суспільства, а не плентатися позаду нього.

Потрібно вміти розмежувати процес спілкування в родинних, особистих, робочих ситуаціях і комунікативний процес в офіційних ситуаціях. В Україні (як і в інших європейських країнах) кожен громадянин має право розмовляти у приватному житті будь-якою мовою, має право належати до будь-яких релігійних і культурних спільнот, але одночасно він є представником конкретної політичної нації, що внутрішньо зобов'язує його, як патріота своєї держави, вільно володіти та користуватись

(як мінімум – у офіційних ситуаціях) державною мовою, визнавати і виконувати закони цієї держави, не порушувати загальнонаціональні інтереси, бути закоріненим у дану культурно-політичну спільноту та не зневажати символи, атрибути, звичаї й традиції «титульної нації» (рівень особистої культури представників національних меншин залежить у цілому від знання мови титульної нації країни проживання, а відтак для не українців, що проживають в Україні, знання української мови є показником їхньої високої культури) [1, с. 128].

«Ідентичність бере свій початок із слабкості людської натури. Людина не могла вижити одна в природі, тому змушена вести колективне життя. Так природньо сформувалась перша колективна ідентичність – родинна, а від неї сформована на спільності проживання – кланова. Ми бачимо з вами живий приклад утворення людиною приналежності до певної групи людей. Тому наша ідентичність не тільки відстоює себе перед російською, але й конкурує зі всім світом за кожного українця, щоб він обирав нашу спільноту, нашу державу, нашу мову, наші звичаї та традиції. Українська нація – це багатоскладова спільнота, безумовно, з етноукраїнським осердям. Людина належить до цієї спільноти саме як до нації не за ознакою етнічного походження чи місця народження, і навіть не за ознакою українського громадянства чи переважної мови спілкування. До української нації належать ті, для кого життєво важливими цінностями є державна незалежність України, патріотизм і почуття гордості за належність до спільноти українських громадян, повага до самолюбної української культури й української державної мови [1, с. 131].

Список використаних джерел:

1. Бойко С., Воропаєва Т. *Мовна ідентичність та національна самосвідомість громадян України. Календар-щорічник. Українознавство. 2003. С. 128–133.*
2. Кравченко Б. *Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ століття. Київ, 1997. с. 2.*
3. Кулик В. *Вплив віку на мовні практики й уявлення громадян України. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. 2013. Вип. 2 (64). С. 242–259.*
4. Лисяк-Рудницький І. *Четвертий Універсал та його ідеологічні попередники. Історичні есе. Т. 2. Київ, 1994. С. 1–27.*

Наталія КАРАЧ

кандидат філологічних наук, старший викладач
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету

МОВА ЯК ГОЛОВНА ОЗНАКА САМОБУТНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Одним з найважливіших факторів формування нації є об'єднання її навколо певного етнічного ядра, а також не менш важливим є поняття мовних принципів. За відсутності єдиної національної мови саме існування нації є сумнівним, а формування її у соціально-політичному напрямі малоймовірним, оскільки залишається нерозв'язаною її етнонаціональна основа [4, с. 231]. Культурна спадщина українського етносу, традиції і цінності, особливо мова – величезна скарбниця українського народу, що становить фундамент для подальшого формування української нації.

Мова – головна ознака національності. С. Рудницький наголошував на великому значенні мови як ідентифікаційного чинника нації, ознаки етнонаціональної ідентичності. Він підкреслював, що без утвердження панівного становища української мови є неможливим елементарне виживання українців як етносу. «Без панування мови в державотворчому етносі на теренах даної держави національний характер останньої є фіктивним, а це перешкоджає вільному всебічному розвитку цього етносу» [5, с. 143]. Тому доцільно стверджувати, що дослідження мови у її взаємозв'язку з етнонаціональними процесами і міжнаціональною консолідацією займає важливе місце у вітчизняній етнополітології.

Людство неможливе без мови, адже повсякденно за її допомогою кожен формулює та висловлює думки, виражає почуття й емоції, пізнає навколишній світ, обмінюється досвідом, набуває нових знань, вмінь та навичок. Але, крім комунікативної, мислетворчої, пізнавальної, емотивної, експресивної, гносеологічної та інших функцій, мова може виступати й націєтворчим чинником.

Взаємозв'язок мови й нації не отримав у науці однозначного вирішення. Дотепер немає єдиного, загальноприйнятого визначення нації, а отже, і немає єдиної характеристики, ознак, що були б характерні для всіх націй. На думку теоретика нації та націоналізму Г. Касьянова, визна-

чення нації претендує на повноту, якщо воно включає мовні, культурні, територіальні, економічні, соціальні, соціально-психологічні й політичні характеристики. Для того, щоб можна було говорити про існування нації, однієї ознаки недостатньо, тому повинен бути набір хоча б кількох із них. Домінування певної ознаки для тієї чи іншої нації залежить від конкретних умов становлення цієї нації, історичної ситуації тощо [4, с. 41].

Серед різноманітних ознак угруповання народів мова є центральною, оскільки за нею можна визначити характер спільноти людей. Якщо у них єдина мова, то це етнічна спільнота, що має низку інших рис: психічний склад, особливості культури та звичаїв, побуту, традицій тощо. При тому ця закономірність поширюється на всі відомі форми існування етносу: плем'я, групу, народність, націю. Мовна єдність є не просто політичною ознакою етнонаціонального утворення, неодмінною рисою його існування, мова є першою і єдиною умовою, і ознакою, і причиною буття цього утворення, пріоритет якої перед такими індикаторами єдності, як економічний, політичний і навіть територіальний, є безумовним. О. Потебня писав: «Єдина прикмета, за якою ми впізнаємо народ, і разом з тим єдиною, незамінною нічим умовою існування народу є єдність мови» [5, с. 186].

Мова й історія нашого народу є нероздільно пов'язаними: якби не було мови, не було б й України. Ніяке суспільство, на якому б рівні воно не було, не може існувати без мови. Адже це фундамент, засіб, інструмент, ланка для комунікації. Особистість не є статичною – вона росте, розвивається, змінюється і саме завдяки спілкуванню людини з людиною, людини в групі людей, людини в соціумі відбувається цей розвиток творення особистості в державі. Важливу роль як у її формуванні, так і в удосконаленні, відіграє мова, адже саме вона є тим фундаментом творення особистості в суспільстві своєї держави. Якщо мова перестане розвиватись, відповідно у ній перестають з'являтися нові слова, поняття, конструкції, а найголовніше – коли люди перестають нею говорити, то вона вмирає. Не лише загибель суспільства, зникнення людей певної національності призводить до зникнення мови, а й умирання мови спричиняє зникнення нації, яка не вберегла своєї мови [1, с. 155].

Мова, як головна особливість нації, забезпечує повноцінне функціонування національного організму у всіх його виявах. Це зумовлюється

особливостями етносу як соціального об'єднання, його комплексним характером, міцністю закорінення факту свого існування у свідомості усіх людей, актуальністю для їхньої належності до такого об'єднання порівняно з належністю до інших об'єднань. Виняткове значення мови зумовлене глибинним зв'язком з процесом мислення. Оскільки у мові виявлені інтелектуальний досвід і духовний розвиток, її втрата призведе до втрати національної ідентичності і загибелі етносу як цілісного організму. Мова є не тільки засобом спілкування між людьми, завдяки тому, що вона є унікальною системою світобачення та самовираження етносу, а й також дає змогу учасникам всієї спільноти розумітися на глибинному рівні.

Українська мова – це не мова простолюду, а мова цілої нації, чие місце на право самостійного незалежного розвитку в ряду цивілізованих народів уже завойоване й не може бути зайняте ніким іншим. Мовну політику розглядають як діяльність громадян, що спілкуються між собою і цим самим привносять у лексичний склад елементи, зумовлені потребами їхньої громадської й духовної діяльності. При цьому українська мова розглядається як творча практика особистостей, які, спілкуючись між собою, розвивають свій генофонд, орієнтуючись як на власні надбання, так і зовнішньомовні запозичення, зберігають у ній культуру попередніх поколінь і вносять свою, відповідно до розвитку суспільства. Тому кожен із нас повинен дбати про «мову спільноти», нашу національну мову, як засіб творення національної духовності і національної культури, оскільки мова забезпечує вічність культури та традиції. Вона пов'язує культуру етносу в один безперервний процес: від минулого через сучасне до майбутнього. Що міцніші позиції посідає мова в суспільстві, то надійніші перспективи культури [2, с. 45].

Мова – це наша неоціненна спадщина, з нею ми не розлучаємося протягом усього життя. Направду письменник Ч. Айтматов писав: «Будь-який народ хоче бути не тільки ситим, але й вічним... Безсмертя народу в його мові». Наш обов'язок – зміцнювати ці позиції, а передусім – не допустити, щоб на нашому поколінні обірвався цей предковичний мовно-культурний зв'язок поколінь українського народу, що йде в майбуття з глибин тисячоліть [1, с. 161].

Події сьогодення – це час відновлення української державності, а тим самим і нових можливостей розвитку української рідної мови. Надан-

ня українській мові статусу державної сприяє всебічному розвитку національної культури українського народу, а також здійсненню найвищих гуманістичних загальнолюдських ідеалів. Ось вона – наша ідентичність, наша окремість і неповторність – це наша рідна українська мова.

Список використаних джерел:

1. Азарова Л. Є. Мова, як генетичний код нації. Записки з українського мовознавства. Українська ментальність. Діалог світил. Одеса: Астропринт, 2003. Вип. 12. С. 154–161.
2. Азарова Л. Є. Мова як феномен нації. Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць. Вип. 24. Харків, 2008. С. 43–49.
3. Дзюба І. Сучасна мовна ситуація в Україні. Урядовий кур'єр. 2000. 20 квітня. № 73. С. 5.
4. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму: монографія. Київ: Либідь, 1999. 352 с.
5. Потебня О. Думка і мова. Київ: Наукова думка, 1993. С. 186–187.
6. Рудницький С. Політична географія України. 1998. С. 143.
7. Удовенко Г. Мовна політика держави в сучасних умовах. Голос України. 2005. 1 листопада. № 206. С. 8.
8. Шевченко А. Без мови немає держави. Літературна газета. 2004. С. 15.

Оксана КОКІВ

студентка групи ОСУЗОчм-11,

науковий керівник

Наталія КАРАЧ

кандидат філологічних наук, старший викладач

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу

Західноукраїнського національного університету

УКРАЇНСЬКА МОВА – ОДУХОТВОРЕННЯ НАШОГО ЖИТТЄВОГО СЕРЕДОВИЩА

«Поки живе мова, житиме й народ, як національність. Не стане мови – не стане й національності», – справедливо зазначив письменник Іван Огієнко [5].

Мова – це голос народу, який передає найважливішу інформацію про культуру, традиції та життя наших предків. Цей голос розповідає про минуле, демонструє їхні випробування і помилки, а також великі досяг-

нення та успіхи. Він навчає нас любити історію та робити з неї висновки. Мова несе мудрість і розум наших предків, які передавали їх з покоління в покоління [4].

Українська мова має багату історію, що сягає далеко в минуле. Вона вбирала в себе впливи інших мов, збагачувалася і вдосконалювалася з плином часу. Багато слів зазнали змін, стали застарілими або змінили своє значення, утворивши архаїзми та історизми. Проте це не означає, що українська мова застаріла. Наповнюючись новими словами, вона постійно оновлюється і пристосовується до потреб сучасного життя [1].

Варто зазначити, що протягом усієї своєї історії українська мова стикалася з обмеженнями та репресіями з боку Радянського Союзу. Це було періодичне цькування і пригнічення, які спрямовувалися на прищеплення інших мов чи зменшення ролі української мови в суспільстві. Тим не менше, українська мова витримала ці випробування, її значення зміцнювалося в серцях українського народу, і вона продовжує бути важливим символом національної ідентичності та культурної спадщини [3].

Незважаючи на те, що минуло багато років з часу, коли Україна була частиною СРСР, українська мова продовжує стикатися з утисками й дискримінацією й сьогодні. Своє повномасштабне вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року російська влада оголосила під приводом захисту «російськомовного населення» від нацистів, фашистів та українських націоналістів, які, як стверджували, захопили владу в Україні, тим самим принижуючи українську мову та все українське. Російські чиновники додали до ворожого поняття «руського світу», який прийшов до України, вимоги демілітаризувати та денаціоналізувати країну. За цими поняттями ховаються агресивні загарбницькі наміри. По-перше, відсутність у сучасній Україні ефективного озброєння й потужних військових сил робить її легкою здобиччю. По-друге, денаціоналізація, що є складовою плюндрування держави, тобто асиміляція та суцільне зросійщення українців. «Не стане мови – не стане національності: вона геть розпорошиться поміж дужчим народом... От чому мова має таку велику вагу в національному рухові, і от чому ставлять її на перше місце серед головних наших питань», – наголошував один з найвидатніших мовознавців ХХ століття Іван Огієнко [5]. Отже, питання «бути чи не бути українській мові» означає «бути чи не бути Українській Державі». Бо кожна держава з її

економікою, фінансовою системою, армією, політикою, ідеологією починається з національної мови, духовності, культури, національної моралі, самоідентифікації.

На сьогодні російська федерація насамперед спрямовує свою терористичну агресію на знищення духовно-географічної єдності Української Держави та непохитної фортеці української мови. Оксана Пахльовська відзначила, що «російська Росія знайшла свою ідеальну форму великого Imperium з її імперативом постійної побудови універсальних наднаціональних схем, спрямованих на злиття завойованого простору в одну ідеологічну цілісність» [6], тоді як «Україна Мазепи обрала шлях *nationes*, тобто шлях культурно-політичної диференціації, що змушувала країну постійно опиратися зовнішньому тискові щодо занесення омологаційних стандартів» [6]. Отже, Україна Мазепи назавжди закріпила за собою культурну спадщину Русі, на основі якого розвивалися культура і лінгвістична ідентичність, формувалася громадянська свідомість, а український народ став нацією, входячи в сучасну епоху європейської історії.

Ми не можемо забувати, що мова є однією з найважливіших характеристик нації. Чия мова – того й держава. Український народ не може дозволити, щоб росіяни знову намагалися «звільнити» російськомовне населення на території України. Українська мова – це мова вільних людей, людей, які мають громадянську гідність і цінність, які віддані своїй рідній землі. Після того, що російська армія зробила і продовжує робити з нашими людьми і територіями, ми маємо назавжди викоренити з себе все російське, оскільки йому немає місця в нашій країні і в світі загалом. Російська мова стала мовою терористів, які спровокували геноцид українського народу. Мільйони українців боролися за те, щоб ми жили у вільній країні, вони боролися з російською навалою. Сьогодні ми самі продовжуємо боротьбу. У нас немає морального права здаватися. Тарас Шевченко не здався, Іван Франко не здався, і мільйони наших співвітчизників не здалися. На окупованих територіях тисячі людей гинуть тільки тому, що вони – українці, і це стає причиною для нас продовжувати боротьбу.

В ситуації повномасштабної агресії російської федерації проти України багато українців дійсно стикаються з проблемою збереження української мови. Проте, бачимо й чуємо, що багато українців досі не переходять на українську мову, послуговуючись звичним для них

«язиком», а також слухають російських виконавців, адже «музика поза політикою», тим самим приносячи російським виконавцям кошти, за які згодом руйнуються наші міста, села та людські життя. Сьогодні спілкуватися українською означає воювати проти загарбницької росії. Мова дорівнює нації. Втрачаючи мову свого народу, людина втрачає свій народ, а народ втрачає таку людину. Говорити російською – бути схожим на ворога, мати з ним щось спільне.

Сьогодні важливо розуміти, що мова має велике значення для самоідентифікації та збереження культурного спадку народу. Коли людина використовує мову свого народу, вона зберігає зв'язок зі своїми коріннями, культурою та історією. Українська мова є не просто комунікаційним інструментом, вона є символом національної самобутності і солідарності.

Українська мова – наша зброя. Хоча ми нею не стріляємо, бо це не автомат, але ми впевнені, що вона здатна чинити опір. Тому зараз нашим головним завданням є максимально поширювати українську мову, культуру та історію. Це допоможе зміцнити національну свідомість, зберегти і розширити український культурний простір і створити опір російській агресії на мовному та культурному фронтах.

Українська мова є не просто засобом спілкування для українців, вона є втіленням свідомості, вираженням найважливішого морально-психологічного явища – україноцентризму. Україноцентризм передбачає, що українська людина стоїть у центрі світогляду і духовної системи, яка формує державотворчі координати. Націоналістичні принципи україноцентризму гармонійно поєднуються з загальнолюдськими гуманістичними цінностями, такими як збереження мов, культур, звичаїв і традицій різних народів [2]. Ми повинні піклуватись, поважати і поширювати нашу рідну українську мову, щоб наші нащадки могли спілкуватись нею без будь-яких обмежень і притисків.

Список використаних джерел:

1. Бондар Ю. Свобода слова: українська мірка. Київ, 2004.
2. Лизанчук В. Україноцентризм – інтегруючий принцип формування журналістського професіоналізму. Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика. 2017. Вип. 42. С. 167–177.
3. Лизанчук В. Навічно кайдани кували: Факти, документи, коментарі про русифікацію в Україні, 1995. 415 с.
4. Огієнко І. (митрополит Іларіон). Рідна мова. Київ: Наша культура і наука, 2010. 436 с.

5. Тимошик М. «Без окремої мови немає самостійного народу»: ідея соборності й державності української мови у творах Івана Огієнка. Іван Огієнко (митрополит Іларіон). Рідна мова. Київ: Наша культура і наука, 2010. 436 с.

6. Оксана Пахльовська: «Ми маємо сказати, що українська література на всіх етапах була частиною динаміки європейської культури». URL: https://lb.ua/culture/2022/08/05/525300_oksana_pahlovska_mi_maiemo.html.

Соломія ЦЕРКОВНЯК

викладач кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету

МОВА – ОДЕЖА ДУХУ

Ще з давніх часів і до цих пір мова, слово залишаються об'єктами всестороннього вивчення і все ще є недостатньо вивченими проблемами. Єдиним поясненням цього факту для мене може бути складність цих феноменів, що є зосередженням і вираженням психічного життя людини.

У всіх видах своєї діяльності людина поводиться відповідно до рівня свого духовного стану. А надто ж у мовленнєвій діяльності: «Заговори, щоб я тебе побачив».

Мовлення кожного – це зовнішній прояв внутрішнього нашого «я», свідомості, підсвідомості, душевного наповнення. Яким змістом наповнені думки, бажання, наскільки окультурена в духовному сенсі душа, такою ж і людина постає перед світом, який реагує чи не на кожен її звук, слово.

Знаменитий філософ В. фон Гумбольдт стверджував, що мова в житті людини не тільки є засобом впливу або формою задоволення потреб, але й втіленням її духовного життя. Функції мови він порівнював з «організмом духу, так само як м'язові волокна, кровообіг чи розгалуження нервів – це організми тіла» [3]. Отже, слова вченого підтверджують, що мова є суспільним явищем, без якого неможливе існування людства, а також це спосіб повсякденного життя. У цьому контексті сучасні лінгвісти Н. Непийвода та В. Чуріна вважають правильним твердження, що знання мови в побутовому житті і професійній діяльності необхідне «не як сукупність правил, а як культура спілкування в суспільстві, картина світогляду, засіб формування і самовираження кожної особистості» [8].

Взаємозв'язок людини на енергетичному рівні із оточуючим світом, природою, іншими людьми схематично відображено у будові мови як в засобі мовлення. Для того, щоб передавати семантично доцільну інформацію, потрібно правильно застосовувати синтаксичні засоби, які формально втілюють складну систему відношень між предметами та явищами реальної дійсності. Тобто, зв'язки між словами – це «матерія», а відношення – це «дух». Як тільки ми позбавляємо сказане смислової доцільності у відношеннях, то, незважаючи на правильність використання засобів синтаксису, інформаційної цінності думка не матиме. Отож, семантичні відношення – це «дух» мови.

За Гельдерліном, слово стало і найнебезпечнішим із благ. Бо воно посвідчує, хто ми є насправді. Воно є нашим домом, у якому ми, живучи, збуваємось. Воно є і нашим творцем, бо ж «ним постало все». [6] Адже мова як друга сигнальна система є формою існування дійсності в людському мисленні. І цілі її використання – добрі чи злі – дзеркально відображають сутність людини... Показують змістову спрямованість її мислення.

Марін Гайдеггер, німецький філософ, висловлював думку, що мова є духовною «оселею буття» та «житлом людської сутності» [2]. Це свідчить про те, що мову завжди розглядали як важливий аспект духовного життя людини, який безпосередньо впливає на її життя та формування. У новаторській концепції українського педагога Василя Сухомлинського, мова є невід'ємною основою формування особистості від народження до старості. За думкою цього вченого, мова є основою духовної цілісності людини. Сухомлинський вважав мовну культуру відображенням духовної культури людини [9]. Процес вивчення мови не обмежується загальноприйнятими правилами та нормами, він також сприяє розвитку мислення, позитивному сприйняттю світу та засвоєнню морально-етичних принципів. Отже, згідно з дослідженнями вчених, справжнє людське буття, а не просто фізіологічне існування, можливе тільки завдяки використанню мови, яка виступає не лише як засіб обміну інформацією між людьми, але й як засіб духовного збагачення.

На думку Г. Штайнталя, а відтак і О. Потебні, індивідуалізованість духу народу ніде не виражена так яскраво, як у своєрідній формі мови. Власне мова є істинним ядром духу народу [12]. Спільні дії індивідуума і його народу загалом базовані на мові, якою і з допомогою якої народ думає. Історія мови й історичний розвиток духу народу – навзаєм про-

никні категорії буття, що стисло до пружини виражено у тезі: «Доля мови формує долю народу» [1].

На мою думку, фольклорний спадок українців свідчить не тільки про його надзвичайно глибинну і багату культуру, а й про високодуховну організацію мовлення, яка мала витoki, беззаперечно від високої культури народної душі.

Від аристократизму духу до аристократизму мови, мовлення.

Аристократизм – шляхетність, благородність, висота духу. Такими в перевазі своїй і були наші предки – аристократи в душі [4, с. 9].

Повертаючи цю тезу в річище теперішніх суспільних обставин, позначених втратою національно-мовних пріоритетів, варто пригадати класиків: перемогу здобуває не сила рук і не досконалість зброї, а сила духу [10], а відтак стає зрозумілим умовивід О. Забужко, що «сучасна духовна криза, яка опанувала українське суспільство, є насамперед кризою українського мовомислення» [5].

Досить доречними є думки лектора української мови в Колумбійському університеті Юрія Шевчука. Для характеристики мовного середовища в Україні він застосовує дефініцію «лінгвошизофренія». У книзі «Мовна шизофренія. Quovadis, Україно?» він зазначає: «Нічого так влучно й лаконічно не визначає сучасний стан українського суспільства, як вираз «мовна шизофренія». Під мовною шизофренією, або лінгвошизофренією, маю на увазі послідовне змішування двох мов, української і російської, в одному місці і в один час. Лінгвошизофренія настільки всепроникна в постсовєтській Україні, що поза нею годі зрозуміти її політику, культуру, ідентичність, публічний дискурс та історичні перспективи» [11].

Автор зазначає, що українців позбавлено вибору, вони змушено відчують себе мовно неповноцінними. Кожна мова відображає спосіб мислення певного народу, акумулює принципи його світогляду. Російська мова – це спосіб мислення росіян, їхня логіка. В українців – усе інше, своє, особливе, відмінне від інших народів. Ми запозичуємо не тільки російські слова, а також їхнє мислення, логіку, смисли. І не просто запозичуємо, а й змішуємо це все з українським. Юрій Шевчук назвав таке явище лінгвошизофренією. Він також зазначає: «Одним із поширених способів компенсації власної мовної неповноцінності стала популярна серед деяких верств українців, включно з багатьма провідними діячами культури й науки, теза, що «мова не має значення», і цілий ряд її варіацій

як, наприклад, «українцем можна бути, не знаючи мови й не бажаючи її знати», «російською мовою Україну можна любити не менше, як українською», «громадянська солідарність можлива без солідарності культурної», «людська гідність не включає повагу до мови» й особливо дивовижне твердження «Євромайдан був боротьбою не за мову, а за цінності відкритого суспільства». Усі ці гасла, з одного боку, – свідчення деградації загальної, а не лише мовної культури в Україні.

Кожне по-своєму виправдовує намагання позбавити українську мову тієї цінності в очах українців, якою наділяє свою національну мову кожна інша модерна нація. Для українця російська мова була й лишається тавром рабства, символом расизму, ксенофобії, московської пихи й провінціалізму. Мовна шизофренія – це новітня й дуже ефективна форма русифікації» [10].

«В мові – сила землі. Нація виражає себе в мові і це є її життєдайною силою: код вібраційний, що витягує (вимагнічує) для неї життєдайну силу з Неба і Землі. І якщо ти, живучи на відповідній землі, її вібраційний ключ не береш за основу, то ти себе дуже обділяєш: посилаєш свій вібраційний ключ туди, де не стоїш ногами, звідки тобі не зможуть сповна подати і допомогти.

Отже, якщо хочеш мати найбільшу повноту на землі, яка тебе годує, на якій живеш – посилай вібраційні сигнали на най ключем тільки її – її мовою» [7, с 344].

У такий важкий період актуальним являється формування у кожній особистості духовно багатого патріота, щоб Україна тепер і в майбутньому мала справжню еліту, з якої не сміятимуться за дефекти у вимові українських слів. Мова є чи не основним вираженням зв'язку поколінь. Щоб зв'язок не був перерваний, кожен, хто називає себе українцем, повинен бути носієм всього українського, адже мова – одежа духу.

Список використаних джерел:

1. Возняк Т. *Відродження івриту та української мови. Тексти та переклади*. Харків, 1998, с. 249.
2. Гайдеггер М. *Дорогою до мови*. Львів: Літопис, 2007. 232 с.
3. Гумбольдт В. фон. *Язык и философия культуры*. М.: Наука, 1985. 368 с.
4. Гриців С. І. Мова – одежа нашого духу. Мовна політика. Забруднення мовного простору. Економічно-благочестивий вісник. 2016. № 9. С. 8–10.
5. Забужко Оксана. *Філософія і культурна притомність нації; Мова і влада*. Хроніки від Фортінбраса. К., 1999, с. 135, 102–103.

6. Йоган Г. Гердер. Мова й національна індивідуальність. Націоналізм. Антологія. Київ, 2000, с. 37.
7. Маковій Г. Намистини. (Книга друга). Чернівці: Народознавчо-Просвітницький Центр «Факел пам'яті Марії». 2006. 487 с.
8. Непийвода Н., Чуріна В. Мовна підготовка у школі та вузі. Українська мова та література. 2000. № 5. С. 9–11.
9. Сухомлинський В. Вибрані твори в 5 т. Київ: Рад. шк. Т. 3. 1977. 669 с.
10. Фаріон І. Мова як духовно-національний феномен. Урок укр. 2003. № 5/6. С. 51–53.
11. Шевчук Ю. Мовна шизофренія: *quo vadis, Україно?* Брустури: Дискурс, 2015. 58 с.
12. Штайнталь Г. Грамматика, логика и психология. Хрестоматия. Хрестоматия по истории языкознания XIX–XX веков. М., 1956, с. 11.

Уляна ТРИФОЙ
студентка групи ОСУЗОчм-11,

науковий керівник:

Наталія КАРАЧ

кандидат філологічних наук, старший викладач
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету

РОЛЬ МОВИ У ФОРМУВАННІ І САМОВИРАЖЕННІ ОСОБИСТОСТІ

Мова – це найважливіший інструмент спілкування між людьми, вона безпосередньо пов'язана з мисленням. Мислення не може існувати без мови і мова не може існувати без мислення. Мова і мислення мають суспільний характер – не лише за своєю природою походження, але й за своїми функціями, які виконують у суспільстві. За допомогою мислення пізнається навколишній світ та усвідомлюються закони природи й суспільства. Ця пізнавальна діяльність особистості, її мислення можливі лише на основі мовного матеріалу, слів та речень, понять та конструкцій. Кожен момент діяльності обумовлюється думкою і її основним носієм – мовою. Завдяки мові все здобує попередніми поколіннями служить фундаментом для майбутнього розвитку особистості і людства в цілому.

Кожна особистість є носієм свідомості, критичного мислення і певних якостей у суспільстві свого розвитку. Ідеальна особистість – це

людина, що поєднує в собі індивідуальність, духовне багатство, критичне мислення, високу моральність, фізичну досконалість і виявляє себе як неповторна, досконала, самобутня індивідуальність, що становить силу вподобань для інших.

Роль мови у формуванні і самовираженні особистості є досить значною. Особливе значення має рідна мова особистості, що стає для кожної людини одним з найцінніших надбань від народження. Найбільше це відчувається тоді, коли людина тривалий час знаходиться за межами батьківщини. Тоді ми усвідомлює силу рідного слова.

Мова – це магічне дзеркало, невичерпний засіб спілкування. У мові відображено життєвий досвід, сприйнятий людством від давнини до сучасності. При цьому мова відображає не лише те, що на поверхні, а й невидиме для ока, внутрішню суть речей, не лише світ матеріальний, а й світ ідеальний, який віддзеркалюється в погляді, фольклорі, текстах, ідеях [4, с. 121].

Сучасна українська мова є багатовіковим надбанням українського народу, вона створена зусиллями багатьох поколінь, які передаються нам від наших предків. Мова – основний комунікаційний засіб людини, за допомогою мови ми висловлюємо свої думки. Мова, безумовно, здійснює вплив на формування свідомості особистості [2, с. 134].

Характерними рисами, які притаманні людині, є свідомість, суспільна трудова діяльність, мова, мовлення, мислення. Жодна з цих рис не може існувати одна без одної. Особливо тісний зв'язок між мовою та свідомістю. Формами, в яких знаходять вираження всі витвори людської свідомості, є мовні знаки слова, словосполучення, речення, конструкції. Початок формування мови збігається зі становленням людського суспільства, коли виникла потреба щось сказати, про щось донести одне одному. Мова виконує три основні функції в людському суспільстві: спілкування, повідомлення та впливу. Щодня ми реалізовуємо себе, виявляючи своє ставлення до навколишнього світу, і найповніше, найглибше цей процес виявляється в мовленні під час повсякденного спілкування. Коли людина добре володіє мовою, вона має могутній засіб для впливу на інших членів суспільства. Мова є універсальним засобом вираження внутрішнього світу особистості. На сьогоднішній день проблема вільного володіння мовою є особливо актуальною і важливою для саморозвитку кожної особистості, а саме для тих, хто користується словом як основним

інструментом своєї професії, чие мовлення не лише головна зброя у професійній діяльності, але й зразок свідомо чи несвідомо засвоєний, що сприймається оточенням. Останнім часом, коли відбулися значні зміни в умовах функціонування мови, стає актуальною проблема мови як засобу спілкування, мови в її реалізації, проблема культури мовлення у саморозвитку особистості, а особливо на сьогоднішній день, ми усвідомлюємо наскільки важливим є цінність своєї рідної української мови [5, с. 56].

Мова – це унікальне явище життя особистості. Вона чітко визначає її національний характер; інтелектуальні і естетичні інтереси; виявляє ділові якості, професійні знання; свідчить про загальний розвиток особистості. Понад три тисячі мов є у світі, але для кожного народу, кожної нації найближчою і найдорожчою є його рідна мова. Рідною мовою української нації є українська мова. Поняття рідної мови невіддільне від думки про рідний край, батьківську хату, материнське тепло. Рідна мова є одним із важливих засобів формування патріотичних почуттів, гордості за свій народ; вона є виявом його національної культури. Мова єднає між собою різні покоління людей, вона передається як заповіт, як найдорожча спадщина. Піклування про рідну мову, любов і повага до неї має бути в центрі уваги кожної нації.

Отже, знати мову народу, серед якого живеш, – ознака культури та освіченості; знати рідну мову – священний обов'язок; грамотно й етично користуватися мовою фаху – норма професійного буття. Розмовляти нормованою мовою набагато важче ніж спілкуватися сленгом, який ти постійно чуєш у навколишньому лінгвістичному оточенні. Тому вибір мовних засобів насамперед залежить від культури особистості [6, с. 78].

Список використаних джерел:

1. Бабич Н. Д. *Основи культури мовлення*. Л. : Світ, 1990.
2. Бабич Н. *Практична стилістика і культура української мови: Навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. Л.: Світ, 2003. 432 с.*
3. Волкотруб Г. *Практична стилістика української мови: навч. посібник. Т. : Підручники і посібники, 2004. 255 с.*
4. Ковалевська Т. Ю. *Основи ефективної комунікації. Одеса, 2008.*
5. Куць О. М. *Мовна політика в державотворчих працях України: навч. посіб. Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2004.*

Юлія ПОПОВИЧ

кандидат наук із соціальних комунікацій, асистент кафедри
журналістики Чернівецького національного університету
імені Ю. Федьковича

Діана ФІДА

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету

ЖУРНАЛІСТИКА ЯК СФЕРА МАСОВО- ІНФОРМАЦІЙНОЇ Й НАРОДОЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: СУЧАСНИЙ ТА ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Масово-інформаційна діяльність у сьогочасних масштабах, коли розвинулися глобальні комунікаційні системи, коли мільйони (іноді мільярди) людей дізнаються про події і в той самий моменті отримують коментарі до них по гарячих слідах, навіть неможлива для усвідомлення ще якихось сто років тому, і являється феноменом ХХ століття. Саме масові рухи, масове виробництво, масова комунікація та інші масові процеси і явища характеризують ХХ століття [2, с. 20].

Власне, журналістика – друковані періодичні видання – з’явилися після винаходу друкарства. У Китаї друкарство виникло раніше, ніж у Європі (у VII столітті – ксилографія, у XI – набірний друк). У Європі технічні передумови книговидання беруть початок з 30–40-х років XV століття (винаходи І. Гутенберга – друкарство за допомогою набору з окремих літер). Вже 1510 року у Парижі нараховувалося десять друкарень. У Європі друкуються календарі, збірки повідомлень, листки – безпосередні попередники газет, журналів, альманахів. На рубежі XVI–XVII століть стали активно формуватися ринкові відносини, зростати міжнародна торгівля. Якраз тоді з’являються великі централізовані абсолютистські держави (Франція), розвиваються наука і культура, набирає поширення грамотність, більшає прошарок освічених людей, зростає читацька аудиторія [5, с. 215].

Соціальні, політичні, культурні, економічні фактори стали поштовхом для ширшого та регулярного розповсюдження торгової, комерційної, наукової, культурної інформації, а також політичної – поширення відомостей про внутрішній та міжнародний стан справ.

У XIX столітті європейська журналістика стала найбільш значущою галуззю суспільно-політичного, економічного, культурного життя сус-

пільства, що динамічно розвивається. Журналістика користувалась попитом у широкого кола інтересів та запитів аудиторії, включаючи домоводство, аматорські заняття та моди. Політичні організації, урядові установи, наукові, культурні та інші суспільства й асоціації виявляли бажання придбати свої видання, щоб за допомогою засобів масової інформації інформувати широкі кола громадськості зі сферою своїх занять, мати вплив на громадську думку людей.

Вже у другій половині XIX століття було створено способи відтворення фотографічних знімків, а саме клішування, ротаційна машина, лінотип. Газети та журнали здобували широкі кола аудиторії, завдяки чому більшали тиражі та доходи, створювалися редакційні гуртки, корпус професійних журналістів. В кінці XIX століття виокремилися два різновиди журналістики: масова (для широкого кола читачів з низів суспільства) та якісна (для заможних людей, панівної еліти, інтелігенції) [1, с. 215].

На межі XIX і XX століть винайшли радіо та телебачення. Радіо стало вагомим засобом масової інформації вже у 20-х роках, а телебачення – наприкінці 40-х років XX століття. Революційні трансформації в інформаційній сфері відбулися на рубежі XX–XXI ст., що обумовлено розвитком Інтернет-технологій, і створенням глобального інформаційного простору.

Теоретично для журналістики поняття «масова інформація» (лат. *Informatio* «інформація, виклад, повідомлення») являється базисним. Якраз через характеристику діяльності журналістики зі збирання, обробки, компонування, поширення масової інформації проявляється зміст журналістики як особливої сфери соціальної діяльності. Журналістика не має ніяких інших засобів для реалізації своєї соціальної ролі, крім інформації. Будучи посередником між журналістикою та аудиторією, інформація являється тим робочим інструментом, за сприяння якого розв'язуються різноманітні завдання, що стоять перед системою журналістики як своєрідним соціальним інститутом [2, с. 22].

Поняття «інформація» у журналістиці застосовується неоднозначно, здебільшого вживаючись у трьох тісно обумовлених між собою значеннях: це система коротких некоментованих повідомлень про назрілі новини внутрішнього та міжнародного життя; найменування групи жанрів, призначених для повідомлення новин (інформаційні жанри: нотатка, звіт,

репортаж, інтерв'ю); нарешті, «інформацією» деколи називають жанр нотатки. Це вузькі значення цього слова, і якщо застосовувати його саме в цих значеннях, то виявиться, що далеко не всі матеріали номера газети чи програми телебачення є інформацією (як, приміром, стаття чи памфлет, теленарис чи документальний фільм) [3, с. 356].

Загальновідомо, що без незалежних, якісних ЗМІ неможливо побудувати інформаційне суспільство в Україні. Журналісти не повинні стояти перед вибором: працювати в газеті, яка буде добре продаватись, чи працювати у виданні, яке може сформувати позитивну суспільну позицію. Вони мають якісно працювати. Але без розробки концепції національної інформаційної політики на появу якісних ЗМІ можуть піти роки. Ми ж зобов'язані керуватися ідеєю, що вибір ХХІ століття – аналітична журналістика, й іншого шляху не існує.

Війна – час великих випробувань для журналістики. Журналісти гинуть і отримують поранення на фронті, стають жертвами насильницьких викрадень і катувань, колосальна кількість медіа змушені закриватися і припиняти роботу через економічні труднощі, а окупанти блокують саму можливість сигналу на підконтрольних їм територіях. Проте не меншим викликом для ЗМІ являється сама можливість розповідати правду під час війни, коли кожне слово потрібно сумлінно вивіряти й обмірковувати, оскільки від цих слів в прямому сенсі може залежати чиєсь життя.

3 березня 2022 року Головнокомандувачем Збройних Сил України підписано наказ № 73 «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану» [4], який визначає діяльність журналістів у період воєнного стану.

Ключовими професійними наслідками повномасштабної війни для журналістів стали складність у доступі до інформації, збільшення навантаження та скорочення вибору тем, падіння впливу традиційних медіа, а також зріст небезпек у процесі журналістської роботи.

В умовах інформаційного голоду на прифронтовій території (де місцями немає ні доступу до Інтернету, ні електропостачання) поява знайомої місцевої газети дає змогу не лише частково задовольнити потребу в інформації, в тому числі життєво необхідної, а й реалізовує психологічну та стабілізуючу функцію: газета розглядається як елемент нормального довоєнного життя, за яким люди зараз надзвичайно сумують.

Подальша робота з відновлення місцевої преси на деокупованих і прифронтових територіях може позитивно позначитися на збереженні журналістських трудових колективів у професії.

Збереження місцевих ЗМІ являється вагомим для підтримки української демократії під час і після закінчення війни. Безперечно, якісна журналістика є істотною передумовою збереження свободи слова, а отже, і демократичної системи.

Сьогодні, коли Україна вже більше року протистоїть жорстокій агресії сусідньої держави, великої поваги заслуговують журналісти – як українські, так і іноземні, які в суворих умовах війни, не дивлячись на фізичну небезпеку, психологічне напруження, економічні проблеми, продовжують добросовісно виконувати свій журналістський обов'язок.

Нині попит на інформацію неабиякий, і можна сказати, що слово журналіста зараз на вагу золота. Отож, щоб захистити незалежну якісну журналістику, нам потрібно розвивати саморегуляцію, будувати горизонтальні зв'язки всередині спільноти, захищати одне одного, гуртуватись і відстоювати незалежність журналістики, доступ до інформації.

Пріоритетом повинно бути створення належних умов для того, щоб інформація, що поширюється українськими ЗМІ, була якісною та оперативною. Позаяк визнавати проблеми й говорити про них навіть під час війни – це крок до їх вирішення, це ознака свідомого і відповідального суспільства.

Список використаних джерел:

1. Михайлин І. *Основи журналістики*. Київ: ЦУЛ, 2002. 284 с.
2. Нечиталюк М. *Про методiku вивчення та принципи видання пресових текстів: (деякі питання текстології)*. Українська періодика і сучасність. Львів, 1995. С. 18–27.
3. Огієнко І. *Історія українського друкарства*. Київ: Либідь, 1994. 448 с.
4. *Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану: Наказ від 3 березня 2022 року № 73*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS36785>.
5. Срібняк І. *Історія журналістики (XVII–XX ст.): Підручник для студентів вищих навчальних закладів*. Київ: ВПЦ НаУКМА, Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2013. 304 с.

СЕКЦІЯ 3 ІСТОРИЧНІ, ФІЛОСОФСЬКІ, ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ НОВИХ МОДЕЛЕЙ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Valentina HALUSHCHAK

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Chortkiv Educational and Scientific Institute of Entrepreneurship and
Business Western Ukrainian National University

PSYCHOLOGICAL BASIS OF PERSONALITY FORMATION IN THE CONDITIONS OF A DEVELOPMENTAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT

In the context of reforming the national education system, humanistic, anthropological theories based on the priority of spiritual, national, socio-cultural values serve as strategic guidelines for its development. Consequently, unlike traditional, education in the conditions of a developmental educational space recognizes the priority of the student's individuality, significance as a subject of knowledge, his complete immersion in the educational space, which, in turn, will be specially organized and adjusted for the development of everyone. Therefore, the educational activity of the school today should be based on the principle: "not children for the school, but the school for every child." This approach to pedagogical activity is considered as the highest form of pedagogical creativity, since the teacher himself develops a program for the development of the children's collective and each student in particular, taking into account the content of children's life activities. A modern teacher must follow certain requirements of the time, adhere to the relevant norms and rules of activity, and follow the goals and objectives of modern education. That is why the modern school is designed to shape students' life concepts, to serve the realization of their creative plans and ideas, to help build their own life strategy taking into account the life perspective that reflects the key goals of the individual [5, p. 10].

It is worth noting that the innovative type of education of the new era requires the formation of a personality capable of finding new knowledge, creation and personal growth, self-improvement, and self-realization. Then, today's school faces the task of full-fledged development of the personality, which involves the comprehensive identification of its potential, abilities, talents; stimulating self-development, increasing cognitive activity and positive motivation for learning. Therefore, the emphasis of pedagogical and psychological science is transferred to the personal factor, ensuring personally meaningful learning, identifying and realizing human abilities. And hence, it is time not only to restructure methods and forms of work, but also principles, approaches to the education and training of students. Actually, full-fledged education should be created on the basis of combining the process of acquiring new knowledge with the formation of a life strategy, which will allow mastering life and social roles for a full-fledged life in the conditions of integration into the world educational space. Thus, solving problems related to the wide use and realization of the creative potential of an individual requires the creation of an educational environment that would serve its effective learning, development, individualization and socialization.

Note, that the formation of a new educational environment aims to create a unique system of providing opportunities for effective personal self-development of each child and requires the ability of a young person to learn independently; freely navigate in various streams of information and correctly operate it; to acquire new knowledge according to the needs of society and time; to develop own abilities and talents. Therefore, the modern education system is characterized by the coexistence of educational paradigms of traditional, personally oriented, developmental learning, each of which has its own specific characteristics and opportunities for self-development. However, their key provisions are special attention to each individual, ensuring their development and self-development, selection of methods and means of training and upbringing that would serve to increase their effectiveness [4, p. 35].

In the psychological sense, the meaning of the concepts "developmental training" and "developmental education" is clearly distinguished. So, within the framework of developmental learning, the object of learning is the content of the educational subject and the means of thinking, under which the child's development occurs as a process of accumulating new information. The subject

of development in the developmental education is the student's ability to be a subject of thinking. And the development of the ability to learn is the main thing in the educational activity.

In general, for the paradigm of developmental education, the subject of development is the holistic mental development of the child, aimed at forming his ability to be a subject not only of educational activities, but also a subject of the development of all spheres of the psychic in their interaction, as well as his own social development. According to this approach, the design of a developmental educational environment is the creation of conditions for the disclosure of not yet formed interests, aptitudes, abilities, and talents of each child's personality in accordance with his potential in the educational institution.

The criteria for the quality of the educational environment are its possibilities for effective personal self-development of the student's personality. Moreover, the unity of the properties of the educational environment and the subject itself acquires special importance under such an approach. So, in order to use all personal and objective opportunities, the individual is inclined to activism, becoming a subject of both the educational process and personal development. It is this feature that separates the developmental environment from the theory of developmental learning, according to which the individual remains the object of the influence of the conditions and factors of the educational environment [2, p.14].

Therefore, it should be noted that the educational environment should ensure the full disclosure of the potential of all areas of the psychic and abilities of the individual (cognitive, personal, emotional, spiritual and moral, physical) in accordance with his characteristics and socialization needs. Instead, the formation and development of schoolchildren in the conditions of a developmental educational environment requires compliance with a number of requirements, and, in particular, the transformation of the process of assimilation of new knowledge, the formation of the child's abilities and skills from the goal of education into a means of developing his abilities; setting up partnership relations in the process of education and training; creation of conditions for the disclosure of students' natural gifts, self-development of their inherent abilities; increasing the importance of psychological support of the educational process; implementation of the principle: a child is a self-esteeming individual capable of self-development, self-realization and self-affirmation.

It should be noted that scientists are unanimous in the fact that the full-fledged development of the personality at the current stage requires the creation of such an environment that will serve the quality and availability of education, science, culture, and health care services; expanding its access to national or global information resources; improvement of living conditions and, in particular, disclosure of each child with the help of an educational program. On the other hand, there is a controversy that it is time to introduce an innovative type of education into the education system, instead of a supportive one, to abandon the practice of education, which is focused on exploiting the restorative functions of the intellect, which lags behind the modern level of ideas about the world [1, p. 33].

However, practice shows that in the process of creating a developmental educational environment that will stimulate the development of giftedness, there are many difficulties. After all, it is known that the educational environment is a complex multi-level system, because, on the one hand, it is the family, school, environment, and on the other, there are economic, political, social, cultural, ideological, religious and other factors of education. On the other hand, a favorable educational environment only enables, but does not guarantee, the formation of a comprehensively developed, creative personality, since everyone's special achievements are the result of their own cognitive and creative activity. Therefore, the creation of a developmental educational environment should take into account its following characteristics: information saturation; availability and possibilities of various cognitive activities; realization of the creative potential of the individual, etc.

That is why, it is important to pay special attention to the creation of such a developmental environment that will enable the individual and psychological development of everyone. After all, the developmental effect of the educational environment is ensured only under the condition of the available opportunities for self-development of each individual and includes a number of components. These include: 1) the spatial-subject component (ensuring spatial conditions and the possibility of their change); 2) social component (creation of comfortable conditions of cooperation); 3) psychodidactic component (ensuring compliance of learning goals, content and methods with the characteristics of the child's development). Therefore, the main goal of education and upbringing in a developmental educational environment should be the creation of conditions for the development of a unique personality that strives for

maximum self-realization, is open to the perception of new things, and is able to make choices in non-standard situations [3, p. 857].

Thus, the main feature of the educational environment is comfortable conditions for both development and self-development of all participants in the pedagogical process; adequate opportunities for revealing and improving the student's personality abilities; manifestation of creativity, individuality, uniqueness; inclusion in various types of activities as an important condition for meeting the natural and social need for the development of aptitudes, inclinations and talents.

Literature:

1. Beh I. *Reflection in the spiritual self-development of the individual. Pedagogy and psychology*. 2017. No. 1 (74). P. 30–37.

2. J. Dewey. *Moral principles in education*. Lviv: Education: Annals: Center for Humanitarian Studies of LNU named after I. Franka, 2010. 32 p.

3. Petrochko Zh. *Social and educational environment. Encyclopedia of education*. Editor-in-chief V.G. Flint. Kyiv: Yurinkom Inter, 2018. P. 855–856.

4. *Psychological diagnosis of the peculiarities of cognitive development of younger schoolchildren in the conditions of the information society: monograph*. Kyiv-Kirovograd: Imex-LTD, 2014. 228 p.

5. Semenova R. O. *Conceptual foundations of building an educational environment for gifted children and youth. Actual problems of psychology: coll. of science Ave. Institute of Psychology named after H. S. Kostyuk National Academy of Sciences of Ukraine. Zhytomyr: publishing house of I. Franko State University, 2012. Volume 6. Vol. 8. P. 5–22.*

Володимир БІЛНЧУК

студент ОС «Магістр»

науковий керівник:

Ірина НЕСТАЙКО

кандидат педагогічних наук, доцент Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ АКАДЕМІЧНОГО БОГОСЛОВ'Я В УКРАЇНІ

Богословська освіта в Україні не є новітнім явищем, яке з'явилося на території пострадянського українського середовища. Історичні дослідження розвитку богословської освіти на українських землях дають нам

можливості стверджувати про її існування практично від початків християнства на Україні, про що детально описує у своєму дослідженні Хромець Віталій [1].

На початках ми можемо припускати лише про існування окремих освітніх богословських елементів: вміння читати, писати задля проведення богослужінь, вміння пояснити основи віри, при виясненні Євангелія та проповіді. Згодом богословська освіта пережила кризу через міжусобиці та монголо-татарську навалу.

У середньовіччі в Європі починають з'являтися університети, богослов'я відносять до вищої освіти. Українці, не маючи можливості отримати богословської освіти в себе вдома, отримують її в Європі.

На Україна в цей час з'являються православні, а також католицькі школи. «Князь Костянтин Острозький засновує Острозький латино-греко-слов'янський колегіум, де б викладалося, передовсім, православне богослов'я» [1].

Наступним етапом розвитку богословської освіти в Україні стає заснування Петром Могилою колегіуму, який лише згодом в XVII ст., коли «Указом царя Петра I було надано право викладати богослов'я в Києво-Могилянському колегіумі, після цього починає офіційно називатися академією. Києво-Могилянська академія стала першим вищим навчальним закладом православного світу, в якому здійснювалася богословська освіта» [1, с. 175].

На Західній Україні в цей час засновуються навчальні заклади УГКЦ, зокрема у 1754 році у місті Бучач було створено Бучацький колегіум імені святого Йосафата, а у Львові 1783 році створено Львівську духовну семінарію Святого Духа.

Реформа царя Олександра I у 1814 р. призводить до розподілу освіти на світську та духовну, яка залишається і до нашого часу та закріплена українським законодавством [1, с. 176]. Під духовною освітою найперше розумілася підготовка майбутніх служителів, тобто духовенства. Відтак у XIX ст. відбулася реформа богословської освіти на школи, училища та семінарії, а вища богословська освіта здобувалася вже в академіях, зокрема у КМА, яка стала флагманом вищої богословської освіти та намагалася рівнятися на взірць західно-європейських університетів. Розвій богословської освіти зупинився, коли прийшла більшовицька влада.

Таким чином богословська освіта в Україні мала тривалу перерву і розпочала свій розвиток уже з початком проголошення Незалежності України у 1991 році.

Розпочався новий етап богословської освіти. Із Незалежністю України приходить свобода віросповідання. Релігійні організації відновлюють свою діяльність та діяльність навчальних закладів богословської освіти. Таким чином богословська освіта розвивається в Україні двома шляхами: у світських закладах та у закладах, заснованих релігійними організаціями. Основними законодавчими нормами для закладів духовної освіти є закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» [2] та закони України «Про освіту» [3] і «Про вищу освіту» [4]. В інтерв'ю у рамках програми «Ultima сена» п. Юрій Чорноморець, професор Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова, доктор філософських наук, на запитання про сучасний стан богословської освіти, розповів про дуальність академічного богослов'я, яке розвивається з однієї сторони у практичному напрямку, готуючи священнослужителів, душпастирів. Цим напрямком освіти, як правило, займаються духовні заклади освіти. Інший напрямок – теоретичний – викладання богослов'я в університетах, де готують фахівців з християнської етики, військових капеланів, сімейних психологів, релігійних журналістів [5].

Протягом певного часу і держава, і релігійні організації шукали шляхи виходу в питанні визнання духовної освіти [6]. Були напрацьовані різні моделі [7]. Після набуття чинності змін у законі України «Про вищу освіту», дипломи духовних закладів освіти, які видані до 01.09.2018 р., проходять процедуру визнання в Міністерстві освіти, а заклади духовної освіти мають можливість пройти процес легалізації, щоб могли видавати дипломи державного зразка.

На сьогодні, однак, ще існують заклади духовної освіти, які не мають державного визнання, оскільки вимоги для легалізації є достатньо високими. Шлях, яким потрібно пройти: спершу це заснування Приватного закладу вищої освіти, а потім – афілювання закладу вищої духовної освіти. Також існує проблема, що виникла на цьому шляху і стосується викладачів та працівників, які мають вищу богословську освіту, наукові ступені та вчені звання, однак для держави вони не є тими, хто має вищу освіту чи наукові ступені, чи вчені звання [8].

Таким чином, можемо зробити висновки, що завдяки реформам закону «Про вищу освіту» богословська наука розпочала новий етап розвитку, як окрема галузь 04 «Богослов'я» та спеціальність 041 «Богослов'я». Також, попри дуальність світської та духовної богословської освіти, сьогодні відбувається їх зближення. Звісно, що можна вести ще дискусії про удосконалення закону «Про вищу освіту», про заклади вищої духовної освіти та світське богослов'я, їх пріоритети та виклики, про спрощення визнання наукових ступенів чи вчених звань. Однак надважливим моментом на сьогодні є богослов'я, яке на рівні з іншими галузями посідає місце серед академічних дисциплін та дає можливості для сучасної молоді поглиблювати свій світогляд і морально, високо-духовно та інтелектуально розвиватися.

Список використаних джерел:

1. Хромець В. Л. Богословська освіта як феномен релігійного та світського освітнього простору України : дис. ... д-ра філос. Наук : 09.00.11. Київ, 2019. 404 с.
2. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення 19.05.2023).
3. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 22.05.2023).
4. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення 20.05.2023).
5. «Чим займається новітня теологія?». Актуальна розмова про розвиток богослов'я в Україні та світі, 25.10.2019 р. Канал «Ісландія», програма «Ultima cena»: веб-сайт. URL: <https://www.religion.in.ua/main/interview/45070-chim-zajmayetsya-novitnya-teologiya-aktualna-rozmova-pro-rozvitok-bogoslovya-v-ukrayini-ta-sviti.html> (дата звернення 22.05.2023).
6. Хромець В. Л. Пошуки законодавчого вирішення визнання результатів освітньої та наукової діяльності Українських духовних закладів вищої освіти. Нова парадигма. 2017. № 133, С. 55–65.
7. Хромець В. Л. Визнана (невизнана) богословська освіта в Україні: пошуки виходу із замкненого кола. УПЦ. Труди Київської Духовної Академії. 2013. № 19. С. 311–316.
8. Хромець В. Л. Антиномії розвитку богословської освіти в пострадянській Україні. Збірник наукових праць «Гілея: Науковий вісник». 2018. № 134. С. 311–317.

Галина ЧЕКАЛОВСЬКА

кандидат економічних наук, доцент

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету

МЕНТАЛІТЕТ ЯК ОСНОВНИЙ ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ

У час духовного відродження проблема української ментальності в Україні особливо загострюється. Треба знати, хто ми, щоб будувати державу, враховувати особливості українського народу.

Аналізуючи процеси національної ідентифікації, вчені дійшли висновку, що менталітет охоплює такі чинники, як спільність території, держави, економіки, культури, історії, освіти, мови, національної свідомості. Це передбачає самотність, історичну індивідуальність народу, який об'єднується національною ідеєю [1]. Українці, як представники історичної нації, мають специфічну, притаманну саме їм ментальну структуру.

М. Слюсаревський виділяє основні риси, які притаманні українському менталітету: «працьовитість, хазяйновитість, глибокий емоційний зв'язок із краєм, миролюбна вдача, гостинність, турбота про родину, рішучість, хоробрість у справі захисту Батьківщини, індивідуалізм, інтроверсивність, спрямованість на самовдосконалення, демократизм, толерантність, гіпертрофоване волелюбство, глибинна емоційність, стриманість, поєднання елегантних настроїв з нездоланим оптимізмом, розвинута уява, яка знайшла свій вияв у народному мистецтві» [2, 209].

Ментальність містить генетичний код народу, допомагає зрозуміти особливості культурно-історичного розвитку, суспільної моралі. На її основі виникає відчуття національної ідентичності.

Саме тому серед базисних структур, які відіграють ключову роль у формуванні та функціонуванні національної ідентичності, особлива увага приділяється менталітету. Адже саме в ньому сконцентовано етнічну унікальність. Український менталітет сформувався протягом віків і зазнав впливу різних історичних, соціальних та культурних чинників.

В. Огірчук вважає ментальність «інтегральною характеристикою психічного життя людей певного етносу, котра визначає своєрідність бачення цими людьми навколишньої дійсності та зумовлює специфіку форм реагування та поведінки» [3].

Менталітет є одним з важливих психологічних чинників, що впливають на розвиток національної освіти. Він визначає сприйняття, цінності, переконання та підходи до освіти в рамках певної культури та національної спільноти.

Окреслимо основні способи, якими менталітет впливає на розвиток національної освіти:

- Ціннісні орієнтації: Менталітет відображає систему цінностей, яка може впливати на те, які аспекти освіти вважаються важливими для національної спільноти. Наприклад, якщо національний менталітет підкреслює значення колективізму та співпраці, освіта може більше акцентувати на командній роботі та групових завданнях.

- Підходи до навчання та виховання: Менталітет може визначати підходи до навчання та виховання, які популярні або відповідні для національної спільноти. Наприклад, український менталітет високо цінує освіту та знання, тому навчання може бути академічно орієнтованим і сприяти розвитку критичного мислення та аналітичних навичок.

- Сприйняття ролі педагога: Менталітет може впливати на сприйняття ролі вчителя та авторитету, який йому надається. У деяких культурах вчителі мають великий авторитет і вважаються носіями знань і моральних цінностей. Це може відображатися у стилі взаємодії між вчителями та учнями, а також у вимогах, які ставляться до вчителів.

- Вплив пріоритетів: У деяких національних спільнотах існує культура, в якій сім'я та соціальні взаємини мають пріоритет перед навчанням. Це може вплинути на сприйняття освіти і важливість, яку приділяють навчанню та саморозвитку.

Враховуючи менталітет як психологічний чинник, важливо зрозуміти його вплив на розвиток національної освіти. Це дозволить адаптувати освітні підходи, враховуючи особливості менталітету, та сприяти ефективному навчанню і розвитку у національній спільноті.

Список використаних джерел:

1. Євсєєва Г. П., Архипенко Л. М. *До питання про український менталітет і формування української національної ідеї. Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр.. Національної академії державного управління. Харків, 2011. № 1. С. 122–133.*

2. Слюсаревський М. М. *Український менталітет: ретроспективи і перспективи*. URL: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=wjaSP80AAAAJ&hl=uk>.

3. Огірчук В. Г. *Традиції та інновації у формуванні українського менталітету. Феномен нації: основи життєдіяльності*. Київ, 1991. 185 с.

Оксана ЧИЖИШИН

кандидат економічних наук, доцент

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету

ПСИХОЛОГІЧНІ ТА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПОДОЛАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

З початку розбудови нашої держави органами соціального забезпечення, правостановчими органами влади лише на початку 2000 років почалось активне реагування на стан сімей, які виховують дітей з інвалідністю, розуміння складної ситуації, проблеми фізичного та психологічного характеру родин. Лише після намагань євроінтеграції держава почала активно вносити корективи в законотворчі процеси з метою захисту та опіки таких родин, підняття статусу інвалідності в соціумі, вироблення конкретних програм по реабілітації таких дітей, сприянню їх становлення та розвитку, впровадження нових начальних програм для саморозвитку дітей з інвалідністю.

Проте війна стала великим випробування у житті мирного, спокійного народу, який, працюючи на розвиток і вдосконалення, потрапив у перипетії, які важко витримати психічно, особливо тим, хто був в епіцентрі жахливих подій.

Спостереження за людьми, які мають на утриманні дітей інвалідів, показало виявлення частіше негативних емоцій, які передаються оточенню. Таким родинам навіть без військових дій важко, а вданій ситуації тим паче.

Перш, ніж розглянути проблематику виникнення емоційного вигорання, варто дослідити поняття «емоція», привід для її виникнення і фактори формування негативної чи позитивної емоції.

Вже давно серед вчених побутує твердження про емоційне вигорання, яке найчастіше застосовується у випадках професійного зростання, напруженості в роботі та виконанні завдань. Проте все частіше можна зустріти трактування такого терміну при дослідженні психоемоційних станів у батьків, які виховують дитину з інвалідністю. Крім того, що батькам важко справлятися з особливою дитиною у фізичному, психічному та емоційному напрямках, так додаються й інші фактори, такі як матеріальні, соціальні та адаптивні. Вантаж таких чинників вносить корективи у психоемоційний стан батьків і провокує виникнення емоційного вигорання.

Г. Гнускіта й Л. Карамушка дотримуються думки, що «використання терміну «емоційне вигорання» дещо обмежує і звужує зміст феномена вигорання і для нього мають бути тільки окремі шкали методик, які стосуються лише емоційних складників вигорання» [1, с. 34].

В. Бойко, Р. Тиллетт, Л. Юр'єва вважають, що «синдром вигорання є системним феноменом і проявляється на емоційному (утрата почуття гумору; роздратованість; переживання почуття образи, суму; стійкий депресивний фон настрою; відчуття некомпетентності в сімейному житті, почуття провини; апатія, пасивність); когнітивному (труднощі концентрації уваги; ригідність; підозрілість, недовірливість щодо партнера; формальне й відчужене мислення; нав'язливі думки (розлучитися, помститися тощо)); поведінковому (ухиляння від проблем сімейного життя; відчутне зменшення кількості контактів із членами сім'ї; прагнення якомога менше часу витратити на виконання сімейних обов'язків, стереотипна негнучка поведінка; девіантні форми поведінки (зрада, вживання алкоголю чи наркотиків тощо)) та соматичному рівнях (утомленість, сонливість, порушення сну й інші соматичні розлади)» [2, с. 62].

У своїх дослідженнях О. Романчук розкриває весь спектр емоцій, які супроводжують батьків на всіх етапах відчуття неповносправності своєї дитини і це призводить до виникнення соматичних захворювань батьків [3, с. 127].

Як зауважує І. Ю. Левченко, що «родинами, де виховується дитина з інвалідністю, часто не реалізуються усі сімейні та соціальні, матеріальні та ряд інших функцій. Спостерігаються також дезадаптаційні реакції у здорових сиблінгів» [4, с. 39].

Важливою є робота М. І. Миколайчук, що присвячена «розкриттю етапів адаптації членів родини до хвороби та інвалідності дитини, шляхів подолання, специфіки формування характерологічних особливостей у батьків» [5, с. 114].

Висновуючи спектр проблем, які виникають у батьків дітей з інвалідністю, слід розкрити важливість психологічного супроводу таких родин.

В ході дослідження нами виявлено, що батьки самі не до кінця розуміють ні свій стан, ні стан власної дитини. Вони не готові розуміти, що в дитини з інвалідністю часом інше сприйняття світу, а тому вимагають від неї поведінки адекватно здорової та повноцінної особистості. На підставі цього часто виникає сум'яття батьків в тому, що дитина їх не розуміє, опирається або ж відмовляється йти на повноцінний контакт. В батьків складається враження, що все проти них їхніх зусиль. Тому на допомогу в розумінні стану батькам пропонується, насамперед, визначити стадії психоемоційного навантаження, які слід пройти, щоб не агресувати, сприймати та правильно себе вести.

Як наслідок з цих факторів пропонуємо такі адаптаційні можливості для родини, яка виховує дитину з інвалідністю:

1. Навчитись знаходити рішення для зважування можливостей, визначення цілей та шляхів їх досягнення.
2. Визначитись з вибором оточення, що сприяє досягненню поставлених цілей.
3. Знайти та ідентифікувати рівень підтримки.
4. Сформувати джерела для забезпечення розвитку та успіху.
5. Врахувати всі можливі ризики на шляху адаптації та альтернативи виходу з кризових ситуацій.
6. Знайти гідний приклад для наслідування.
7. Бути готовим сприймати помилки власні та інших людей, адаптуватись до невдач та запобігати їх.
8. Знайти та створити умови для упевненості в собі та підняття власної самооцінки та саморозвитку.
9. Навчитись брати відповідальність за власні вчинки та помилки.
10. Знайти духовного та психологічного наставника, який би допомагав у поточних та стратегічних планах знайти себе і не «зламатись» у вірі в свої можливості.

Найбільш впроваджуваним методом вирішення питання адаптації дітей з інвалідністю у соціум та психоемоційне розвантаження їх батьків є створення закладів інклюзивної освіти, які здатні повною мірою створити всі необхідні умови для самореалізації таких людей.

Ми згодні з деякими авторами щодо поетапності проведення психологічного супроводу з батьками, який уособлює певний комплекс заходів та сприяє виведенню їх свідомості на вищий рівень сприйняття та розуміння ситуації.

Запропоновані напрямки стабілізації психоемоційних станів сімей у роботі з психологом призводять до правильної побудови навчальних процесів.

В ході розвитку ІТ-технологій є методики, що дозволяють спростити процес навчання таких дітей, де за допомогою ігрових форм можна розвивати їх здібності, зменшити емоційне навантаження на батьків і таким чином вирішити проблеми, що обумовлені вище.

На нашу думку, найдієвішим психологічним рішенням має стати психологічний супровід батьків для запобігання появі емоційного вигорання, розмови з батьками, рекомендації поведінки з дитиною, волевиявлення у труднощах та рекомендації фахівців, що здатні допомогти у різних життєвих ситуаціях.

Список використаних джерел:

1. Карамушка Л. М., Гнускіна Г. В. *Психологія професійного вигорання підприємців : монографія. Київ : Логос, 2018. 198 с.*
2. Бойко В. В. *Синдром «емоціонального вигорання» в професіональному общении. Москва : Наука, 2006. 167 с.*
3. Романчук О. *Неповносправна дитина в сім'ї та в суспільстві. Львів, 2008. С. 127–163.*
4. Левченко И. Ю. *Психологическая помощь семье, воспитывающей ребенка с отклонениями в развитии: Методическое пособие .М.: Просвещение, 2008. 239 с.*
5. Миколайчук М. І. *Особливості психосоціального розвитку сиблінгів дітей з психофізичними вадами: дис. канд. псих. наук: 19.00.07 Львів, 2007. 214 с.*

Олександра ГРИЦІВ

HR-менеджер у торгівельній компанії ТОВ «СВІТ-БУД ЛТД»
учасник проєкту «Objectivist Thoughts Leaders Program» та курсів
«Філософія для життя»

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ В УКРАЇНІ У XVI–XVIII СТОЛІТТІ: ІСТОРИЧНИЙ ТА КУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

Братства в XVI–XVIII столітті на території України є унікальним явищем, які на той час подали нові моделі розвитку освітнього простору.

Як громадські організації, вони вели активну просвітницьку діяльність і відіграли значну роль у збереженні та розвитку української культури, літератури та освіти, активно впливаючи на державотворчі процеси того часу. На той час це було дуже важливо, бо «держава наша – то наш великий дім, для усього українського народу» [6, с. 291].

Братства були важливою соціальною, релігійною і культурною силою у суспільно-політичних процесах, що розгорталися на теренах Речі Посполитої в XVI–XVIII ст. Спочатку – як релігійні організації, поступово стали потужними національними громадськими центрами, що плекали ідеї гуманізму, формували національну ідею, критикували існуючий соціальний порядок, боролися за власне культурне середовище та збереження традицій. Саме церковні братства відігравали важливу роль у збереженні та розвитку національної культури та навіть самої української ідентичності. Вони також займали важливу позицію у багатьох процесах релігійного життя, а зокрема, у відстоюванні інтересів православ'я у польсько-литовській державі, де панівною була католицька церква. Особливо гостро проблема участі братств у боротьбі за існування православної церкви постала після запровадження Берестейської церковної унії.

Зародження братств в XVI столітті на території України зумовили такі фактори того часу:

1. Релігійні перетворення:

У XVI столітті на території України пройшли значні релігійні зміни, зокрема, розкол Церкви на католицьку та православну. Це спричинило прагнення людей знаходити нові шляхи релігійної практики та освіти, що вплинуло на формування братств. Тому у XVI столітті посилюється соці-

альна активність братств і, як учасники громадського життя, виступають проти соціальних нерівностей, борються за свої права, сприяючи громадському самоврядуванню. Це робило їх унікальними організаціями, які активно впливали на формування громадської думки. Загалом братства в XVI столітті були унікальними явищами, які поєднували освітні, культурні, соціальні та національні аспекти. Вони мали значний вплив на розвиток суспільства та української культури, і визначали деякі ключові напрямки розвитку цих сфер у подальшому.

2. Політичні особливості:

У XVI столітті Україна перебувала під владою різних державних утворень, таких як Королівство Польське, Велике князівство Литовське та Османська імперія. Україна в XVI столітті була територією, яка привертала увагу різних держав і суб'єктів влади. Це створювало соціальні нестабільності, а також обмеження українського культурного та освітнього розвитку. Це призвело до формування політичних, культурних і освітніх об'єднань, що прагнули зберегти та розвинути українську самобутність.

3. Потреба у незалежності та самоорганізації:

В умовах залежності від іноземних держав та обмежень українського населення у правах братства стали способом організації та самодіяльності українського населення в умовах змін. Братства стали одним з інструментів, які допомагали українському населенню зберегти свою ідентичність та прагнути до культурного просвітництва.

У XVI столітті на території України було декілька відомих представників братств. Ось декілька з них:

Братство Києво-Могилянське: Це одне з найвідоміших київських братств того часу, засноване в Києво-Могилянській академії, яка була осередком освіти та культури. Серед видатних представників братства був Петро Могила, митрополит Київський, який зробив великий внесок у розвиток освіти та релігії.

Братство Львівське: Львівське братство було засноване в місті Львові і було одним з найстаріших братств на території України. Воно відіграло значну роль у збереженні та розвитку української культури, літератури та освіти. До видатних представників братства належав Андрій Сапега, гетьман Вятицького воєводства.

Братство Переяславське: Засноване у місті Переяславі, це братство активно сприяло розвитку освіти та культури на Правобережній Україні. До відомих представників братства належав Іван Виговський, письменник, перекладач і видавець, який зробив значний внесок у розвиток української літератури.

Братство Чернігівське: Чернігівське братство мало великий вплив на розвиток освіти та культури в Чернігові та його околицях. Воно підтримувало школи, видавництва та культурні заходи. Відомим представником братства був Феофан Прокопович, відомий просвітитель та релігійний діяч. Ці представники братств здійснили великий внесок у розвиток освіти, культури, релігії та ідентичності українського народу у XVI–XVIII столітті.

Такий просвітницький рух того часу свідчить про феномен освітнього розвитку українців, які у будь-які часи прагнули зберігати та утверджувати культурні традиції, що складають основу буття народу. Власне, народна платформа українського народу мала життєзберігальне значення попри всі історичні моменти, як у роки незалежності, так і в роки поневолення іншими імперіями. Це свідчить про те, що культура українців, яка має глибинні історичні витoki становлення, є плацдармом українського державотворення, оскільки протягом віків зіграла вирішальну роль у збереженні, розвитку та відродженні української нації.

Список використаних джерел:

1. Барвінський О. *Ставропігійське Братство Успенське у Львові, его заснованье, деятельность и значения церковно-народне*. Львів, 1886.
2. Видання друкарні Львівського Успенського Ставропігійського братства (1591–1644 рр.): *Кат. кирил. стародруків Львів. наук. б-ки ім. В. Стефаника НАН України*. Вип. Львів, 2002. 127 с.
3. *Енциклопедія українознавства: Словникова частина : [в 11 т.]*. Наукове товариство імені Шевченка. Париж–Нью-Йорк : Молоде життя, 1955–1995. Словникова частина. Т. 4. С. 1417–1418.
4. Ісаєвич Я. *Братства та їх роль у розвитку української культури XVI–XVIII ст. К.*, 1966.
5. Українець В. *Щоб жив у домі Христос*. Чернівці: «Факел». 2003. 415 с.

Ольга ПАВЕЛЧАК-ДАНИЛЮК

кандидат технічних наук, старший викладач

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету

НОВІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ В СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ УМОВАХ

На сьогодні в період інформаційних технологій актуальним стає розробка та впровадження у навчальний процес сучасного обладнання, а саме використання комп'ютерної техніки та нових інформаційних технологій, що покращує організацію навчального процесу. При розробленні нових технологій навчання в сучасних суспільних умовах ми враховуємо зростаюче значення інформаційної функції самого суспільства. Навчання, яке здійснюється на основі найсучасніших інформаційно-комунікаційних технологій, в майбутньому зіграє важливу роль у розвитку культури, а саме програм національного відродження України, таке навчання повинно відбуватися протягом усього життя кожної людини.

Проаналізувавши наукову літературу, можна засвідчити, що у найрозвинутіших країнах світу інтенсивно впроваджуються мультимедійні системи і інформаційні технології у навчальний процес всіх ланок освіти. Розв'язанню проблем забезпечення комп'ютерної грамотності студентів присвячені роботи Жалдака М. І., Єршова А. П., Машбиця Ю. І., Морзе Н. В., Монахова В. М., Кузнєцова А. А., Шварцбурда С. І. та багатьох інших вітчизняних і зарубіжних дослідників. Дослідники комплексного використання мультимедійності в освіті Стародубцев В. А. та Федоров А. Ф. пропонують розглядати «принцип мультимедійності навчально-виховного процесу» в інформаційно-освітніх середовищах як широкий, системоутворюючий принцип, який дозволяє об'єднати та гармонізувати в педагогічній взаємодії наукову методологію раціонально-логічного мислення з емоційно-образним і цілісним сприйняттям і представленням інформації, характерним для світу мистецтва [1].

Постає питання, чому є таким важливим використання можливостей ІКТ-технологій при навчанні за методом проєктів? Нагадаємо, що ж таке метод проєктів, — це система навчання, яка являє собою гнучку модель організації навчального процесу, орієнтовану на творчу самореалізацію

особистості, розвиток її можливостей у процесі створення нового продукту під контролем викладача шляхом самостійних, колективних, інтерактивних дій студентів і обов'язкове представлення результатів роботи у вигляді презентацій. І це є одним із варіантів освоєння нового матеріалу. Саме інформаційні технології допомагають, сприяють реалізації проєктного методу на всіх його етапах. Використовуючи комп'ютерну техніку та інформаційні технології, ми можемо підготувати всі навчально-методичні матеріали проєкту. Студенту це полегшить процес освоєння навчального матеріалу.

Застосовуючи проєктні методики з використанням інформаційних технологій на заняттях, ми сприятимемо активній пізнавальній діяльності студентів, також підвищимо ефективність навчально-виховного процесу. Одним із прикладів застосування проєктної методики є використання мультимедійної проєктної діяльності, де ми можемо продемонструвати результати своєї роботи, будь то графічна інформація або схеми, а може бути представлення результатів дослідження у вигляді таблиці [2].

На сьогодні навчальні презентації умовно можна поділити за двома дидактичними ознаками: виконані викладачем або студентом. Викладач створює свою презентацію для супроводу своєї доповіді, виступу, тоді презентація включає текст, ілюстрації, доповідь, відео. Інший вид презентації коли викладач узагальнює, або представляє результати досліджень студентів, наприклад, для доповіді на науково-методичній раді тощо. Також створюються презентації, де вказується постановка проблеми, створюється пізнавальна мотивація студентів, колег тощо. Існують ще презентації для перевірки або самооцінювання знань чи вмінь, тобто тестові. А також такий вид презентації як комбінована.

Студентам у своїх мультимедійних презентаціях доцільно представити результати власних проведених досліджень, розрахунків, проєктів, самостійної роботи, представити результати завдань на випередження як засіб ознайомлення з новою інформацією.

Результати та етапи реалізації будь-якого проєкту: історичного, філософського, психологічного чи правових засад розвитку нових моделей можна представити у вигляді публікацій, тез, малюнків, фото, відео, які можна опублікувати в Інтернеті (блогі, сайті, Вікі), що в подальшому надасть можливість проаналізувати роботу різних груп, індивідуальну роботу, здійснити самооцінку, прокоментувати отримані результати роботи.

На практиці доведено, що в процесі навчання, використовуючи мультимедіа, зростає зацікавленість процесом, покращуються результати навчання; відбувається задоволеність роботою, покращуються уміння і навички, поліпшується емоційний стан студентів. Стиль спілкування між викладачем і студентом базується на спільній діяльності. Дослідженнями доведено, що мультимедійні технології навчання сприяють урізноманітненню способів оперування об'єктами вивчення, а також унаочненню навчальної інформації, що підпорядковується завданню оптимізації процесу формування [2]. Мультимедіа у навчанні сприяє появі не тільки нового насиченого поля спілкування, передавання інформації, але і поля зародження нових розумінь, нових точок перетину, нових проблем і розв'язків, які отримали нове місце у сучасній культурі порівняно з традиційними та відомими засобами передавання інформації та засобами навчання.

Список використаних джерел:

1. Макаренко Л. Л. *Комп'ютерна грамотність: теорія і практика: монографія* Київ: Освіта України. 2008. 244 с.
2. Використання інтерактивних методів та мультимедійних засобів у підготовці педагога: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський держ. ун-т. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2003. 208 с.

Роман ГОЛІЙ

кандидат історичних наук

Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника

СУЧАСНІ НАРОДОЗНАВЧІ ПЕДАГОГІЧНІ ПОСІБНИКИ ЯК ДОРОГОВКАЗ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ

Серед безлічі педагогічних парадигм, які сьогодні існують в освітньому просторі світу, українська школа мусить віднайти той напрям, який має животворчі основи для нашої ментальної культури. Тільки та педагогічна концепція може дати в Україні добрі результати, яка має глибоке місцеве коріння та традицію.

Саме у народознавстві та народній педагогіці можна брати невичерпні засоби та світоглядні цінності, які відповідають особливостям українського національного характеру, апробовані багатовіковою практикою та давали дорідні плоди впродовж усієї історії нашого народу.

Духовне і національне відродження України, на жаль, ще й досі перебуває на стадії початкового розвитку. Бо якщо б це відродження набуло достатнього розквіту, то не було б сьогодні загрози існуванню України та українського народу. Тому як ніколи є актуальним впровадження народознавчої програми в освітній та виховний процес.

Впродовж останніх десятиліть в нашій країні проведено незліченну кількість народознавчо-просвітницьких заходів, видано сотні випусків народознавчої періодики, опубліковано десятки народознавчих книг. Причому ця робота переважно здійснювалась завдяки альтруїзму педагогів без особливої підтримки з боку держави.

Цю публікацію пропоную як бібліографічну довідку для студентів і науковців, які мають предметом своїх досліджень народознавчу тематику, та прагнуть ґрунтовно вивчати процес становлення українського національного відродження. Адже нерозривною частиною цього процесу є діяльність сучасних педагогів, які розкривають і застосовують у своїй роботі духовні надбання нашого народу та сприяють їхньому примноженню.

До важливих джерел вивчення сучасної народознавчої педагогіки належать праці вчителя української мови, літератури та народознавства, відмінника народної освіти Г. Маковій. Кількість цих праць складає понад тисячу краєзнавчо-дослідницьких публікацій, літературних розвідок, власних спостережень та роздумів на теми виховання, педагогіки, моралі. Основними народознавчими працями цього автора є книги: «Золоте віно з бабусиної скрині», «Затоптаний цвіт», «Очі Згори», «Народ у народних святах», «У світі рослин», «Пісні одного села». У цих працях поставлено за мету детально дослідити духовне багатство свого рідного села, яке Г. Маковій називала «однією мікроклітиночкою України, за якою можна пізнати всю нашу землю». Тематика книг охоплює повний спектр висвітлення життя людини від народження до відходу у вічність. Так у «Золотому віні з бабусиної скрині» подано такі розповіді, як «Ой, співала мамочка колисаночку», «Топчики-топчики», «Рахуванчики», «Світ ігор», «Коли зацвітав дерен» та інші [1]. Книги «Затоптаний цвіт», «Пісні одного села» були також записані на аудіокасети у формі авторської розповіді. Усі названі книги Г. Маковій схвалені для практичного використання у навчально-виховному процесі.

На основі книг Г. Маковій інші автори склали сценарії виховних годин, позакласних заходів, загальношкільних свят на народознавчу тему.

У збірнику сценаріїв Л. Опришко «Воскресіння» опубліковано тридцять три народознавчі сценарії, серед них: «Великдень», «Барвисте Слово», «Свято Святого Юрія», «Цариця Вода», «Поможи усьому живому», «Та на Івана, та на Купала», «Храм Душі», «Прадідівська хата», «Скриньо моя мальована», «Родинне Свято Букваря», «Свято Преображення Господнього», серії заходів «Прадідівська школа» та «Предківські уроки в усі пори року» [2]. Цей збірник став справжнім скарбом для проведення народознавчих заходів у різних куточках.

Особливої ваги у сучасній народознавчій педагогіці має посібник для дошкільних навчальних закладів «Рости тільки на радість» Н. Вонітової й О. Горбач, підготовлений за народознавчими книгами Г. Маковій [3]. Збірник містить детально розроблену програму виховання дітей дошкільного віку з погляду народної педагогіки. Посібник включає двадцять п'ять заходів, які розкривають календарні, родинно-побутові та суспільно-історичні теми. Зокрема у збірнику представлено сценарії: «Святий Вечір ступає у дім», «Стрітіння», «Андрію, Андрію...», «Закосичення», «Як оте Сонечко», «Сорочино білесенька», «Прадідівська сопілка», «Не цурайся, дитино, мови – у тебе іншої нема», «Пісні мого краю», «А на тім рушникові» та інші. Посібник схвалений для практичного використання у навчально-виховному процесі. Проте він є цінним не лише для проведення педагогічних заходів, а й для родинного читання. Завершує книгу добірка консультацій Н. Вонітової для батьків «Живильна сила слова», «Дитина чекає любові!», «Хліб наш насущний».

Два навчально-методичні посібники з народознавчої педагогіки опубліковано як підсумок проведених заходів у Росохацькій загальноосвітній школі, що на Тернопільщині. У першій книзі зібрано двадцять вісім занять, які можна використовувати на уроках з предметів суспільно-гуманітарного і природничо-математичного циклів, а також у позакласній та виховній роботі [4].

Друга книга побудована на основі народознавчих заходів, проведених під час реалізації проекту «Українська система виховання на засадах народної педагогіки» у Росохацькій школі. Реалізація проекту тривала чотири тижні, яким передувала ґрунтовна підготовча робота. Впродовж перших трьох тижнів проведено п'ятнадцять народознавчих занять, четвертий тиждень присвячено пошуковій роботі – збиранню пісень села

Росохач [5]. Проведені заходи мали втішні результати, ото ж педагоги, які їх проводили, поділилися своїм досвідом у згаданих книгах.

Навчально-методичний посібник для загальноосвітніх та вищих навчальних закладів «Рятуймо Землю і себе» підготувала вчитель-методист, відмінник освіти України М. Стецюк [6]. Посібник містить розробки двадцяти трьох виховних годин на теми, які висвітлюють питання ціннісного ставлення людини до основ буття, до себе, до природи і до соціуму з позицій народознавства, християнської моралі й духовності. Докладно подана методика проведення заходів дозволяє використовувати посібник М. Стецюк не лише на виховних годинах, а й на уроках природознавства, біології, основ здоров'я, основ християнської етики, історії та інших предметів. Книга може бути також посібником при підготовці вчителів суспільно-гуманітарних та природничих дисциплін у вищих навчальних закладах.

У різних куточках України засновані Світанкові школи, які проводять для дітей народознавчо-просвітницькі заходи. В народознавчій газеті «Економічно-благочестивий вісник» можна знайти безліч відгуків про такі заняття, надіслані з Волині, Івано-Франківщини, Київщини, Львівщини, Рівненщини, Тернопільщини та інших областей. Про роботу однієї з таких Світанкових школи упорядковано відгуки у книзі «Золотої ниточки не згубім» [7]. У цьому виданні зібрано матеріал про п'ятдесят народознавчих заходів, подано докладний опис кожного виховного засобу, книга містить кольорові ілюстрації, текст і ноти основних пісень, використаних на заняттях. Зокрема у ній описано заходи: «Вишивати – долю закликати», «Вшанування святого Сави, святого Миколая Чудотворця, святої Варвари», «Поливаний понеділок», «Найвище почуття – це почуття вдячності», «Одяг – великий оберіг», «Співати – душу виливати», «Який рід – такий плід», «Що на писанці знаходиться, те у Господа перед очима», «Щоб воскресла для Бога Україна», «Шануй батька, матір», «Український цвіт» та багато інших. Важливими елементами таких занять є не тільки розповіді про християнські та національні цінності, а й вивчення народних ремесл та духовних пісень.

У короткому огляді важко сказати про усі сучасні народознавчі педагогічні посібники. Проте, варто зазначити, що такі видання є однією з важливих ланок у процесі духовного відродження України, а їх введення

до змісту навчально-виховного процесу є дуже актуальним в сучасних умовах.

Список використаних джерел:

1. *Маковій Г. Золоте віно з бабусиної скрині. Посібник з народознавства для дитячих дошкільних установ та молодших школярів. Чернівці, 1993. 104 с.*
2. *Опришко Л. Воскресіння (за народознавчими книгами Гарафіни Маковій). Чернівці: Народознавчо-Просвітницький Центр «Факел пам'яті Марії», 2007. 684 с.*
3. *Вотінова Н., Горбач О. Рости тільки на радість (Методичний посібник для дошкільних навчальних закладів). Чернівці: Народознавчо-Просвітницький Центр «Факел пам'яті Марії», 2010. 272 с.*
4. *Гриців Т. Виховання учнівської молоді на засадах народної педагогіки: навчально-методичний посібник. Чернівці: Народознавчо-Просвітницький Центр «Факел Марії», 2012. 280 с.*
5. *Гриців Т., Батрин В. Українська система виховання на засадах народної педагогіки: навчально-методичний посібник для позакласної роботи в школі. Чернівці: Народознавчо-Просвітницький Центр «Факел Марії», 2013. 266 с.*
6. *Стецюк М. Д. Рятуймо Землю і себе: Навчально-методичний посібник для загальноосвітніх та вищих навчальних закладів. Чернівці: Народознавчо-Просвітницький Центр «Факел Марії», 2015. 248 с.*
7. *Петрик І., Ференц А. Золотої ниточки не згубім. Чернівці: Народознавчо-Просвітницький Центр «Факел Марії», 2021. 500 с.*

Руслан КУЛЬЧИЦЬКИЙ

кандидат історичних наук, викладач
Західноукраїнський національний університет

Володимир КУЛЬЧИЦЬКИЙ

аспірант Західноукраїнського національного університету

Лілія ГАДОМСЬКА

вчитель-асистент Чортківської ЗОШ № 2

РЕТРОСПЕКТИВНА ОЦІНКА ДУХОВНО- МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В ПРОЦЕСІ ЕВОЛЮЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Духовність і моральність являються вагомими, значущими характеристиками особистості. Духовність визначається як ціннісна ознака свідомості. Моральність становить собою систему принципів спільної пове-

дінки людей один до одного та суспільства загалом. У взаємозв'язку вони становлять основу особистості, де духовність – вектор її руху (самовиховання, самоосвіти, саморозвитку), вона є базисом моральності.

В. А. Сухомлинський говорив про те, що слід займатися моральним вихованням ще з дитинства, учити «умінню відчувати людину» [3, с. 148]. Також він вказував, що «непорушна основа духовно-морального переконання закладається в дитинстві і раннім отроцтві, коли добро і зло, честь і безчестя, справедливість і несправедливість доступні розумінню дитини лише за умови яскравої наочності, очевидності духовного змісту того, що він бачить, робить, спостерігає» [2, с. 551].

Можемо відзначити наступні наукові принципи духовно-морального виховання молоді: теоретичні, методичні та організаційно-педагогічні.

Методичні принципи – комплекс норм і орієнтирів, що формують відбір змісту духовно-морального виховання, методів і засобів, організаційних форм виховання дітей та виконуються у виховних планах, програмах, підручниках, посібниках, методичній літературі.

Теоретичні принципи – знання, котрі визначають традиції, культуру духовно-морального виховання та застосовуються з метою вирішення поставленої проблеми (методи виховання, принципи, форми тощо).

Організаційно-педагогічні засади – виховання рівня духовності суспільства, навчально-методичне забезпечення виховного процесу [1, с. 128].

Питання духовно-морального виховання дітей та молоді вивчали історики, педагоги, освітні й громадські діячі. Духовні підвалини були історично властиві вітчизняному освітньому процесу, отож дослідження з історії української школи торкалися і проблеми світоглядних принципів школи, зокрема духовно-морального виховання підростаючого покоління у ХХ ст.

Можемо умовно сформулювати періодизацію духовно-морального виховання молоді в Україні, яке означається шістьма етапами (рис. 1.).

Перший етап дослідження питань духовно-морального виховання розпочинається на початку ХХ ст., коли, зважаючи на революційні події 1905–1907 рр., до уваги береться громадська думка в галузі освіти, настрої дітей та їхніх батьків стосовно християнських засад навчально-виховного процесу в тогочасній школі, формуються позиції різних педагогів з приводу духовно-морального виховання молоді.

***Рис. 1. Етапи духовно-морального виховання молоді в Україні
впродовж XX–XXI ст.***

На другому етапі висвітлюється стан справ у сфері освіти, розглядаються зміни в цій галузі, акцентується увага на розбудові української національної школи, необхідності реформування вітчизняної школи на засадах світськості, науковості, взаємозв'язку із суспільною практикою, мають значення думки представників духовенства стосовно стану релігії в суспільному житті та в системі освіти загалом.

Наступний етап у вивченні духовно-морального виховання дітей припав на радянську добу і характеризувався різними аспектами наукових досліджень. Однобоко розглядається питання духовно-морального виховання підростаючого покоління. З ідеологічних причин система духовно-моральної освіти в цей період визнавалася «пронизаною релігійним духом», наголошувалося на безсумнівному впливі церкви на процес навчання і виховання молоді. Однак такий вплив інтерпретувався як негативний, такий, що перешкоджав формуванню особистості та функціонуванню системи освіти в цілому. Принцип відмежування і спростовування буржуазної школи став характерним для радянської педагогіки і торкався, насамперед, світоглядних засад освіти. У тодішніх публікаціях домінуючим було негативне ставлення до системи духовно-морального виховання у дореволюційній школі, педагогічної праці, Закону Божого як навчального предмета. Реформування системи освіти віддзеркалювалося у доробках політичних, громадських й освітніх діячів. В результаті це спричинило трансформацію світоглядних підґрунть освіти, перетворення школи з релігійної на світську, перетворення системи виховання молоді.

Четвертий етап характеризується тим, що історико-педагогічні розвідки радянського періоду виділялися двома ключовими принципами:

насамперед, протиставляючи радянській школі дореволюційну, науковці визнавали останню застарілою, регресивною, схоластичною. При здебільшого негативному оцінюванні системи духовно-морального виховання в школі та спрямувань політики царського уряду в сфері освіти не вистачало дослідження, власне, організаційних основ діяльності духовно-морального виховання. Наступне: в радянській науковій думці вироблялось апологетичне твердження про потребу і правомірність заміни релігійних засад науково-матеріалістичними, мається на увазі, науково-атеїстичним підходом у справі навчання і виховання підростаючого покоління. Доцільно акцентувати, що останнє мало ідейно-політичні підвалини і керувалося політикою Комуністичної партії, а також Радянської держави. Крім того, вітчизняні дослідники не мали можливості відкрито прихильно ставитися до питань релігії, а саме в аспекті духовно-морального виховання молоді. Отож праці з такою проблематикою належать перу вчених, які емігрували.

Наступний етап становить другу половину 1950–1989 рр., – науковці з діаспори висловлювали критику антирелігійній та антидуховній політиці Радянської держави, демаскували ідеологічні принципи «наукового комунізму», також аналізувались соціально-політичні фактори розповсюдження атеїзму, проблеми світосприймання радянської людини, її моральних цінностей [5, с. 68].

Вирішальним етапом у віддзеркаленні питань духовно-морального виховання дітей стали межові 1990-ті рр., які визначалися відхиленням від ідеологічних стандартів, притаманних радянській історіографії.

Із 1990 р. і дотепер ми виокремили наступний період в історіографії духовно-морального виховання молоді. З 1990 року відзначається намагання позбутися стереотипності тлумачення світоглядних засад, а також починається висвітлення духовно-морального стану молоді в історичному розрізі часу з обґрунтуванням факторів впливу. Усунення ідеологічних табу та політичних перешкоду духовному житті незалежної України зробили можливими наукові пошуки на духовно-моральних принципах вітчизняної освіти, виконання як ретроспективного аналізу, так і аналізу сучасного стану духовно-морального виховання підростаючого покоління.

Національне виховання нині стає одним із головних пріоритетів і невід'ємною частиною освіти. Його основні завдання – виховання свідо-

мого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування в неї духовної та фізичної довершеності, моральної та художньо-естетичної культури.

Зараз питання духовно-морального виховання молоді є актуальним, оскільки в сучасному світі людина живе та розвивається, оточена великою кількістю різноманітних джерел відчутного впливу на неї як позитивного, так і негативного характеру, які щоденно позначаються на думках та вчинках молодшої людини, на її сферу моральності, що тільки формується.

На думку К. Д. Ушинського, найважливішими моральними рисами являються любов до своєї країни, до свого народу, чуйне та доброзичливе ставлення до людей, скромність, працелюбність, бажання до корисної діяльності. Ключові шляхи та методи морального виховання – це виховне навчання, переконання та роз'яснення, особистий приклад педагогів та батьків, заохочення і покарання, раціональна організація праці і відпочинку, обмін думками з моральних питань [4, с. 158].

Таким чином, система духовно-морального виховання повинна спрямовувати молодих людей, орієнтуючись на вищі ідеали. Молодь має прагнути стати максимально корисною для суспільства, держави, а також щодня працювати над збагаченням свого духовно-морального світу.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д. *Виховання особистості: Сходження до духовності*. Київ: Либідь, 2006. 272 с.
2. Сухомлинський В. О. *Вибрані твори: у 5 т. К.: Радянська школа, 1977. Т. 670 с.*
3. Сухомлинський В. О. *Моральні заповіді дитинства і юності. Вибрані твори. У 5 т. Т. 4. Київ: Рад. Школа. 1966. 232 с.*
4. Ушинський К. Д. *Вибрані педагогічні твори : у 2 т. Київ: Рад. шк., 1983.*
5. Чорна К. І. *Основні пріоритети виховання громадянина-патріота в умовах української державності. Проблеми українського національного виховання: збірник наук. праць. Дрогобицький держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. Дрогобич, 2013. С. 63–73.*

Тетяна ЧЕРНІГОВЕЦЬ

кандидат педагогічних наук, доцент
Рівненський державний гуманітарний університет

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ У ЗВО В УМОВАХ НАЦІОНАЛЬНО- ЗОРІЄНТОВАНОЇ ОСВІТИ

Актуальність нашого дослідження обумовлена активним розвитком в Україні сучасної ділової сфери та вдосконаленням професійної підготовки майбутніх офісних працівників на культурологічних засадах у ЗВО. Це сприятиме підвищенню їх конкурентоздатності на ринку праці, і зокрема, у сфері офісної діяльності.

Незважаючи на важливість означеної проблематика, вона ще не стала предметом комплексного дослідження. Інтерес до порушеного питання проявляють теоретики у галузі менеджменту, маркетингу, PR, психології управління (Ю. Палеха, М. Магура, Г. Чайка, В. Співак, Г. Почепцов, В. Русавська, Г. Шаповал, Л. Воронкова, Г. Бондаренко). Окремі аспекти теми розкриваються вітчизняними авторами в руслі формування естетичної культури фахівців у ЗВО (О. Гук, М. Нечепоренко, С. Лісова, М. Левківський, О. Ткачова, С. Литвиненко, В. Швирка) та їх креативності (В. Попов, О. Дубасенюк, І. Гриненко, Р. Павлюк, А. Московченко, Т. Козак, Л. Обманець).

У контексті викладеного вище відзначимо, що культурологічний підхід у підготовці офісних працівників у ЗВО обумовлений теоретичними та прикладними засадами функціонування ділової культури України. Вона розвивається в руслі сучасних міжнародних нормативних засад (міжнародний протокол, етикет), а також з урахуванням національних традицій, які можуть бути інтегрованими в офісну практику (церемоніал, гостинність, святковість).

Ці аспекти вплинули на формування змісту підготовки фахівців за освітньою програмою «Документознавство та інформаційна діяльність» (спеціальність 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа) для галузі документаційного забезпечення управління в органах державної влади та бізнесових структурах на посадах: *керівників відділів та спеціалістів документаційного забезпечення апаратів управління ВДА, РДА, ОТГ, по-*

мічника та секретаря керівника, фахівця з маркетингових комунікацій, менеджера з персоналу, зв'язків з громадськістю, з реклами, експерта з ділової культури, офіс-менеджера, event-менеджера, інформаційного аналітика тощо.

Професійна діяльність таких фахівців передбачає наявність в них належного рівня фахової освіти з культурологічною складовою. Це сприятиме формування їх загальної (особистої культури), первинних основ професійної, ділової та корпоративної культури, культури ділової комунікації, стилю, традицій компанії, культури гостинності, знання етикету тощо). Від цих чинників залежить їх особиста репутація та імідж компанії (позитивне сприйняття компанії клієнтами), зрештою – її бізнес-показники.

Для реалізації окресленої концепції студенти освітнього ступеня «бакалавр» вивчають загальний курс «Культурологія» (читання забезпечує кафедра івент-індустрій, культурології та музеєзнавства) та вибіркові дисципліни («Офісні технології» та «Організація представницьких заходів»), викладання яких забезпечує випускова кафедри документальних комунікацій.

В курсі «Офісні технології в ДІС» вивчаються теми: «Культура офісу» (*розглядаються теоретичні, структурні та функціональні компоненти офісу*), «Культура офісної діяльності» (*акцентується увага на сутності професійної культури співробітників, етичної культури, культури ділової комунікації, культури роботи з документами, гостинності, стилю, дозвілля, офісного простору, тайм-менеджмент, корпоративної культури тощо*), «Офісні технології» (*технології корпоративної культури, технології ділової культури, технології та етика ділових відносин з партнерами (вітчизняними, зарубіжними), технології офісної гостинності, діловий етикет*).

Доповнює даний курс вибіркова дисципліна «Організація представницьких заходів», що орієнтована на вивчення їх форм (традиційних та інноваційних): презентаційних, інформаційних, демонстраційних, корпоративних (дозвіллевих), благодійницьких, соціально-культурних. При цьому звертається увага на використання компонентів національної культури, традицій, мистецтва, гостинності. Це сприятиме формуванню у студентів теоретичних знань, креативного мислення та практичних навичок, які знадобляться в професійній діяльності в офісній практиці [1, с. 25]

Підтвердженням цього є сфера гостинності. Зокрема, у Рівному гостям з інших регіонів України та зарубіжних країн меню обідів (офіційні та неофіційні прийоми) доповняють бутерброди із м'ясом з мастика, вареники, млинці, узвар, на десерт запропонують брендові цукерки «Чорнослив в шоколаді» місцевої кондитерської фабрики. У Львові запропонують філіжанку львівської кави, тістечка та пампухи за місцевими рецептами, цукерки фірми «Світоч». На Закарпатті – місцеві вина, чаї, традиційну випічку.

Знання з декоративно-прикладного мистецтва офісному працівникові стануть в нагоді: а) в художньому оформленні офісного приміщення, де відбуваються переговори та чайно-кавові паузи (*гобелени, флористичні композиції, вишиті чи виткані скатертини, вази*); б) в культурі стилю співробітників: дрес-код одягу з елементами національного чи регіонального строю (*вишивки*) у фірмовому одязі (*костюми, плаття, блузи, краватки, галстуки*); в) в культурі подарунків та сувенірів (національні, регіональні): *рушники, обереги (ляльки, підкови), вироби з дерева, бурштину, соломки, тематичні подарунки (новорічні іграшки, різдвяні дзвіночки з фірмовим логотипом), прикраси (буси)* тощо; г) в проведенні представницьких заходів: *презентацій, конференцій, виставок, відкриття салонів, соціально-культурних заходів в програму яких включають виступи фольклорних колективів, на святкових корпоративних вечірках (різдвяних) використовуються традиційні страви та елементи декору (різдвяний дідух)* тощо [2, с. 15–16].

Отже, культурологічний підхід з компонентами національної культури є вагомим джерелом удосконалення вітчизняної ділової сфери, її самобутності на міжнародному рівні. Цей чинник оптимізує професійну підготовку офісних працівників у ЗВО (за вказаною освітньою програмою) як носіїв і популяризаторів традицій нашого народу в межах сфери бізнесу.

Список використаних джерел:

1. Черніговець Т. І. Формування креативності майбутніх офісних працівників у процесі професійної підготовки у ЗВО. Нова педагогічна думка: науково-методичний журнал. 2018. № 2. С. 25–29.
2. Черніговець Т. І. Функціонування національних традицій в офісній культурі Західної України. Документно-інформаційні ресурси: матеріали звітної наукової конференції викладачів, співробітників, аспірантів та студентів РДГУ (20–21 лютого 2014 р.). Рівне.: РДГУ, 2014. С. 15–16.

Уляна БУТРИНОВСЬКА

викладач

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету

ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ПСИХОЛОГІЇ У РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВ, ЩО СТИКАЮТЬСЯ З ЕКСТРИМАЛЬНИМИ УМОВАМИ

Психологічні аспекти розвитку суспільства в екстремальних умовах є складними та багатограними. Коли суспільство стикається зі складними і безпрецедентними ситуаціями, такими як стихійні лиха, війна або пандемія, люди часто змушені адаптуватися до нових і незнайомих обставин. Психологічні наслідки таких подій можуть бути значними і довготривалими, визначаючи шлях розвитку окремих людей і суспільств у часі.

Одним з ключових психологічних аспектів розвитку суспільства в екстремальних умовах є життєстійкість. Стійкість – це здатність людини справлятися зі стресом і негараздами. В екстремальних умовах люди і суспільства, які демонструють стійкість, краще адаптуються до нових обставин, долають виклики і виходять зі складних ситуацій сильнішими.

Стійкість – це не фіксована риса, а процес, який можна культивувати і розвивати з часом. Існує кілька факторів, які сприяють стійкості, зокрема соціальна підтримка, стратегії подолання, саморегуляція та позитивне мислення. Люди, які мають підтримуючі стосунки з друзями, родиною чи членами громади, мають більше шансів вийти зі складних ситуацій. Вони можуть розраховувати на те, що ці стосунки нададуть їм емоційну підтримку, пораду та практичну допомогу, коли це необхідно.

Ефективні стратегії подолання стресу також мають важливе значення для розвитку життєстійкості. Люди, які можуть впоратися зі стресом і негараздами здоровими і продуктивними способами, такими як фізичні вправи, медитація або усвідомленість, мають більше шансів швидко оговатитися від складних ситуацій. Крім того, саморегуляція, або здатність керувати своїми думками, почуттями і поведінкою, може допомогти людям зберегти емоційну рівновагу перед обличчям несприятливих обставин.

Нарешті, позитивне мислення та оптимізм є важливими компонентами життєстійкості. Люди, які можуть зберігати позитивний погляд

на речі навіть у складних обставинах, з більшою ймовірністю подолають перешкоди і стануть сильнішими. Вони краще вміють зосереджуватися на своїх сильних сторонах і ресурсах, а не на слабкостях і обмеженнях, і знаходити нові можливості для зростання і розвитку [1, с. 156].

Іншим важливим психологічним аспектом розвитку суспільства в екстремальних умовах є соціальна згуртованість. Соціальна згуртованість – це ступінь, до якого індивіди в суспільстві пов'язані між собою і поділяють почуття спільної мети. В екстремальних умовах соціальна згуртованість може мати вирішальне значення для підтримки стабільності та порядку. Коли люди відчують зв'язок один з одним і поділяють спільну мету, вони з більшою ймовірністю будуть працювати разом, щоб подолати виклики і підтримувати один одного у важкі часи.

Соціальна згуртованість підтримується кількома факторами, зокрема спільними цінностями, нормами і переконаннями, а також почуттям взаємної довіри і взаємозалежності. Коли люди поділяють спільне почуття ідентичності та мети, вони з більшою ймовірністю працюватимуть разом і підтримуватимуть одне одного у важкі часи. Це може бути особливо важливо в ситуаціях, коли ресурси обмежені, наприклад, під час стихійного лиха або війни.

Окрім сприяння співпраці та підтримці, соціальна згуртованість також може відігравати важливу роль у запобіганні соціальним конфліктам і поляризації. Коли люди відчують зв'язок один з одним і мають спільну мету, вони менш схильні зосереджуватися на власних інтересах і потребах, а більш схильні працювати разом заради досягнення спільної мети. Це може допомогти запобігти соціальній поляризації та поділу, які можуть ще більше посилити наслідки екстремальних умов і перешкоджати зусиллям з відновлення та розбудови [2, с. 426].

Ефективне лідерство також має вирішальне значення для зміцнення соціальної згуртованості під час екстремальних умов. Лідери, які вміють ефективно спілкуватися з громадськістю, надавати чіткі вказівки і сприяти зміцненню почуття єдності та спільної мети, з більшою ймовірністю сприятимуть соціальній згуртованості в суспільстві. Крім того, лідери, які є прозорими, підзвітними та чутливими до потреб громадськості, можуть допомогти побудувати довіру та сприяти співпраці між окремими особами та групами в суспільстві.

Загалом, соціальна згуртованість є важливим психологічним аспектом розвитку суспільства в екстремальних умовах. Вона дозволяє людям і суспільству працювати разом, долати виклики і відновлюватися після екстремальних подій. Зміцнюючи соціальну згуртованість через спільні цінності, взаємну довіру, ефективне лідерство та співпрацю, суспільство може розбудовувати здатність протистояти і відновлюватися навіть у найскладніших обставинах.

Однак екстремальні умови можуть також мати негативний психологічний вплив на людей і суспільства. Наприклад, під час війни або конфлікту люди можуть переживати травму, тривогу або депресію. Ці психологічні стани можуть мати довготривалий вплив на психічне здоров'я і благополуччя людей, а також впливати на суспільство в цілому, знижуючи продуктивність і соціальну згуртованість.

Крім того, екстремальні умови можуть призвести до соціальної поляризації та поділу. Під час кризи люди можуть стати більш схильними зосереджуватися на власних інтересах і потребах, що призводить до руйнування соціальної згуртованості та співпраці. Це може ще більше загострити наслідки екстремальних умов, ускладнюючи відновлення і перебудову суспільства.

Одним із найпоширеніших негативних психологічних наслідків екстремальних умов є розвиток психічних розладів, таких як депресія, тривога, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) та зловживання психоактивними речовинами. Люди, які переживають екстремальні умови, такі як стихійні лиха, війна або політичні потрясіння, можуть зазнавати травм, втрат і невизначеності, що може сприяти розвитку проблем з психічним здоров'ям. Крім того, руйнування мереж соціальної підтримки, таких як сім'я і громада, може ще більше загострити ці проблеми [2, с. 360].

Екстремальні умови також можуть призвести до соціальної дисфункції та розпаду суспільства, оскільки окремі особи та групи можуть намагатися пристосуватися до нових обставин. Наприклад, екстремальні умови можуть призвести до руйнування соціальних норм і цінностей, що може сприяти виникненню соціальних конфліктів, насильства і злочинності. Крім того, екстремальні умови можуть призвести до ерозії довіри та співпраці в суспільстві, оскільки окремі особи та групи можуть зосередитися на власному виживанні та інтересах, а не на інтересах суспільства в цілому.

Економічна та політична нестабільність також може бути значним негативним психологічним впливом екстремальних умов. Як наслідок, можуть відбутися порушення економічної діяльності, що веде до втрати робочих місць, підприємства інфраструктури та сприяє поширенню бідності та нерівності. Крім того, екстремальні умови можуть призвести до політичної нестабільності, оскільки окремі особи і групи можуть боротися за збереження своєї влади і впливу в нових умовах.

Загалом, екстремальні умови можуть мати значний негативний психологічний вплив на людей і суспільства. Цей вплив може проявлятися в різних формах, включаючи проблеми з психічним здоров'ям, соціальну дисфункцію, економічну та політичну нестабільність. Важливо, щоб люди і суспільства визнавали ці впливи і вживали заходів для їх подолання, наприклад, шляхом надання послуг з охорони психічного здоров'я, сприяння соціальній згуртованості та розвитку стійких економічних і політичних систем [3, с. 326].

Можна зробити висновок, що психологічні аспекти розвитку суспільства в екстремальних умовах є складними і багатогранними. Хоча екстремальні умови можуть кидати виклик окремим людям і суспільствам, вони також можуть надавати можливості для зростання, стійкості і позитивних змін. Розвиваючи стійкість, соціальну згуртованість та ефективне лідерство, люди і суспільства можуть краще адаптуватися до екстремальних умов і вийти з них сильнішими.

Список використаних джерел:

1. Зливков В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В. *Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях* Київ: Педагогічна думка, 2016. 219 с.
2. *Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (22–23 лютого 2018 року, м. Суми). Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка.* Суми: Вид-во Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. 428 с.
3. *Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія.* Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.

Юлія ТИХАНСЬКА

практичний психолог Спеціальної школи в смт. Мізоч
Рівненської обласної ради

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ НА ЗАСАДАХ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДОЗНАВСТВА

На сучасному етапі вітчизняна психологічна допомога знаходиться в процесі активного становлення й розвитку.

У своїй роботі практикуючи психологи використовують різноманітні, як правило, зарубіжні напрямки психологічної допомоги. В основному вони є нерелігійними антропоцентричними.

Але все більша кількість практикуючих психологів і науковців впевнюються в тому, що прийшов час, (як на мене, то від самого зародження психології), коли психологічні проблеми не вирішуються тільки на психологічному рівні. Необхідний також відповідний духовний рівень.

Я особисто позиціную себе як православно-орієнтований шкільний психолог. У процесі самовдосконалення і творчих пошуків я пізнала Книги по народознавству Гарафіни Маковій і зробила для себе відкриття, що у нас, українців, є глибока і потужна національна традиція, яку ми вже, на жаль, не пам'ятаємо.

Ці книги відкривають забуті і затоптані духовні скарби, напрацьовані віками, що і складають дух українського народу.

У ключових питаннях наші предки сходилися на одному: життя у вірі і в благочесті, пошанівок до батьків, прагнення зберегти честь свого роду, чистота до шлюбу молодих і вірність подружжя. Проте, за висновками дослідників української ментальності, світосприймання наших предків – жителів різних регіонів – могло різнитись під впливом сусідів-поневолювачів. Однак, якщо в козацьких краях могли бути послабки на гріх, наприклад, у ставленні до Слова, то у жителів Буковини відбулось найбільш цілісне і повногранне збереження духовно-національної самобутності українців.

Безумовно, я (у той час Юлія Моклюк) щедро ділилася скарбом – аргументованими виступами про необхідність негайно втілювати в навчальний процес і в роботу психологів зокрема безцінну інформацію із

народознавчих Книг. Доносила це до земляків, колег-педагогів, психологів, студентів, на районних та обласних, всеукраїнських семінарах, конференціях – на Всеукраїнському батьківському форумі у столиці. Роботи друкувалися у журналі «Слово вчителю», а за 3 заняття у газеті «Психолог» з пропагандою методу уникнення ризику (утримання від статевих стосунків до шлюбу) отримала перемогу в одній із номінацій конкурсу «Між нами, психологами».

Подяку за творчу діяльність і благословення на подальші успіхи мені склав Інститут інноваційних технологій (м. Київ). За бажанням читачів всеукраїнської газети «Економічно-благочестивий вісник» у 2020 році побачила світ книга моя й супруга Андрія Тиханського «Всьому початком є любов», просвітницькі роботи духовно-національного спрямування, казки, особисте.

Я поділюся деякими із своїх розробок (стаття + заняття), що доводять потужність, цільність, дієвість української національної платформи для формування занять просвітницького спрямування в роботі психолога.

Отже, найважливіше. Життя. У чому його сенс?

Сумно, але факт–значна перевага сучасних людей не мають достойних орієнтирів у житті, гідних цілей. Багато юнаків та дівчат почувають розгубленість, порожнечу в душі, вони шукають сенсу життя в сумнівних розвагах і цим руйнують себе.

Скільки приблизно років минуло від часів хрещення України-Руси? (більше 1000). А скільки від Жовтневого перевороту, який мов катком розчавив у людині духовні цінності? (більше 100). Порівняймо ці цифри і спробуймо пошукати відповідь на проблемне запитання: як жилося віками людям у нашому українському домі: так як нині чи по-іншому?

Перелистаймо сторінки цих видань і ми побачимо високих духом чоловіків, які воістину усвідомлювали себе главою сім'ї, над яким є глава – Христос. Це справжні Берегині свого роду – жінки, що пам'ятали про своє основне призначення – виплекати скільки Господь пошле душечок. Це їх численні діточки, яким із самого раннього віку пояснювалося, що **сенс життя людського в тому, щоб душу свою до Бога чистою через всі життєві випробування пронести**. Дитиночка здіблювалася на ніжки і вже чітко розуміла: її кожна думка, вчинок, слово – то є випробування перед вічністю.

– «Ми є тут на те, щоб здати екзамен на вічність,– упевнений дід Василь. Так навчили його неню, мати. Так жили його баба, дід;

– У кораблі свого тіла наша душа подорожує по цій землі одну небесну днину (в середньому – 72 роки), аби Господь Бог знав по екзамені, куди її примістити...

Йде душа щодень лиш на світло – довше служить їй корабель, ходить душа бездумно – будь-де може розбити його чи оцербити...» [1, сторінка 106].

Дискусія про сенс життя має також на меті профілактику суїцидальних тенденцій в молодіжному середовищі.

У хроніці свідчень про життя наших предків зустрічаємо обґрунтоване однозначно-негативне ставлення до тих, хто випробування своє життєве не витримав до кінця, хрест свій скинув. Родину такого негласно ізолювали від суспільного життя. *«...Отож, хто виявляв слабодухість в гірку хвилю, мусив у таку мить подумати і про рідних. Це тверезило...»* [3, сторінки 12–13].

Я переконана: суїцидальна небезпека майже не загрожує людині, яка наповнює своє життя християнським сенсом.

Ще дуже важливе, що мене хвилює як психолога у роботі з дітьми, це питання морально-статевого виховання, бо інтимна сфера життя – одна з найважливіших. Це сфера формування нової людини. Наш глибоко віруючий український народ віками спирався на релігійні настанови стосовно початку статевого життя і одноголосно підтримував ідею статевого дошлюбного утримання.

Три заняття для старшокласників з тематики «Відверто про потаємне» наскрізь проникнуті ідеєю дошлюбної чистоти (на них зачитуємо цитати з народознавчої літератури).

То чому ж потрібно вінчатися? Тому що коли ми беремося продовжувати людський рід без благословення Божого, то відбувається це, як у тварин – за інстинктами. То чи варто тоді сподіватися висот духу від наших дітей? Добре, якщо вродяться здоровими...

Із розробленого мною заняття **«Хай згине із нашого життя бич сатанинського управління – хмільне питво»** вже після виходу книги: ось як було у наших предків із південно-західного регіону.

Пияцтва, як такого, не було, були **частування** – довгі красномовні звернення до оточуючих із щонайкращими побажаннями з крихітною порційкою у руках чоловіків і ще меншою у жінок. Від них ставало на душі радісно, урочисто. А напій, який у келишку перезаряджався на позитив, обгороджувався високим гарним словом, тому ніхто від того не упивався.

Хто працює з дітьми у спеціальних навчальних закладах знають, що такі пороки як сквернослів'я, брехня є для нас буденним явищем.

Із розробленого заняття «Сила Слова».

«Ваші предки, діти, дуже шанували Слово, бо знали, що Слово – Бог. Щоб Бог днину благословив, родина починала день з молитви... «Недобре, паскудне слово, – вчили нас неньо, – накликає на тебе злого, паскудного духа, а паскудний дух ніколи не приносить добра». [1, 107]. І, як цвіту, було багато повір'їв та приказок, які застерігали від злого слова.

Збрешеш – животик тебе буде боліти. ..

Зготовану при сварці їжу – хоч викидай псам, вона все одно трійло.

Злоязыкий – вмреш не своєю смертю. [1, 30–32; 107]

Заняття у початкових класах на тему «Брехня».

Чи багато серед нас таких, хто говорить завжди і тільки правду і вважає, що не може бути брехні «воблаго»? Брехня – це наклеп, перекручування істини з недоброю метою. Часто – категоричне заперечування її.

В умінні казати правду і тільки правду – теж запорука довголіття наших предків та доброго їх здоров'я до глибокої старості.

«Як вчиться брехати – язик треба надтяти», «Ліпше загубити коня, ніж би із мене – брехня», «Збрехнув – проти Бога дихнув...» – знайшли приповідки поміж старенькими.

Щоб яскравіше тримати на контролі чистоту своєї душі та не забувати про існуючі на ній плями, у наших предків існувала спеціальна карта (як каже бабуса Танасиха, – **каєта**.) Для дітей – горник (грубка за піччю), для дорослих – на горищі лежак. Вуглиною із берези (білого, Божого дерева) ставилася на карті пляма, в залежності від величини олжі... За рік набиралося на карті не більше восьми-десяти плям, людина дуже пильнувалися від олжі... Чому? Бо біда велика на рід може за таке впасти: каліцтва, смерть, дурний розум...» [1, 37–38].

Що до цього додати? Ми маємо потужну національну виховну традицію, сором і гріх її не використовувати. Переконана, що даний підхід оптимальний, актуальний на часі, але поки що мало розроблений спеціалістами.

1. Шкільним психологам вибирати головним орієнтиром своєї діяльності духовну парадигму, оскільки питання морального становлення молоді є дуже актуальними, а християнство входить до архетипу нашого народу.

2. Прагнути до усвідомлення та активного впровадження в суспільній свідомості традиційної цінності сім'ї та шлюбу, вікових установок народної моралі щодо дошлюбної поведінки молоді, захисту дітей від морального занепаду і деградації.

3. Застосовувати у практиці роботи безцінні духовні скарби українського народознавства, зокрема книги Гарафіни Маковій.

Список використаних джерел:

1. Маковій Г. П. «Очі згори». Народознавчі новели. Київ: Генеза, 1996. 496 с.
2. Гарафіна Маковій «У світі рослин» (Видання друге). Чернівці. «Факел пам'яті Марії». 2006.
3. Тиханська Ю. І., Тиханський А. В. «Всьому початком є любов». Народознавчо-Просвітницький центр «Факел Марії». Чернівці 2020.

СЕКЦІЯ 4

НАЦІОНАЛЬНИЙ ВЕКТОР

УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ОСВІТИ

Володимир СЛОБОДЯН

кандидат наук з державного управління, доцент кафедри економіки і права ННІ економіки і управління НУХТ, голова ГО «Християнсько-республіканська школа українського державотворення»

НЕОКОНСЕРВАТИВНА ПАРАДИГМА ЦІННОСТЕЙ

УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Тернистий шлях Української Держави до свободи і демократії в сьогоднішніх суспільно-політичних реаліях можна охарактеризувати як протистояння неоконсервативної національної ідентичності і свідомості з постколоніальною ідентичністю – породженням радянського періоду історії України з одного боку і явищем сьогодення – псевдоліберальною ідеєю української демократії.

Неоконсерватизм – це є гармонійне поєднання консервативної і ліберальної ідеї розвитку і прогресу, що в складних умовах глобалізаційних суспільно-політичних трансформацій країнам з неусталеною національною ідентичністю і слабкою інституційною державністю здатний забезпечити справді демократичний розвиток, який полягає у вільному і відкритому саморозвитку суспільства і реалізації потенційних можливостей для росту національної економіки і покращення ефективності системи господарювання [1]. Неоконсерватизм як світоглядна позиція частини громадянського українського суспільства в умовах перехідної економіки і суспільства, котре знаходиться на первинній стадії осягнення себе політичною українською нацією, має за мету посилити і повноцінно розкрити духовно-культурну складову української національної ідентичності – мову, віру, традиції, історію та культуру, як справжню передумову реалізації української ідеї свободи і демократії. Економічна свобода, в основі своїй консервативно-ліберальна, омріяна всіма верствами українського

суспільства, є наступною стадією розвитку українського етнополітичного організму і нерозривно пов'язана із національною культурою та самобутністю і вимагає політико-економічного українського індивідуалізму, а не радянського патерналізму, що є породженням соціалістичного розуміння свободи та економічного добробуту і в основі своїй сьогодні являє псевдоліберальну ідею свободи і демократії.

Економічний добробут і свобода, як омріяний ідеал кожного українця і кожної української родини, вимагає не тільки інфраструктурних законодавчо забезпечених і гарантованих можливостей вільного конкурентного саморозвитку підприємництва, але і таких важливих складових успіху, як економічна ініціативність, креативність та інноваційність, особиста відповідальність, здатність об'єднуватися і досягати спільного результату [2]. Психологію неоконсервативного українського індивідуалізму, зародження якої маємо можливість спостерігати в наш час, можемо охарактеризувати як сукупність цінностей неоконсервативного розуміння свободи. Такі цінності добре описані представниками неоконсервативної наукової школи американської демократії. Серед них: впевненість в своїх силах, самовдосконалення, готовність до ризику, енергійність, дисципліна, почуття міри і працелюбність, особиста відповідальність [1].

В українських реаліях тільки невелику частину суспільства можна віднести до категорії тих, хто розділяє неоконсервативну парадигму цінностей свободи. Більшість українського соціуму залишається в полоні ілюзій соціалістичної психології і філософії життя, вимагаючи реформ і змін від держави, депутатів, державних службовців та інших інституцій влади, але не від себе. Ця життєва позиція є українським патерналізмом, результатом постсоціалістичного і постколоніального синдрому, про специфіку котрого з усією далекоглядністю неодноразово писали представники української інтелігенції різних поколінь, в тому числі і В. Липинський – перший консерватор України [3].

Тяжіння українців до політичного та економічного патерналізму не раз приводило країну до негативних та непередбачуваних наслідків. Яскравим підтвердженням цього є політична історія України ХХ століття, а саме: комуністично-пролетарська революція з наступним знищенням класу приватних власників – куркулів, колективізацією та інституціона-

лізацією колгоспного кріпацтва. На сьогоднішньому етапі розвитку внутрішньо суперечливої української національної ідентичності і свідомості важливим завданням є рух до інституціоналізації західного неоконсервативного розуміння свободи і демократії, сенс якого полягає в зміщенні акценту відповідальності та ініціативності від держави до громадянського суспільства та його інститутів.

В суспільній свідомості має з'явитися розуміння того, що головним діючим суб'єктом, творцем довколишньої дійсності є громадянин, а не держава. Суб'єктом відповідальності як за особисте життя, так і за життя суспільства в цілому, в першу чергу, являється не держава, а окремо взятий індивід – громадянин держави. Справжнє державотворення і демократія насправді і розпочинається з ініціативи громадянського суспільства: свідомого, активного та енергійного, відповідального, далекоглядного, готового змінюватися самому і змінювати довколишній світ.

Тенденція, яка простежується в українському суспільстві, говорить про те, що відбувається складний діалектичний процес виходу із тенет соціалістичної свідомості і дійсності внутрішньо-духовного життя суспільства, котрий підсилюється ззовні урядовою політикою влади. Цей процес не може бути безболісним і торкається всього суспільства, так як стосується інтересів всіх верств населення. Однак здобутки політичної історії останніх років очевидні: демократія жива в Україні і вона діє, а це є запорукою того, що ми розвиваємося і стаємо політично зрілішими, а отже, і політично сильнішими, і сувереннішими.

Зміни суспільно-політичних умов життя ніколи не проходять швидко і, як правило, пов'язані зі змінами ідейних парадигм світосприйняття, що відображають політичну і правову культуру суб'єктів змін. Неоконсервативна ідейність політики, котра народжується в Україні, являється наслідком і результатом ідейного вакууму та сучасного псевдоліберального, культурного і правового нігілізму політики і є духовно-політичною реакцією молодого покоління національно свідомих українців на діалектику суспільно-політичних процесів державотворення в нашій країні.

Список використаних джерел:

1. *Консерватизм и развитие: Основы общественного согласия. М.: Альпина Паблшер, 2016. 332 с.*

2. Хайек Ф. Индивидуализм и экономический порядок. М.: Социум, 2016. 394 с.

3. Липинський В. Листи до братів-хліборобів: Про ідею і організацію українського монархізму. Твори. Т. 3. Філадельфія: СЕДІ, 1995. 470 с.

Галина ЛОГВІНА

менеджер-економіст, міжнародний гід-конферансьє ЄС,
студентка ОС «Магістр»

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

НАЦІОНАЛЬНИЙ ВЕКТОР УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ОСВІТИ ЯК ОСНОВА ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІЇ

«Українською освітою не можна управляти по-радянськи.

І не можна управляти по-фінськи...»

Віктор Громовий

Ми живемо у неоднозначний час глобалізації, Світової перезагрузки, штучного інтелекту, нейромережі та роботизації. Наука вже не ототожнюється з логічною послідовністю, її плоди обернулися проти людини, розвинулися ідеї невизначеності, непередбачуваної еволюції складних систем (безпілотники на штучному інтелекті зненацька атакують центр командування та людей, які ним управляють). Новітні відкриття у природознавстві привели до докорінних змін мислення, відбувся кардинальний перехід від образів порядку до образів хаосу, контрольованого глобалістичними структурами. Формується новий тип управлінців – нетократія, від «net» (англійською) – мережа, основою якої є інтернет та його ультра-сучасна заміна – нейромережа. Нетократія переводить нашу свідомість в іншу реальність. Віртуальну не тому що це «ірреальний» світ, а тому, що в штучному кіберпросторі мінімальна кількість перешкод для досягнення запланованого. Як свідчення, Гладкова, М. И. і Лапшина М. П. ще у 2009 році запропонували створити замкнуту комп'ютерну систему інформації, банків даних з усіх аспектів управлінської діяльності закладів освіти [1, с. 231]. У результаті глобалізаційних зрушень країни від конкуренції у фінансовій, технічній сферах перейшли до конкуренції у галузі управління (так званий «Новий управлінський курс» у державі, суспільстві та освіті).

Глобалізація призвела до таких явищ:

- Впровадження технологізації освіти, де дитина перетворюється в продукт. У продукту завжди є власник, що позбавляє людину свободи, порушує Конституцію України та права людини.
- Зміна ДНК за допомогою щеплень та нанотехнологій, генетично змінена людина не вважається людиною, а живим зміненим організмом, представником фауни [6, 7].
- Введення поняття гендер, окремо від поняття стать. Стамбульська конвенція [8].
- Трансгуманізм— «транс» – від гр. «поза», поза людиною, людськістю – створює нову істоту.
- Популяризація одностатевих, трансгендерних шлюбів, та сексуальних зав'язків, починаючи з дошкільного віку.
- Нав'язування статевого виховання починаючи з дошкільного віку. (ВООЗ та ООН інструктують педагогів заохочувати дітей починати статеве життя якомога раніше та допомагати всім дітям мати сексуальних партнерів. Факти показують, що це частина всесвітньої легалізації не лише ЛГБТ, а й педофілії. «Міжнародне технічне керівництво зі статевого виховання» опубліковано ЮНЕСКО [9].
- Заміна особистісно орієнтованого підходу до освіти на індивідуалізм, егоїзм.
- Підміна цінностей та нав'язування штучних цінностей нашим дітям та суспільству.
- Різке зниження якості освіти через дистанційне та змішане навчання.
- Перетворення закладів освіти на прибуткові організації в умовах ринкової конкуренції.
- Здобувачі перетворилися на суб'єктів діджиталізації, з дегенеративною кліповою свідомістю та поганим зором. І найстрашніше – різке погіршення психічного здоров'я, висока суїцидальність дітей та молоді, особливо обдарованої.

Я боюся, що обов'язково настане день, коли технології перевершать просте людське спілкування. І тоді світ отримає покоління ідіотів.

А. Ейнштейн

В еру глобалізації ми стаємо кріпаками цифрового феодалізму, нас загаяють в цифрову пастку. Страшні екологічні проблеми: нещодавні землетруси в Індії, Туреччині, обвали землі в Італії, низка техногенних катастроф, вибух на Каховській ГЕС – свідчать про загрозу існування людства. Шлях руйнації. Війна в Україні, яка на жаль і до цих пір офіційно не визнана війною ні ООН, ні Україною, ні Росією, засвідчила про всесвітню кризу гуманності та всесвітню духовну катастрофу. І те, що ми є дуже хворе суспільство на планеті Земля. Фантаст і футуролог Г. Дж. Веллс стверджує, що людська цивілізація – це перегони між освітою і катастрофою. Освіта – наша остання надія.

Українське слово «освіта» походить від слова «світло». Слав'янський ж відповідник «образование» походить від слова «образ», бо людина перш за все – образ Божий [5, с. 62]. (Слав'яни – від «славити Бога словом»). Слав'янське поняття кардинально відрізняється від латинського «educare» – виводити; виховувати; вирощувати. Не дивно, що технологізація освіти, яка прийшла до нас з колишньої Римської імперії, вважає здобувача освіти продуктом, річчю. Тисячоліттями на наших теренах завданням освіти було відобразити в людині образ Божий, допомогти їй стати схожою на Нього. На жаль, сьогоднішнім завданням освіти є лише передача учителем певної сукупності знань, навиків для досягнення матеріальної вигоди, підвищення конкурентоздатності людини як товару, продукту.

Як бачимо, сьогоднішній глобалістичний вектор української освіти суперечить таким принципам виховання духовно-моральних цінностей дитини, як: *альтруїстичний, принцип наступності, природовідповідності, принцип оздоровчої спрямованості, а головне – гуманістичний*. Влившись остаточно у глобалістичну систему освіти, ми ризикуємо втратити свою ідентичність як нації, навіть не встигнувши дізнатися, хто ми є насправді. Недарма одразу після відновлення незалежності при видачі перших українських паспортів з них вилючена графа «національність», яка навіть при СРСР існувала. Це наш перший крок назад.

Крім цього існує ряд основних проблем в управлінні закладами освіти:

- непослідовність, недостатня наукова обґрунтованість державної політики освіти;

- руйнівні соціальні ефекти освіти (корупція, політизація управління, нерівність у можливостях здобуття якісної освіти);
- низький рівень участі громадськості у реформуванні, управлінні, оцінюванні якості освіти;
- тривала економічна й екологічна кризи;
- негативні демографічні зміни;
- криза сім'ї як соціального інституту;
- суперечливий вплив нових комунікацій на дітей і молодь;
- відсутність системного підходу до реформування освіти, затягнення реформи на 31 рік.
- невизначеність орієнтирів щодо ідеологічної консолідації суспільства;
- невизначеність моделі освіти в Україні;
- відсутність формування управлінської еліти української нації, в тому числі освітньої;
- сліпе «мавпування» освітніх моделей та інституцій інших країн;
- впровадження непритаманних нашій освітній та культурній ментальності новацій із Болонії, Оксфорду, Кембриджу, Фінляндії...
- ігнорування реальної унікальності простору та ресурсів національної освіти [4, с. 25].

Впровадження національного вектору зможе з мінімальними зусиллями вирішити більшість цих проблем. Управління закладами освіти починається з правильної постановки цілі. Оскільки функція закладу освіти є культууроутворюючою та культурозберігаючою, тому і націєутворюючою, ціллю має стати – виховання високодуховного, морально стійкого патріотичного українця. І як наслідок – здорова сім'я – здорова нація та консолідована, економічно міцна благочестива держава Русь-Україна.

Оскільки складовими української національної культури та ідентичності є мова, віра, традиції, історія та культура, національний вектор є найбільш природнім та культуровідповідним. Також він допоможе втілити принцип наступності, що забезпечує передачу із покоління в покоління досвіду засвоєння гуманістичних цінностей, які є базисом виховання і розвитку дитячої особистості.

О. Бердник у публікації «Доля України» пише: «...Безліч сучасників, на жаль, ще не втямили таємничого змісту світових подій. Україна

перебуває в епіцентрі вражаючої Космічної Містерії. У соціальній реторті клекоче реакція народження Нової Людини» [1, с. 62]. Основою зростання Нової Людини є її коріння, що криється в народознавстві. Народознавство свідчить, що дух та культура України, її звичаї та традиції вкорінені в мудрість предків та християнство. Беручи до уваги те, що Україна – одна з небагатьох держав, Конституція якої визнає існування Бога, а Президент проголошує присягу на Євангеліє, необхідно сформувати нову націю утворюючи парадигму освіти, направлену на формування Нової Людини за образом Божим.

Для впровадження національного вектору в управління закладами освіти рушійною силою мають бути керівники як лідери змін. Сильний вольовий керівник, який досягне цілі освітнього процесу, а саме – сформувати повноцінну високодуховну особистість, Нову Людину, зробивши найвищу ставку на національні духовні цінності.

Для впровадження національного вектору управління закладами освіти керівники закладів освіти повинні поставити вимоги до МОН про:

- Деглобалізацію освіти України, так як порушено принципи аксіологічності, природо- та культуровідповідності, а головне **гуманістичний принцип**.

- Дедіджиталізацію освіти України, так як суттєво погіршилося здоров'я здобувачів та знизилася якість освіти.

- Розробку і впровадження національної політики освіти саме України, а не корпорації під назвою Україна, на основі народознавчого потенціалу Школи Національного Духовного Відродження.

- Перехід від освіти, яка задовольняє ринкову економіку, до освіти, яка задовольняє духовні потреби людства. Запорукою високого економічного розвитку держави є висока духовність, як приклад – Київська Русь.

- Запровадити національний вектор в управління закладами освіти.

Людина призначена на Землі для щастя і для Бога, і її щастя – в умінні служити Богу, не проміняти душу на дрібний товар, на сумнівні блага [3, с. 5]. Цьому і має навчити Школа Національного Духовного Відродження, чому національний вектор сприятиме якнайкраще.

Національний вектор в управлінні закладами освіти є найбільш природним та культуровідповідним. Він дозволить задіяти унікальність прос-

тору та ресурсів національної освіти, всі процеси відбуватимуться природньо. Національний вектор виступить орієнтиром консолідації українського суспільства, активізує участь громадськості у реформуванні освіти, управління, оцінювання її якості, через що модель освіти стане чіткою. Це призведе до обґрунтованості та послідовності освітньої політики, тому освітня реформа відбудеться порівняно швидко. Також національний вектор сприятиме духовному зростанню. Внаслідок духовного зростання буде подолано руйнівні соціальні ефекти освіти та суспільства, кризи сім'ї як соціального інституту, екологічну та економічну кризи. Наступить довгоочікувані стабільність та економічне зростання.

І найголовніше, національний вектор в управлінні закладами освіти допоможе у вихованні та формуванні національної управлінської еліти, яка слідуватиме українській культурі, вестиме духовний спосіб життя, і що важливо – візьме на себе зобов'язання та відповідальність в першу чергу перед Богом (Конституція України) та суспільством й дозволить втілити принцип наступності. Така еліта і буде основою відродження нації.

Список використаних джерел:

1. Бердник, Олесь *Золоті Ворота: Поезія, публіцистика*. К.: Смолоскип, 2008. 416 с.
2. Гладкова, М. И. і Лашина М. П. «ДИРЕКТОР ШКОЛИ ЯК ЛІДЕР ЗМІН», 2009.
3. *Управління закладом освіти: Підручник для здобувачів другого рівня вищої освіти педагогічних університетів*. 2-е вид. перероб. і допов. Бердянськ: БДПУ, 2022. 506 с.
4. Шелепило Є. Д. *Уроки Християнства: Про ази християнства: що для чого і як від бувається в житті християнина* Є. Д. Шелепило. Чернівці: Народознавчо-Просвітницький Центр «Факел Марії» 2019. 752 с.
5. *ЗУ Про ратифікацію Нагойського протоколу про доступ до генетичних ресурсів та справедливий і рівноправний розподіл вигід від їхнього використання до Конвенції про біологічне різноманіття* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1926-20#Text>.
6. *Картахенський протокол про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_935#Text.
7. *Стамбульська конвенція. Офіційний переклад*. URL: <https://rm.coe.int/1680462546>.
8. *Міжнародне технічне керівництво зі статевого виховання*. URL: <https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/ITGSE.pdf>.

Дмитро ЦЕРКОВНЯК
студент групи ОСУЗОчм-11,

науковий керівник:
Валентина ГАЛУЩАК

кандидат економічних наук, доцент
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету

ЗАСАДИ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ У СФЕРІ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВОЇ ДЕОНТОЛОГІЇ

Реформування вітчизняної системи освіти на сьогодні ставить нові виклики до управління освітніми закладами на всіх рівнях.

Перехід від державного до державно-громадського управління діяльністю освітніх закладів усіх типів передбачає інтеграцію діяльності, прав, обов'язків і відповідальності всіх суб'єктів управління на державному, регіональному, місцевому та інституційному рівнях.

На сьогодні актуальним є розвиток національного вектору управління закладами освіти, який би базувався на народознавчому потенціалі українського народу. Тому важливим завданням є формування індивідуальної культури управлінця, який є носієм культури того народу, представником якого являється.

Г. Балл [1] та І. Зязюн [4] розглядають освіту і культуру як споріднені поняття, що мають вплив на формування індивідуальної культури людини, яка оволодіває культурою на основі цілеспрямованої та цілісної освітньої системи.

Важливим фактором є те, що майбутній управлінець повинен моделювати свою діяльність, яка передбачатиме створення цілісного культурно-освітнього простору для оволодіння здобувачами освіти духовними і матеріальними багатствами, які забезпечують для кожного свідому життєдіяльність, розумне ставлення до оточуючого світу, до Батьківщини, суспільства, держави. Таку діяльність забезпечить лише професійна культура управлінця, яка нерозривно пов'язана із загальним рівнем культури особистості.

За С. Гончаренко професійна культура – це соціально-професійна якість суб'єкта праці, яка включає сукупність принципів, норм, правил, методів, які сформувалися історично і регулюють професійну діяльність людини [2].

До основних компонентів професійно-педагогічної культури належать: професійна культура як уміння творчо реалізуватися на робочому місці; педагогічна культура, яка характеризує культуру педагогічної діяльності; методологічна культура, яка є проявом творчої, концептуальної науково обґрунтованої позиції; соціально-психологічна культура як форма і процес організації суб'єктом своєї життєдіяльності; інтелектуальна культура, яка забезпечує розвиток мислення й мовлення, навичок спілкування; інформаційна культура, що забезпечує здатність особистості ефективно використовувати наявні у її розпорядженні інформаційні ресурси; інноваційна культура як здатність до інноваційної професійної діяльності; художня культура, що формується у процесі ознайомлення з різними видами мистецтв у суспільному житті [3, с. 119].

Кожен із цих компонентів є важливим в управлінській діяльності з метою розвитку освітнього простору на основі народознавчого потенціалу України.

У професійній діяльності керівника акцентується увага на двох аспектах – духовному та практичному.

Духовний аспект базується на основі етики як науки про мораль, на основі якої відбувається взаємодія між особистостями. Практичний аспект спрямований на конкретні моральні вимоги до керівників закладів освіти, оскільки доводиться часто вирішувати конфліктні питання, що тягнуть за собою зміну субординації моральних вимог.

Проте етика, виступаючи ідеальними моделями моральності, не створює норми та правила поведінки керівника закладу освіти, а лише вивчає та систематизує, обґрунтовує моральні норми, цінності й ідеали, розкриває сутність обов'язків керівника закладу освіти. Створює норми та правила поведінки керівника закладу освіти професійна етика, а їх усвідомлення керівником закладу освіти та реалізація їх на практиці – деонтологія.

Деонтологія (від грецького «деонтос» – обов'язок і «логос» – вчення) – це етична наука, яка вивчає проблеми обов'язку людини; вчення про

моральні, професійні та юридичні обов'язки та правила поведінки спеціалістів щодо людини, яка перебуває у сфері виробничих і соціальних стосунків цих спеціалістів [6, с. 283].

Управлінська деонтологія – наука, що обґрунтовує необхідність свідомого підпорядкування власних інтересів потребам суспільства в гармонійному поєднанні особистого й суспільного, визначає форми професійної моралі, виконання громадянського обов'язку в управлінській діяльності керівника закладу освіти [6, с. 283].

Важливим є формування в образі управлінця високодуховної самодостатньої особистості на основі духовних народних норм моралі, який би сприяв розвитку освітнього простору на основі народознавчого потенціалу України.

У часовому розрізі формування моральних цінностей керівника є довготривалим процесом, що бере початок із азів формування особистості. Деонтологічні основи професійної етики формуються в менш тривалому процесі засвоєння правил. Отже, предметом етики є царина моралі, а деонтології – менеджмент в освіті.

Крім того, важливо наголосити на тому, що деонтологія у сфері управління освітою розглядається не в межах етики, а в межах педагогіки, теорії управління закладом освіти, що відображає специфіку вимог до керівника закладу освіти.

Тому важливим фактором у формуванні моральних норм управлінця освітніми закладами освіти України є моральні норми, правила поведінки, етикет, який базується на засадах народної педагогіки, що є складовою культури народу.

Важливим у формуванні національно спрямованої освіти в управлінні освітніми закладами є робота у підтримці розвитку української національної ідеї як консолідуючого чинника. Національна ідея є рушієм нації, спонукальною і об'єднуючою силою.

Тому для того, щоб національна ідея мала пріоритетне значення в управлінській діяльності, варто формувати національно-культурну ідентичність.

Національно-культурна ідентичність розуміється як особистісно-соціальний феномен, що визначає відчуття своєї належності до Батьківщини, нації, родини, сім'ї та природного середовища, а також потребу в оволодінні, збереженні та передачі культурної спадщини свого народу [3, с. 64].

Одним із базових механізмів у формуванні національної спрямованості управління є національна свідомість та національна самосвідомість.

Національна свідомість проявляється в усвідомлення місця і ролі своєї нації в системі суспільних відносин, національних інтересів, взаємовідносин своєї нації з іншими соціально-етнічними спільнотами [5].

Національна самосвідомість є елементом національної психології, що базується на основі національно-культурної ідентичності і регулює суспільне та особистісне ціннісне ставлення до Батьківщини за допомогою національних установок, ментальності, архетипів, національного характеру. Тому національна самосвідомість є психологічним механізмом виховання ціннісного ставлення до Батьківщини засобами народознавства в оволодінні цінностями любові до Батьківщини, безкорисливого піклування та самоповаги [3, с. 64].

Культура українського народу, яка є автохтонною і має глибинні світоглядні витoki становлення, виробила на основі християнства цілий арсенал народних норм моралі, які можуть стати регуляторами поведінки управлінців в українських освітніх закладах. Поведінка ж керівника освітніх закладів проєктується відповідно до його моральних та етичних ідеалів, які стають підґрунтям його професійної етики, що переводить дотримання моральних норм у практичну площину.

Список використаних джерел:

1. Балл Г. О. *Інтелектуальна культура осіб і спільнот у контексті раціогуманістичного світогляду. Актуальні проблеми сучасної освіти у світлі вимог Болонського процесу: Матеріали міжнародної наукової конференції, 21–23 вересня 2009 р. Севастополь: Изд-во СевНТУ, 2009. С. 10–13.*
2. *Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене. Рівне: Волинські обереги, 2011. 552 с.*
3. Гриців Т. Г. *Виховання ціннісного ставлення до Батьківщини у молодших школярів засобами народної педагогіки: дис.канд.пед. наук. 13.00.01. Ін-т проблем виховання АПН України, Київ, 2021, 413 с.*
4. Зязюн, І., Левовицький Т., Вільш, І., Ничкало, Н. (Ред.). (1999). *Людина в контексті гуманітарної філософії. Професійна освіта: педагогіка і психологія: (Пол.-укр.; укр.- пол. щорічник). Ченстохов-Київ, 1999. Вип. 1, С. 323–332.*
5. Манакін В. М. *Мова і міжкультурна комунікація: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2012. 288 с.*
6. *Управління закладом освіти: Підручник для здобувачів другого рівня вищої освіти педагогічних університетів. Бердянськ: БДПУ. 2022. 506 с.*

Надія КУЛЬЧИЦЬКА

кандидат економічних наук, доцент

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету

НОВІ МОДЕЛІ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ В УКРАЇНІ: ФІНАНСОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ

Освіта в умовах сьогодення знаходиться під всебічним діянням перемін в сучасному суспільстві. Так, впродовж останніх десятиліть в багатьох державах світу та в Україні здійснювалась пертурбація суспільної парадигми – від технократичної до індустріальної, від індустріальної до інформаційної. На розвиток освіти вплинули суспільні інтеграційні процеси.

У всьому світі спостерігається зростання використання цифрових технологій у навчальних закладах. Україна також активно впроваджує цифрові інструменти для поліпшення освітнього процесу, такі як електронні підручники, онлайн-курси, платформи дистанційного навчання тощо.

Активне впровадження STEM-освіти це:

- заохочення зацікавленості учнів у науці, технологіях, інженерії та математиці (STEM) є однією з пріоритетних цілей освітньої системи в Україні. Школи та університети створюють спеціалізовані класи, лабораторії та програми, спрямовані на практичне застосування наукових знань;
- розвиток онлайн-освіти, онлайн-освіта стає все популярнішою в Україні. Вона надає можливість доступу до якісної освіти незалежно від місця проживання, а також дозволяє гнучкіше розподілити час навчання. Чимало навчальних закладів пропонують онлайн-курси та віртуальні класи для учнів різних рівнів;
- розвиток інтерактивного навчання. Замість традиційних лекційних форматів дедалі більше уваги приділяється інтерактивним методам навчання. Це включає в себе колективну роботу, проєкти, практичні вправи, рольові ігри та використання інтерактивних дошок й інших технологій [2].

Ці тенденції є загальними для багатьох країн, включаючи Україну, але конкретні моделі освітнього простору можуть варіюватися в залежності від конкретних регіонів та навчальних закладів.

Важливою передумовою у розвитку нових моделей освітнього простору є процес фінансування їх, а особливо у сучасних умовах війни.

Фінансування нових моделей освіти може здійснюватися різними способами, залежно від конкретних умов і країни. До можливих джерел фінансування слід віднести:

- Державні кошти, де уряд може виділяти фінансування на реформування освіти та впровадження нових моделей. Це може бути через збільшення бюджету на освіту, виділення окремих субвенцій або грантів для проектів, пов'язаних з новими моделями освіти.

- Меценатство, коли фізичні та юридичні особи можуть надавати фінансову підтримку для впровадження нових моделей освіти. Це можуть бути фонди, благодійні організації або приватні інвестори, які зацікавлені в розвитку освіти.

- Гранти та стипендії – це коли існують різні грантові програми та стипендії, які фінансують проекти в галузі освіти. Організації, що спеціалізуються на наданні грантів, можуть підтримувати новаторські підходи до освіти та надавати фінансування на їх реалізацію.

- Інвестиції – це тоді, коли інвестиційні фонди та інвестори можуть бачити потенціал у нових моделях освіти і надавати фінансову підтримку для їх розвитку. Це може включати інвестиції у стартапи, компанії з освітніми технологіями або інші проекти, пов'язані з освітою.

- Співфінансування, що буває часткове фінансування нових моделей освіти, може бути забезпечено шляхом партнерства з іншими установами або організаціями. Наприклад, школи або університети можуть встановлювати партнерства з приватними компаніями, які надають фінансову підтримку для впровадження нових освітніх моделей [4].

Важливо зазначити, що фінансування нових моделей освіти може бути складним процесом і вимагати залучення різних джерел фінансування. Залежно від конкретного контексту і завдань, можуть бути використані комбінації зазначених вище джерел фінансування.

Освіта вимагає інвестицій для впровадження нових підходів, технологій та інновацій. Установи освіти можуть укладати партнерські угоди з іншими навчальними закладами, університетами, дослідницькими центрами або місцевими підприємствами для спільного фінансування нових моделей освіти.

Це може включати обмін ресурсами, знаннями та фінансовою підтримкою. Краудфандинг – це один із способів залучення коштів на нові моделі освіти – використання краудфандингових платформ, а це дозволить залучати фінансування від громадськості, зацікавленої в покращенні освіти. Варто зазначити, що комбінація декількох джерел фінансування може бути найефективнішою для забезпечення сталого розвитку нових моделей освіти. Крім того, важливо ретельно планувати та використовувати виділені кошти, забезпечуючи їх ефективне використання для досягнення освітніх цілей [3].

Розвиток освіти в Україні є важливим питанням, яке привертає значну увагу уряду, громадськості та міжнародних партнерів. Існують кілька перспектив, які можуть вплинути на подальший розвиток освіти в країні, – це:

- реформа освітньої системи, Україна продовжує проводити реформу освіти, спрямовану на покращення якості навчання та підготовку компетентних фахівців. Це включає впровадження нових стандартів навчання, модернізацію навчальних програм та методик, а також підвищення кваліфікації вчителів.

- розвиток інклюзивної освіти – одним із пріоритетних напрямків є розвиток інклюзивної освіти, яка забезпечує доступ до якісної освіти для всіх дітей, включаючи дітей з особливими потребами. В Україні проводяться заходи для створення сприятливого середовища для навчання та розвитку всіх дітей незалежно від їхніх можливостей.

- розвиток технологій у навчанні, використання сучасних технологій у навчальному процесі може значно покращити якість освіти. Це включає в себе впровадження комп'ютерів, планшетів та інших цифрових пристроїв у класних кімнатах, використання онлайн-ресурсів та дистанційного навчання. Україна активно розвиває цей напрямок і створює сприятливі умови для впровадження технологій у навчальний процес.

- підвищення фінансування освіти, забезпечення адекватного фінансування освіти є важливим аспектом розвитку системи. Уряд України працює над збільшенням виділень на освіту та залученням інвестицій у галузь. Це дозволить поліпшити матеріально-технічну базу шкіл, підвищити заробітну плату вчителям та забезпечити доступність якісної освіти для всіх школярів.

– міжнародне співробітництво – Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями та країнами для обміну досвідом та підтримки реформ у галузі освіти. Це включає участь у міжнародних освітніх програмах, стажування вчителів за кордоном та обмін студентами [1].

Загалом, розвиток освіти в Україні спрямований на забезпечення якісної освіти для всіх громадян країни, підготовку конкурентоспроможних фахівців та впровадження сучасних технологій у навчальний процес.

Останні зміни відбулися з такою швидкістю, що освіта на всіх рівнях потребує негайного перегляду та реформування, оскільки існуючі системи не повністю відповідають сучасним потребам і потребують переорієнтації. Орієнтуючись на сьогочасний ринок праці, освіта до теперішніх пріоритетів відносить вміння оперувати такими технологіями та знаннями, що задовільняють потреби інформаційного суспільства, підготують молоде покоління до нових ролей в цьому суспільстві. Тому зараз важливо не тільки вміти оперувати власними знаннями, але бути готовим змінюватися та пристосовуватись до сучасних вимог ринку праці, володіти та управляти інформацією, діяти на випередження, оперативно приймати рішення, безперервно навчатись.

Список використаних джерел:

1. Биков В. Ю. *Моделі організаційних систем відкритої освіти: Монографія*. Київ: Атіка, 2008. 684 с.
2. Биков В. Ю. *Відкрита освіта і відкрите навчальне середовище. Теорія і практика управління соціальними системами*. Харків: НТУ «ХПІ». 2008, № 2. С. 116–123.
3. Кремінь Г. І. *Феномен інновації: освіта, суспільство, культура*. К.: Педагогічна думка. 2018. 472 с.
4. Рибка Н. М. *Єдиний освітній простір як інтегративна система: соціально-філософський аналіз: Автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03*. Одеса, 2015. 24 с.

Наталія ДОМБРОВСЬКА

кандидат економічних наук, доцент

Чортківський навчальний-науковий інститут підприємництва і
бізнесу Західноукраїнського національного університету

Назар АНТОНЮК

студент групи ОСУЗОмч-11

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ВЕКТОРУ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ОСВІТИ

Національно-патріотичне виховання стосується як системи управління освіти, так і нації в цілому. Хоча основним органом, який забезпечує його реалізацію, є держава, вагомий внесок у розвиток виховання патріотизму роблять також педагоги, науковці, органи державної влади та волонтери. Патріотичне виховання сьогодні, як ніколи, актуальне та має ключове значення для зміцнення єдності та національної ідентичності, сприяючи формуванню почуття причетності до своєї культури, мови, історії, традицій та національних цінностей, які є надзвичайно актуалізованими для сучасного контексту.

Міністерство освіти і науки України літом 2022 року схвалило нову Концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти України, оновлену до сучасних викликів. Особливу увагу в цьому документі приділено військово-патріотичному вихованню як частині національно-патріотичного виховання [1]. Також фундаментальним важелем у системному врегулюванні на рівні законотворчості сфери військово-патріотичного та національного виховання стало прийняття Закону України «Про засади державної політики у сфері утвердження державної та громадянської самобутності України». Цим нормативним документом унормовано квінтесенцію поняття військово-патріотичного та національного виховання як сегмента політики нашої держави у царині утвердження національної та громадянської ідентичності України, а також спрямувань та інструментарію, які ще не отримали системного розвитку в Україні.

Закон закріплює поняття національно-патріотичного виховання як наскрізного виховного процесу, скерованого на утвердження української ідентичності (національної та громадянської), формування оборонної свідомості на ґрунті національних цінностей сучасної України, соціальної активності й відповідальності, готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, державної незалежності й територіальної цілісності України [2].

Згідно згаданого Закону визначальними взаємодоповнюючими елементами національно-патріотичного виховання є громадянсько-патріотичне виховання, духовно-моральне виховання та співпраця з громадянами України, які проживають за кордоном.

Квінтесенція концепції національно-патріотичного виховання в освітняських закладах дає змогу виокремити такі основні його завдання:

1. Виховання почуття національної ідентичності. Національно-патріотичне виховання спрямоване на розвиток сильного почуття приналежності до своєї нації та її культурної спадщини. Це заохочує молоде покоління ідентифікувати та цінувати історію, традиції, символи та цінності своєї країни, допомагаючи їм зрозуміти свою нішу в нації.

2. Викладання в освітньому процесі національної історії та спадщини, культурних традицій, визначних подій народу. Це включає висвітлення ключових історичних постатей, важливих віх історії і національних символів.

3. Патріотизм у навчальній програмі: інтеграція патріотичних тем і цінностей у різні предмети навчальної програми.

4. Просування національних цінностей: національно-патріотичне виховання висвітлює основні цінності та принципи, які визначають націю. Це може включати такі цінності, як демократія, свобода, рівність, гідність, справедливість, толерантність.

5. Популяризація української мови та культури; створення освітнього контенту, що стосується необхідності вивчення української мови для різних аудиторій.

Важливо зазначити, що національно-патріотичне виховання може відігравати певну роль у вихованні почуття національної гордості та соціальної згуртованості.

Національно-патріотичне виховання молодого покоління має здійснюватися не лише на історичних прикладах становлення Української

держави, а й на прикладах сучасних героїчних вчинків. Це життєві історії справжніх українців-патріотів, які ціною свого здоров'я та ціною власного життя відстоюють незалежність своєї держави. Тому важливим у закладах освіти є проведення інтерактивних лекційних занять та тематичних зустрічей на прикладі Героїв Небесної Сотні, героїчних учасників АТО, волонтерів, захисників і захисниць, які воюють з російсько-фашистським агресором.

У закладах освіти вшанування пам'яті усіх загиблих у війні з російським агресором має бути обов'язковим елементом виховного процесу сьогодення. Мається на увазі виконання Указу Президента України щодо загальнонаціональної щоденної хвилини мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії московської навали проти України. Зазначене є однією з нових форм національно-патріотичного виховання в умовах війни.

Національно-патріотичне виховання молодого покоління в закладах освіти має бути сконцентроване на вирішенні завдань, які у свою чергу залежать від методів педагогічного впливу на свідомість і поведінку молоді. Виховний вплив засобами української мови як навчальної дисципліни має бути максимальним, змістовно і структурно впливати з його специфіки. Курс української мови реалізує базові виховні функції, зберігаючи водночас основний лінгвістичний зміст [3].

У громадянсько-патріотичному вихованні вагому роль відіграє формування у молодого покоління любові до України, прагнення й уміння берегти і примножувати традиції свого народу, патріотичної свідомості, шанобливого ставлення до державних символів та державної мови як національної цінності [2].

Отже, національно-патріотичне виховання в контексті національного вектору управління закладами освіти спрямоване на виховання молодого покоління українців, які будуть активні у розвитку та відстоюванні демократичних цінностей, захисті інтересів України, будуть знати та поважати історію свого народу, його традиції, культуру та мову.

Список використаних джерел:

1. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України: Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 527. URL: <https://bit.ly/3UsbtJG> (дата звернення 30.05.2023).

2. *Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»: Закон України від 13.12.2022. № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20> (дата звернення 30.05.2023).*

3. *Бондаренко Н., Косянчук С. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків. 2022. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/732103/1/BNV%20KSV%202022rek.pdf> (дата звернення 30.05.2023).*

Тетяна ДОМІНІВ
студентка групи ОСУЗОзчм-11

науковий керівник:

Тетяна ГРИЦІВ
кандидат педагогічних наук, старший викладач
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету

ПРИНЦИП НАЦІОНАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ

Сучасний стан розвитку національної системи освіти в Україні характеризується докорінними змінами, які відбуваються в усіх сферах життя нашого суспільства. Характерною ознакою цього періоду є творчий пошук інноваційних технологій в педагогічній та психологічній науці з метою вироблення політики стратегічного управління розвитком системи національної освіти України, яка є складним ієрархічним утворенням, базовим для соціально-економічного розвитку суспільства і включає в себе дошкільну, позашкільну, загальноосвітню, професійно-технічну, вищу і післядипломну складові.

Даний етап розвитку суспільства і національної системи освіти визначається освітніми *інноваціями* (нововведеннями), спрямованими на збереження досягнень минулого й, водночас, на модернізацію системи освіти, відповідно до вимог часу, новітніх надбань науки, культури і соціальної практики.

Інноваційний менеджмент – це підсистема загального управління, метою якої є управління інноваційними процесами в організації. Він

покликаний забезпечити реалізацію стратегічних цілей організації завдяки інноваційним процесам: організаційно-управлінським, соціально-економічним, соціально-культурним [6].

Управління соціальними системами національної системи освіти, потребує нового підходу – *менеджменту освітніх інновацій*, що забезпечує управління ресурсами для впровадження нових ідей та інвестицій в освітньому просторі.

Для розвитку суспільства на сьогодні є важливими стратегії таких інновацій, які можуть покращувати основні показники діяльності навчальних закладів та установ.

Провідними принципами менеджменту освітніх інновацій в теорії визнаються:

- *гуманізм* (характеризується партнерством та активною участю у спільній діяльності учасників навчально-виховного процесу);
- *демократизм* (сприяє забезпеченню умов для ініціативності, гласності, делегування повноважень, виборності);
- *оптимальність* (сприяє вибору найкращого з декількох можливих варіантів для конкретних умов);
- *національна спрямованість* (сприяє визнанню ідейного багатства народу);
- *єдність загальнолюдського і національного характеру навчання, співтворчості, життєтворчості, диференціації та індивідуалізації, оптимізації і відкритості*;
- *інноваційність* (сприяє визнанню системних змін, які відбуваються в організаціях і якісно покращують показники їх діяльності) [4].

Принцип національної спрямованості в управлінні відображає визнання керівниками, педагогічними і науково-педагогічними працівниками ідейного багатства народу; його морально-естетичні та етнічні цінності, трансформовані в засобах народної педагогіки, принципах, формах та методах їх реалізації; систематичну виховну діяльність родини, громадських навчально-виховних закладів, організацій, установ [2].

Одним із головних завдань сучасної освіти є створення такої системи освіти, яка б забезпечувала національний розвиток освітніх інновацій. Для реалізації цього завдання необхідне подолання старих пріоритетів педаго-

гічного мислення, встановлення якісно інших об'єктивно-суб'єктивних стосунків в освітньому процесі, де центральним є виховання особистості на основі високодуховних цінностей культури українського народу.

З огляду на це нам необхідна відповідна форма організації наукового знання, тобто цілісна теоретична система, зміст і структура якої була б збагачена соціально-культурною доктриною розвитку національної освіти і конкретизована психомистецькими технологіями навчання [3 с. 118].

Національною доктриною розвитку освіти в Україні окреслено стратегічні завдання випереджувальної інноваційної розбудови національної системи освіти і науки як основи розвитку особистості, суспільства, нації, держави.

Нормативною базою, яка забезпечує реалізацію принципу національної спрямованості в управлінні є: Конституція України, Концепція Нової української школи (2016); Закон України «Про освіту» (2017); Закон України «Про загальну середню освіту» (2020), Закон України «Про культуру» (від 14.2 2010 №.2778-VI); Концепція Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на 2016–2020 роки; Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки, затвердженої Указом Президента України від 13 жовтня 2015 року № 580/2015; Загальнодержавна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на період до 2021 р.»; Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності; Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах (2017); Концепція екологічної освіти України; з Програмою «Нова українська школа» у поступі до цінностей.

Сучасна філософія освіти згідно з новою програмою ставить інші завдання, які мають важливий виховний зміст, зокрема, сформулювати світогляд людини, яка, отримавши знання, буде прагнути досягнути культурний розвиток нації задля досягнення високих цілей.

Досягнення цілей сучасної філософії освіти мають забезпечувати управлінці освітніх закладів, створюючи відповідне культурне середовище.

«На думку дослідників у галузі культурології освіти, зміни у базових цінностях суспільства змушують педагогів усвідомлювати нові культурні цінності і в освіті» [1, с. 32].

В умовах національного відродження України, розбудови її державності на першому плані в освітньому просторі визріває принцип національної спрямованості в управлінні, який забезпечуватиме утвердження і захист суспільних порядків та їх зміцнення; захист національних, державних інтересів від зовнішнього і внутрішнього тиску; прогнозування поступу суспільства у майбутнє, реалізацію інтересів і прагнень особистості, нації, суспільства та держави через створення нових моделей розвитку освітнього простору.

Українська національна система виховання є історично обумовлена, створена на народознавчій основі, що складають систему духовних компонентів українського народу: національних ідей, традицій, звичаїв та інших складових виховання підростаючих поколінь [5].

Українська національна система створює кодекс цінностей особистості, який відповідає головному завданню – виховання громадянина Української держави [2, с. 14].

Національна спрямованість менеджменту освітніх інновацій має забезпечувати формування національної ідеології, яка б служила інтересам українського етносу, всього народу України, де консолідуючою ідеєю має бути культурне багатство українського народу, його морально-духовні цінності на основі народної педагогіки.

Саме вони можуть стати основою перетворень у культурно-освітньому просторі, які впливатимуть на культурний розвиток суб'єктів освітнього закладу і зазнають змін у результаті їх культуротворчої діяльності. Світовий досвід свідчить, що культурологічний вимір життєдіяльності школи означає, що його основою виступає культура взаємодії всіх її суб'єктів, їх гуманістична позиція. У цьому плані основним завданням управління в освітніх закладах є створення оптимальних умов для психолого-педагогічної підтримки самовизначення, культурної самоідентифікації та самореалізації вихованців, тобто створення сприятливого культурного середовища.

Це означає, що культурологічна складова має бути притаманною всім елементам управління освітніми закладами – від його філософської, моральної платформи до організаційної, технологічної, як багатомірне явище, яке включає систему елементів людського та предметного оточення, умов (інформаційно-освітніх, технологіко-педагогічних, матеріально-технічних, знаково-символічних [1].

Виходом із сьогоднішньої кризи політичної, економічної, екологічної, соціальної педагогічна громадськість бачить у відновленні, відродженні нашої істинної української культури, як дійового засобу для впровадження нових освітніх виховних технологій, спрямованих на те, щоб підростаюче покоління черпало народну мудрість і, захопившись золотими перлами народних оберегів, самовдосконалювалося, самостверджувалося засобами власної національної творчості.

Список використаних джерел:

1. Болгаріна В. С. Розвиток культурного середовища в системі стратегічного управління освітніми закладами. Стратегії управління закладами освіти в умовах формування інформаційного суспільства: зб. наук праць. Ін-т педагогіки АПН України; К; Миколаїв: Іліон, 2008. Вип.1. 400 с.
2. Гнатюк В. М. Управління системою національного виховання учнів: монографія. Київ: Вид-во «Сталь», 2001. 300 с.
3. Гриців Т. Г. Духовний вектор соціально-культурної парадигми національної освіти. Постпандемічний розвиток суспільства: економічні, соціальні та психологічні аспекти: моногр. Чортків: ЗУНУ, 2022. 280 с.
4. Даниленко Л. І. Теоретико-методичні засади управління інноваційною діяльністю в загальноосвітніх навчальних закладах: дис... д-ра пед. наук: 13.00.01. Київ: Інститут педагогіки АПН України, 2005. 358 с.
5. Маковій Г. П. Затоптаний цвіт. Київ: «Український письменник», 1993. 204 с.
6. Мармаза О. І. Інновації в менеджменті освіти: монографія. Харків : Вид. група «Основа», Вип. 11 (202). 2019. 128 с.

СЕКЦІЯ 5

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМ НАЦІОНАЛЬ- НОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ

Андрій ДОВБУШ

кандидат економічних наук, доцент

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету

ФІНАНСУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ УКРАЇНИ У 2023 РОЦІ

Галузь освіти формує та розкриває сучасні перспективні компетенції людини, що є необхідними для інноваційної економіки. При цьому, вона сприяє інтелектуальній й професійній ідентифікації розвитку суспільства та розвитку вітчизняної економіки, оскільки формує людський капітал, підвищує продуктивність праці, робить суттєвий внесок у реалізацію інновацій, що породжує попит не тільки на послуги освітніх закладів, а й на продукцію з боку адміністраторів, викладацького складу здобувачів.

Сьогодні система освіти є важливою суспільною складовою, що з одного боку акумулює людські (інтелектуальні, соціальні, духовні) знання, проводить підготовку кваліфікованих фахівців для різних галузей економіки, з іншого – є самодостатньою ланкою вітчизняної економіки.

В теперішніх умовах, основною місією закладів освіти є забезпечення раціонального інноваційного розвитку України у післявоєнний період, через якісну підготовку кваліфікованих фахівців, продукування і поширення знань, акумулювання інтелектуального, соціального і духовного капіталу суспільства, повністю готового до викликів сьогодення. Все це, можливо досягнути за допомогою фінансування.

Фінансування освіти – це процес прийняття політичних і соціальних рішень, завдяки якому державні надходження та інші ресурси збираються та розподіляються для фінансування освітніх закладів і можливості

навчання протягом усього життя. Він займається перетворенням громадських і урядових бачень і цілей освіти та навчання впродовж життя у джерела фінансування, суми та способи фінансування шкіл і навчальних закладів. Фінансування включає системи управління та державного сектору, правові рамки, політику, механізми та адміністративні структури. Це також вимагає від уряду регулювати та розподіляти ці ресурси, наприклад, безпосередньо серед шкіл та навчальних закладів, субрегіональних урядів чи органів влади, рівнів і типів освіти. Проте виникає питання: «Чому фінансування освіти є актуальним?».

Загальновідомо, що навчання здійснюється як у державних, так і в приватних закладах. Проте державні інвестиції в освіту важливі, оскільки:

- освіта є глобальним спільним благом, воно має прямі та непрямі переваги для окремих людей, їхніх сімей, економіки, суспільства та планети. Більше того, переваги навчання впродовж життя є між поколіннями – вони охоплюють нинішнє покоління, не ставлячи під загрозу майбутні покоління;

- освіта та навчання пов'язані з іншими правами та свободами людини. Виходячи з підходу, що ґрунтується на правах людини, держави зобов'язані та відповідають за гарантування реалізації права на освіту. Безкоштовна освіта знижує вартість навчання в школі та усуває перешкоди для подальшої освіти та заможного молодого й дорослого життя.

Забезпечення цих переваг вимагає зобов'язань і довгострокового та передбачуваного фінансування з боку уряду для збору державних надходжень і мобілізації та регулювання фінансування для забезпечення освіти. На жаль, багато країн стикаються з дефіцитом фінансування, який може вплинути на ціле покоління дітей, молоді та дорослих.

Так, згідно Державного бюджету України на 2023 рік на фінансування освіти передбачені 156 млрд. грн. За словами заступника Міністра фінансів Романа Єрмоличева, ці кошти будуть спрямовані не лише на оплату заробітної плати, а й інші важливі пріоритетні напрями.

При цьому, прес-служба Міністерства фінансів повідомляє, «що найбільш пріоритетними напрямками фінансування поточного 2023 року будуть:

- 87,5 млрд. грн. – фінансування виплат по заробітній платі вчителям;

- 4,6 млрд. грн. – фінансування виплат академічних стипендій студентів, аспірантів та докторантів, яких налічується близько 150 тис. осіб;
- 52,1 млрд. грн. – фінансування підготовки кадрів освітніми закладами фахової передвищої та вищої освіти. У планах підготовка: 1 056 тис. студентів, 20 тис. аспірантів, 0,8 тис. докторантів;
- 1,5 млрд. грн. – фінансування на облаштування більше 300 функціональних укриттів та створення безпечних умов навчання у загальних середніх освітніх закладах;
- 1,0 млрд. грн. – фінансування закупівлі понад 300 шкільних автобусів;
- 0,8 млрд. грн. – фінансування видавництва та закупівлі понад 5,7 млн. підручників й посібників;
- 0,3 млрд. грн. – проведення додаткових психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових занять для близько 45 тис. осіб з особливими освітніми потребами» [1].

«У 2023 році фінансування освіти залишається пріоритетом держави. Тож у цьому році ми зосередилися на безпеці учнів, студентів, учителів, викладачів. Тому у держбюджеті вперше передбачено кошти для забезпечення надійних та належно обладнаних укриттів. Адже у всіх закладах має бути створене безпечне середовище. Уряд України робить усе можливе для того, щоб освітній процес був безпечним, а освіта – якісною та доступною», – констатував заступник Міністерства фінансів Роман Єрмоличев [1].

Проте аналіз стану та динаміки фінансування системи освіти України свідчить про наявність певних проблем її функціонування, а саме недосконалість фінансування освіти. Незважаючи на те, що видатки в останні роки збільшуються у відсотковому значенні, то по відношенню до валового внутрішнього продукту вони скорочуються і на 2023 рік є на рівні 1,38%.

Зрозуміло, що це призводить до зменшення кількості місць державного замовлення, дещо ускладнюються умови одержання стипендій здібними студентами. Безліч запитань в теперішній час породжує процедура розподілення бюджетних коштів поміж закладами освіти, а саме, визнання та взяття до уваги рівня показника освітнього, наукового і міжнародного

потенціалу закладів освіти, чіткі значення індикаторів, що використані для коригування обсягів їх фінансування.

Фінансування освіти загалом є складним. У багатьох країнах, і в Україні зокрема, існує потреба збільшити витрати, особливо для досягнення національних освітніх цілей, у той час як зростає попит на ефективне використання обмежених ресурсів.

Необхідність глобальних дій щодо фінансування була погоджена на найвищому політичному рівні в 2020 році, коли Порядок денний «Освіта-2030» закликав країни дотримуватися міжнародних і регіональних орієнтирів принаймні від 4 до 6% валового внутрішнього продукту або від 15 до 20% державних витрат, спрямованих на освіту [2].

Вітчизняна система освіти має розгалужену мережу закладів, деякі із яких є присутніми в світових рейтингах; навчальний та виховний процес провадиться високоосвіченими науковцями і педагогами; за останній рік спостерігається наростаючий попит на освітні послуги, а саме зростає рівень залучення до освіти вітчизняного населення; активно проводяться заходи щодо інтернаціоналізації освіти. Однак в українській освітній системі проявляються позитивні та негативні сторони, що безперечно несе загрози щодо економічного розвитку України. Серед них доцільно виокремити такі: «недосконалу нормативно-правову базу; недостатню автономію освітніх закладів; не конкурентно спроможність більшості навчальних установ, невідповідність спеціалізації та рівня практичної підготовки випускників запитам ринку праці; скорочення чисельності здобувачів і викладачів; застаріла матеріально-технічна база, прояви корупції, воєнно-політична ситуація на Сході країни та ін.» [3].

Для більш ефективного розвитку вітчизняної освітньої системи, який би сприяв економічному піднесенню нашої держави та покращенню справ щодо фінансування закладів освіти, доцільно провести певні заходи у наступних напрямках:

- забезпечити збалансованість між запитами ринку праці та підготовкою фахівців освітніми закладами: запроваджувати дуальну систему надання освітніх послуг, що буде містити цикли теоретичного й практичного навчання та приблизить якість підготовки фахівців у відповідність вимогам ринку праці; заздалегідь проводити моніторинг актуальних кваліфікацій, відповідно до яких Державна служба зайнятості формує

пропозиції рівня попиту на робочу силу; стимулювати розробку механізмів надання перших робочих місць випускникам закладів освіти;

- здійснювати активну інтернаціоналізацію вітчизняних освітніх закладів: розробляти програми експорту послуг освіти, академічної мобільності здобувачів та викладачів, ефективної участі українських освітніх закладів у проведенні транскордонних досліджень, стимулювати участь вітчизняних освітніх закладів у міжнародних грантових програмах;

- проводити інтеграцію наукових, освітніх й бізнесових проєктів для забезпечення подальшого економічного піднесення України: започатковувати інноваційну складову вітчизняних закладів освіти, проводити відповідну інтеграцію наукових досліджень в освітні програми бакалаврів й магістрів; удосконалювати засади фінансування та комерціалізацію університетської науки; створення наукових та бізнесових платформ.

Отже, фінансування освіти є запорукою економічного розвитку нашої країни, проте без належного регулювання державою і модернізаційних змін в сфері освіти буде важко досягнути ефективного поступального розвитку, тому буде доцільним наведені вище напрями фінансування системи освіти розглянути більш детально у подальших дослідженнях.

Список використаних джерел:

1. Мінфін повідомив, яким буде фінансування освіти у 2023 році. URL: <https://osvita.rayon.in.ua/news/566494-minfin-povidomiv-yakim-bude-finansuvannya-osvtii-u-2023-rotsi> (дата звернення 23.05.2023).
2. Фінансування освіти. URL: <https://www.unesco.org/en/education-policies/financing> (дата звернення 23.05.2023).
3. Касич А. О., Циган В. А. Особливості фінансування вищої освіти в Україні та інших країнах світу. *Ефективна економіка*. 2013. № 12. URL: <http://www.econotyu.nauka.com.ua/?op=1&z=2587>.

Галина ГОНЧАР

кандидат економічних наук, доцент

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету

Інеса ВЕРБИЦЬКА

кандидат економічних наук, доцент

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету

КООПЕРАТИВНИЙ РУХ, ЯК ОСНОВА ПРОГРАМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ

В багатьох джерелах можна зустріти різні визначення щодо національного відродження. Але в цілому суть зводиться до такого визначення: «Національне відродження – це процес пробудження національної свідомості народу, що не мав власної державності, процес створення нації» [1].

В класичному розумінні в минулих століттях «Українське національне відродження пройшло три основних етапи у своєму розвитку. Вони є однаковими для кожної з територій України:

- I. етап – Фольклорно-етнографічний;
- II. етап – Культурно-літературний, або Науковий;
- III. Етап – Громадсько-політичний» [1].

Як ми бачимо, в цих етапах відродження немає місця економічним чинникам. Тобто всі етапи відродження відбувались за сприяння меценатів.

Україна має свою державність вже понад 30 років. До 90-х років ХХ ст. Україна так чи інакше була в складі різних державних утворень. І ці перебування, в основному, зводились до знищення національної ідентичності, супроводжувались репресіями та голодоморами. З економічного боку це супроводжувалось викачуванням природних та людських ресурсів. Всі програми цих державних утворень спрямовувались на вихолощення української нації.

На сьогодні перед Україною стоять важливі завдання щодо відтворення самостійної держави. Серед головних завдань щодо відродження це такі питання:

- Українські традиції

- Культурні та наукові
- Громадські та політичні
- Економічні питання.

Що стосується перших трьох завдань, то вони успішно реалізуються на основі генетичної пам'яті, самодоскональності українського народу та за сприяння багатьох політичних та громадських діячів.

Звертаючись до історичного екскурсу, то в минулому щодо визначення національної ідентичності та розвитку культури великий вплив мали освітні організації, серед них така, як «Просвіта». Також ця організація сприяла розвитку кооперативного руху в ХІХ ст. на теренах України. Саме в цей період зародились такі гасла, як: «Спирайся на власні сили!», «Свій до свого по своє!», «Українські гроші – в українські руки – на українські справи!» [2].

Зародження і становлення кооперативного руху в Україні відбувалося на межі двох століть – ХІХ-го та ХХ-го. Українська кооперація виникла наприкінці ХІХ століття. Економічний панцир загниваючих політично-господарських організмів Російської та Австро-Угорської імперій, що панували на українських землях, гальмував розвій нового для них типу господарської організації мас, яка представляла якісно окрему здемократизовану форму економічного життя [3].

Саме сьогодні, на нашу думку, найбільш вдалим виходом в економічному завданні, що стоїть перед нашою державою Україна, є відродження кооперативного руху. Адже кооператив – це самоврядне об'єднання осіб, які добровільно співпрацюють для їх взаємного соціального, економічного і культурного розвитку. Кооператив може бути як некомерційною громадською організацією, так і підприємством, що належить і керується людьми, які використовують його послуги (споживчий кооператив) та людьми, які там працюють (виробничий кооператив) [3].

Дані об'єднання завжди відігравали важливу роль та ставали у нагоді для українського народу у найважчі роки для становлення і відродження нашої держави, і дуже якісно та продуктивно себе показали у всіх віхах нашої історії.

Кооперативи є важливим інструментом для забезпечення економічного і соціального розвитку України. Вони дозволяють об'єднувати ресурси і зусилля громадян, які мають спільні інтереси і потреби. Коопе-

ративи також сприяють демократизації суспільства, оскільки вони базуються на принципах самоврядування, волонтерства і солідарності.

Кооперативи можуть відігравати ключову роль у відновленні і становленні України після кризи, яка спричинена агресією з боку рф. Вони можуть допомогти залучити місцевих жителів до реалізації програми національного відродження України, яка передбачає підтримку територіальної цілісності, зміцнення державності, реформування економіки і сектора безпеки, забезпечення прав людини і національної ідентичності.

Кооперативи можуть пропонувати ефективні рішення для покращення життя людей у різних сферах, таких як сільське господарство, промисловість, освіта, охорона здоров'я, житлово-комунальні послуги, фінанси, культура і туризм. Наприклад, аграрні кооперативи можуть покращити продуктивність і якість сільськогосподарської продукції і збільшити доходи фермерів; промислові кооперативи можуть сприяти модернізації й інноваціям у виробництві та забезпечити конкурентоспроможність на ринку; освітні кооперативи можуть підвищити доступність і якість освіти, навчання для різних груп населення; медичні кооперативи можуть покращити охорону здоров'я і профілактику хвороб; житлово-будівельні кооперативи можуть допомогти вирішити проблему дефіциту житла і покращити умови проживання; фінансові кооперативи можуть надавати доступні кредитні і страхові послуги для своїх членів; культурні і туристичні кооперативи можуть розвивати творчий потенціал та сприяти просуванню української культури і традицій.

Кооперативи також можуть сприяти миротворчим процесам і діалогу між регіонами України, а також з міжнародною спільнотою.

Список використаних джерел:

1. *Українське національне відродження* URL: <https://enotti.com.ua/ukra%20%D1%97nske-nacionalne-vidrozhennya>.
2. *Свій до свого по своє. Вікіпедія* URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Свій_до_свого_по_свое.
3. *Історія кооперативного руху в Україні (початок)* URL: <https://www.coop-academy.com.ua>

Ірина РАДІОНОВА

доктор економічних наук, професор
ДВНЗ Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

ДЕГУМАНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ VS НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ

Метою цього дослідження є обґрунтування ідеї про те, що дегуманізація економічної освіти суперечить формуванню української ідентичності. В цьому обґрунтуванні ми спираємось на такі визначення явищ «національна ідентичність» та «дегуманізація», які є продуктом власного осмислення наукових надбань в цій царині.

Національна ідентичність – це сукупність стійких ознак національної спільноти, які відрізняють її від інших спільнот. Українська ідентичність є продуктом особливої історії українського народу, яка охоплює, крім іншого, й історію його духовної та матеріальної культури.

Дегуманізація – це позбавлення людської сутності, включно з тією її частиною, яка формує людину як особистість, що належить до національної спільноти. Дегуманізація є інструментом гібридної війни проти України. Натомість, гуманізація створює відпорність щодо асиміляції та зникнення народу.

Формування ідентичності передбачає дотримання людьми певних правил життя та діяльності. Ключові правила формування української ідентичності, на нашу думку, сформульовані у працях теоретиків українського націоналізму. Йдеться, передусім, про роботи М. Міхновського[1] та М. Сціборського [2].

Під дегуманізацією економічної освіти ми розуміємо фактичне вилучення з освітніх програм підготовки економістів тих обов'язкових дисциплін (навчальних курсів), які формують знання про:

- історію економіки України та українських земель, що перебували в складі різних імперій;
- історію української економічної думки, презентовану видатними особистостями – науковцями України, українських етнічних територій у складі різних імперій та української діаспори.

Наше твердження про дегуманізацію економічної освіти, яка (дегуманізація) активно відбувалась в Україні, починаючи з 2000-х рр., спирається на такі факти й таку сумну періодизацію втрат гуманітарної складової економічної освіти:

- 1990-ті рр. – етап 1) активного впровадження в освітній процес чотирьох дисциплін, присвячених світовій історії економіки, історії економіки України, історії світової економічної думки, історії економічної думки України; 2) розбудови спеціальних кафедр історії економіки та історії економічної думки у провідних університетах країни та підготовка матеріалів для поглибленого вивчення української економіки та української економічної думки, до прикладу [3]; 3) формування центрів наукових досліджень з історії економіки та історії економічної думки України (відділ Інституту економіки та прогнозування НАН України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка тощо);

- 2000-ті рр. – етап перших спроб обмеження гуманітарної складової економічної освіти, який виявився в а) об'єднанні двох дисциплін – світової економічної історії та економічної історії України – в один предмет, б) об'єднанні двох дисциплін – світової історії економічної думки та історії економічної думки України – в один предмет. Події відбуваються на тлі достатньо активної підготовки нових підручників, до прикладу [4], та нових досліджень внеску окремих економістів в розвиток економічної науки [5].

- 2010-ті рр. – етап активного обмеження гуманітарної складової економічної освіти, що виявилось у а) злитті двох дисциплін в одну, в межах якої були об'єднані історія економіки та економічної думки, з втраченою можливістю ознайомлення здобувачів економічної освіти з історією економіки та економічної думки України, б) згортання діяльності деяких кафедр, на яких відбувались дослідження історії економіки та економічної думки України з відповідною втратою кваліфікованих дослідників. Події відбуваються на тлі реалізації науково значущих проєктів дослідження економічної історії України, до прикладу [6], та дослідження внеску видатних економістів, до прикладу [7].

- 2020-ті рр. – етап, в межах якого втрата раніше нагромадженого потенціалу гуманітарної складової економічної освіти даватиметься взнаки, негативно впливаючи не лише на формування української ідентичності, а й на якість фахівців з економіки.

Процес дегуманізації економічної освіти, який стримує формування української ідентичності, відбувався в українських університетах поступово, починаючи з 2000-х рр., у формі вилучення з освітніх програм дисциплін, присвячених економічній історії України та історії економічної думки України.

Повернення гуманітарної складової економічної освіти має відбутись через імплементацію в освітній процес вилучених дисциплін – економічної історії України та історії економічної думки України, які сприяють формуванню української ідентичності. Це може здійснюватися і через зміни обов'язкової, і через зміни вибіркової частини освітніх програм підготовки економістів.

Список використаних джерел:

1. Міхновський М. І. *Самостійна Україна*. Київ: Діокор, 2002. 80 с.
2. Сціборський Микола. *Націократія*. Київ - Мена: Домінант. 244 с.
3. *Українська економічна думка: Хрестоматія*. Київ: Знання, 1998. 448 с.
4. Злупко С.М. *Історія економічної теорії: підручник*. 2-ге вид., випр. І доп. Київ: Знання, 2005. 719 с.
5. М. Бунге: сучасний дискурс. Київ: Знання, 2005. 697 с. (Славетні постаті).
6. *Економічна історія України : Історико-економічне дослідження: в 2 т. НАН України*. Київ: Ніка-Центр, 2011. Т. 1. 696 с.
7. Клішнова О., Супрун Н. *Політична економія суспільного прогресу Всеволода Голубничого. У двох томах. Том 1. Теорія розвитку економічних систем*. Київ: «Видавництво «наукова думка» НАН України», 2017. 350 с.

Лідія СЕМЧИШИН

кандидат фізико-математичних наук, доцент
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ

Застосування економіко-математичних методів в економічних дослідженнях передбачає використання математики та інформаційних технологій як особливого способу формування інформаційно-освітнього середовища і одержання теоретичних та практичних економічних висновків.

Економіко-математичні дослідження, що проводяться в країні, охоплюють важливі економічні проблеми на різних рівнях планування та управління – народногосподарському, галузевому, регіональному, а також на рівні підприємств. Сучасний розвиток інформаційних технологій характеризується стрімкою динамікою проникнення в усі сфери людської діяльності. Саме використання економіко-математичних методів із застосуванням інформаційних технологій стають сьогодні каталізатором прогресу сучасної держави, впливають на її економіку і соціальну сферу. Все це зумовлює появу нових вимог до галузевих освітніх установ, покликаних забезпечувати відповідний рівень підготовки фахівців у галузі реалізації програм національного відродження України. Одним із зовнішніх факторів, що обумовили впровадження нових освітніх стандартів, є участь України в побудові загальноєвропейського освітнього простору. При цьому оцінка якості навчання ґрунтується не на його тривалості або змісті, а на знаннях, уміннях і навичках кваліфікованого економіста та їх практичному використанні на ринку праці [1].

Сьогодні економіко-математичні методи із застосуванням інформаційних технологій все глибше проникають в навчальний процес, впливаючи на зміст освіти, принципи, методи і форми навчання. Вирішити комплексну задачу інтеграції інформаційних процесів, характерних для основних видів діяльності освітнього закладу, дозволяє інформаційно-освітнє середовище, яке може розглядатися в якості економічно і технічно організованої сфери інформаційної взаємодії учасників освітнього процесу.

Інформаційно-освітнє середовище економічного закладу вищої освіти може розглядатися як модель розвитку інформаційного середовища освітньої системи, оскільки саме в умовах закладу здійснюються основні види діяльності: навчання, виховання і розвиток особистості. Освоєння нових технологій в умовах формування інформаційно-освітнього середовища відкриває для успішних економістів можливість створення принципово нових інформаційних ресурсів для реалізації програм національного відродження України.

В основі створення інформаційно-освітнього середовища економічного закладу особливе значення відводиться використанню інформаційних технологій, що відкриває нові можливості і перспективи розвитку

системи освіти в цілому. Використання економіко-математичних методів із застосуванням інформаційних технологій в системі економічної освіти змінює дидактичні засоби, методи і форми навчання, впливає на педагогічні технології, тим самим перетворюючи традиційне середовище в якісно нове – інформаційно-освітнє [3].

Існують різні підходи щодо визначення інформаційно-освітнього середовища майбутніх економістів і реалізації програм національного відродження України. Аналіз літературних джерел дозволив виокремити такі з них [1, 2, 3]:

- програмно-телекомунікаційна система, спрямована на ведення навчального процесу єдиними технологічними засобами, яка забезпечує його інформаційну підтримку;
- педагогічна система нового рівня, що включає її матеріально-технічне, фінансово-економічне, нормативно-правове і маркетингове забезпечення;
- інформаційно-комунікаційне предметне середовище, що забезпечує комп'ютерну підтримку процесу навчання;
- засіб управління процесом інформатизації в освіті;
- відкрита система, що об'єднує інтелектуальні, культурні, програмно-методичні, організаційні та технічні ресурси;
- система, що об'єднує інформаційне, технічне, навчально-методичне забезпечення, нерозривно пов'язане з суб'єктами освітнього процесу;
- єдиний інформаційно-освітній простір, який об'єднує інформацію, як на традиційних носіях, так і електронних.

Інформаційно-освітнє середовище економічного закладу вищої освіти має забезпечувати інформаційно-методичну підтримку, планування, ресурсне забезпечення, моніторинг результатів освітнього процесу, сучасні системи створення, пошуку, збору, аналізу, обробки, зберігання та подання інформації, дистанційну взаємодію всіх учасників освітнього процесу [4].

Отже, формування інформаційно-освітнього середовища майбутніх економістів забезпечує якісно нові параметри освіти, які визначаються з одного боку як програмно-технічний комплекс, а з іншого боку – як фінансово-економічна система, яка виникає як результат взаємодії суб'єктів освітнього процесу та інформаційно-освітнього середовища.

Список використаних джерел:

1. Грабовецький Б. Є. Економічне прогнозування і планування: навч. посібник. Київ, 2003. 188 с.
2. Григорків В. С. Моделювання економіки. Ч. 2: Навч. Посібник. Чернівці: Рута, 2006. 100 с.
3. Генсерук Г. Р. Інформаційно-освітнє середовище в професійній підготовці майбутніх фахівців. Наукова діяльність як шлях формування професійних компетентностей майбутнього фахівця: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 7–8 грудня 2017 р., м. Суми, 2017. Ч. 2. С. 80–82.
4. Semchyshyn L. Modeling of an effective strategy of the process of product implementation with reference to seasonality. *Economic Annals-XXI*. 2018. 3–4 (170). P. 43–48.

Людмила ДЕРМАНСЬКА

кандидат економічних наук, доцент

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету

КРАУДФАНДИНГ ЯК ДЖЕРЕЛО ФІНАНСУВАННЯ ПРОЄКТІВ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ

Проголошення незалежності 24 серпня 1991 р. поклало початок становлення самостійної держави і формування власної не тільки економічної, фінансової, правової, освітньої, медичної культури, а й насамперед культурної, спрямованої на забезпечення розвитку національної культури та збереження культурної спадщини.

Однак для реалізації проєктів національного відродження України необхідні фінансові ресурси, обсяг яких в даний час не дають можливості фінансувати на достатньому рівні культурну сферу. Неналежне бюджетне забезпечення стимулює пошук інших джерел позабюджетних коштів.

Ресурси на культурні проєкти можна залучати шляхом краудфандингу.

Н. С. Меджибовська під краудфандингом розуміє добровільну колективну співпрацю людей, спрямовану на фінансування зусиль інших людей або організацій (краудфандингових проєктів), які представлені в інтернеті на спеціалізованих сайтах (краудфандингових платформах), що є посередниками та організаторами їх взаємодії [3].

Краудфандинг – залучення коштів на реалізацію проєкту від багатьох фізичних осіб. У перекладі з англійської (crowd – натовп, funding – фінансування) це поняття означає «народне фінансування». Проєкти можуть мати соціальний, комерційний, політичний характер тощо. Суб'єктами краудфандингу є донори та реципієнти.

До суб'єктів краудфандингу доцільно віднести осіб, які мають намір здійснювати фінансування зацікавленого проєкту.

По-перше, це автор проєкту (краудфандер, реципієнт капіталу) – особа, яка бажає отримати фінансування і є його кінцевим одержувачем.

По-друге, це потенційні вкладники (спонсори, інвестори) – здійснюють вкладення грошових ресурсів.

По-третє, це краудфандингова платформа, яка являється посередником між краудфандером та потенційним вкладником в місці, де здійснюється збір ресурсів для реалізації проєкту [1, с. 10].

Краудфандингова платформа – це спеціально розроблена платформа у мережі Інтернет, що надає можливості для збору, обробки, зберігання та передавання значних обсягів даних, грошових ресурсів, які надходять від інвесторів. Дані платформи є основою для укладання договорів між розробниками та інвесторами проєктів. Представлені ідеї повинні містити опис, обсяг необхідних фінансових ресурсів, що потребується, час реалізації, інформацію про автора, ймовірні результати для вкладників, банківські реквізити для перерахунку коштів тощо.

Соціальні краудфандингові проєкти, як правило, некомерційні, що має велике значення для суспільства, які розвивають соціальну сферу, культуру, освіту, охорони здоров'я, захист природного середовища та ін.

Технологія краудфандингу є новою для вітчизняного ринку і одночасно перспективною, адже має ряд переваг в порівнянні з класичними джерелами фінансування, а саме – ефективність реклами, зворотний зв'язок про затребуваність продукту або кінцевої мети проєкту.

Різноманітність проєктів, які можуть фінансуватися за допомогою краудфандингу, є надзвичайно широким, що робить цей інструмент ефективним для фінансування культурних заходів.

Від початку повномасштабної війни в Україні використання краудфандингових платформ набуває все більшої актуальності, оскільки на них відбувається збір коштів на фінансування важливих проєктів. Однак

краудфандинг в Україні є поки що слаборозвиненим і забезпечення його функціонування потребує вирішення ряду існуючих проблем.

Список використаних джерел:

1. Слисєєва Л. В. Краудфандинг в Україні: проблеми та перспективи в контексті зарубіжного досвіду. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент.* 2017. Вип. 23(1). С. 8–11.
2. Іващенко А. І., Поліщук Є. А., Дибя О. М. Перспективи розвитку краудфандингу в Україні як інструменту залучення коштів для підприємств малого та середнього бізнесу. *Інвестиції: практика та досвід.* 2016. № 21. С. 34–39.
3. Меджибовська Н. С. Краудфандинг для малого бізнесу: міф чи реальність? *Науковий журнал «Економіка України».* 2016. № 10 (659). С. 20–34.

Мар'яна ПОЛЯК-СВЕРГУН

кандидат економічних наук, старший викладач

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ВІЙНИ ТА ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЛАНУ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Після припинення бойових дій Україна зможе розпочати масштабну післявоєнну економічну реконструкцію, яка має здійснюватися на основі плану, розробленого українським урядом та підтриманого міжнародними донорами.

Найважливішою передумовою післявоєнного відновлення економіки є отримання Україною надійних гарантій безпеки, які унеможливлять відновлення бойових дій на території нашої держави.

Експерти Світового банку та Європейської комісії оцінюють збитки, завдані війною в Україні в період з 24 лютого 2022 року по 24 лютого 2023 року, у 134,7 мільярда доларів США, а потреби у відновленні – у 410,6 мільярда доларів США [1].

У 2022 році видатки державного бюджету на оборону склали 23% ВВП, а у 2023 році очікується, що вони досягнуть 20% ВВП. Водночас, станом на 15 січня 2023 року, військова допомога Україні від західних партнерів склала \$65,4 млрд, або 46,5% ВВП у 2022 році [3].

Руйнівні наслідки війни проявляються і у фінансовій системі країни. У 2022 році середньорічна інфляція в Україні становила 20,2%. Монетарне фінансування дефіциту бюджету на рівні 8% ВВП у 2022 році суттєво не прискорило інфляцію, оскільки розширення пропозиції гривні було стерилізовано валютними інтервенціями НБУ за рахунок міжнародних резервів. Офіційні резерви поповнювалися за рахунок іноземних кредитів та грантів. У 2022 році Україна отримала понад 32 мільярди доларів США зовнішньої допомоги від офіційних донорів [2].

Україні вдалося зберегти макрофінансову стабільність та отримати значну міжнародну допомогу, що матиме позитивний вплив на перспективи відновлення після війни.

Національний план відновлення, представлений українським урядом 4–5 липня 2022 року, можна охарактеризувати як комплексний і детальний документ, який відображає основні напрямки відбудови післявоєнної зруйнованої економіки, чітко розмежовує кожен напрямок і комплекс ініціатив для нього, а також включає супровідні заходи, в тому числі законодавчі зміни.

План відбудови України складається з 15 національних програм. Ці програми значною мірою охоплюють основні потреби країни як у воєнний, так і в післявоєнний періоди. Перевагою плану відбудови є чітке визначення першочергових заходів і відповідна оцінка потреб у фінансуванні.

План містить важливі принципи, які визначають критерії та методи відновлення:

- Партнерство. Україна очолить процес відновлення та реалізуватиме його разом з міжнародними партнерами.
- Зосередженість на реформах.
- Прозорість, підзвітність та верховенство права.
- Демократична участь.
- Залучення багатьох зацікавлених сторін.
- Гендерна рівність та інклюзія.
- Сталий розвиток.

Відновлення поділяється на три основні напрямки.

Перший – трансформація пріоритетних секторів економіки: оборони, металургії, машинобудування, енергетики та сільського господарства для переробки.

Другий напрямок – покращення умов життя. Це означає якісну освіту, охорону здоров'я та розвиток людського капіталу.

Третій – ефективна інфраструктура. Будь-який відновлений об'єкт має бути не таким, як до війни, а кращим, з акцентом на сучасні стандарти та функціональність.

Таким чином, вторгнення росії в Україну у 2022 році ознаменувало початок однієї з найбільших і найбільш руйнівних воєн у світі з часів Другої світової війни.

Вартість збитків і відновлення вже сягає рекордних рівнів, а падіння реального ВВП і промислового виробництва перевищує аналогічні показники більшості країн під час воєн у другій половині 20-го і на початку 21-го століть.

З іншого боку, Україні вдалося уникнути макрофінансової дестабілізації у 2022–2023 роках та диверсифікувати джерела фінансування видатків, що врятує економіку від подальшого падіння та позитивно вплине на перспективи післявоєнного відновлення.

Основними джерелами фінансування післявоєнної відбудови України мають стати репарації країни-агресора та підтримка міжнародної спільноти.

Список використаних джерел:

1. The World Bank, the Government of Ukraine, the European Union, the United Nations. «Rapid Damage and Needs Assessment». URL: <https://ukraine.un.org/en/224376-ukraine-rapid-damage-and-needs-assessment>.
2. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/03/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment>.
3. World Bank Financing Support Mobilization to Ukraine since February 24, 2022. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine/brief/world-bank-emergency-financing-package-for-ukraine>.

Наталія КОСТИШИН

кандидат економічних наук, доцент

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету

ВЕКТОР БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ФІНАНСОВО АВТОНОМНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЯК АСПЕКТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Вектор розвитку української освіти сьогодні направлений на розвиток особистості учня (студента), його адаптацію для повноцінного функціонування в сучасному суспільстві. Відомо, що особистість формується не тільки із власно здобутого життєвого досвіду, від набору природних задатків та здібностей, а від освіченості. Останнє якраз і найбільш інтенсивно формується під час освітнього процесу, який припадає на період життя людини в середньому від 5–7 до 20–25 років. Тобто у той час, коли людина здобуває знання, вміння та навички у закладах початкової, середньої та вищої освіти.

В останні роки українським законодавчим керівництвом розвиток господарювання вбачається у децентралізації влади, розширення управлінських повноважень керівників місцевих громад, органів самоуправління як з економічних, юридичних, фінансових питань, так і з організації та розвитку освітнього простору. Автономність закладів освіти «академічну, організаційну, фінансову і кадрову» гарантовано державою статтею 23 Закону України «Про освіту» [1]. Заразом зосереджено на конкретних обсягах такої автономії, що визначає даних нормативний документ, спеціальні закони та установчі нормативи конкретного закладу освіти.

Сам термін «автономія» сьогодні широко використовується, він має грецьке походження і перекладається як «самоуправління», «незалежність» [2]. Зазвичай, ним окреслюють законодавчо закріплені незалежні повноваження щодо управління та прийняття рішень з певних питань. Так, М. Грушевський цим поняттям описував «право жити по своїх законах, самим собі ставити закони, а не жити по чужих законах і під чужою владою» [3]. Таким чином, в історичному плані термін «автономія» зазвичай вживається щодо відтворення суверенітету та незалежності держав, органів їх управління.

З розвитком децентралізації владних повноважень, посилення вільних дій щодо прийняття рішень, розповідку бюджетних коштів набув поширення й термін «фінансова автономія», що у зв'язці із закладами освіти слід, на нашу думку, розуміти як ведення останніми самостійної, незалежної фінансово-господарської діяльності згідно із Бюджетним кодексом України, Податковим кодексом України, законами «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», тощо та рядом інших нормативно-законодавчих актів. Переваги фінансової автономії для освітніх закладів засвідчує загальносвітовий досвід, так, відповідно до звіту Європейського союзу, «найбільший ступінь шкільної автономії мають системи освіти в таких державах (у порядку спадання): Ісландія, Нідерланди, Болгарія, Великобританія (Шотландія), Естонія» [4]. Використання коштів здійснюється ефективніше, школи самостійно проводять відповідні, необхідні їм закупівлі, мають можливість залучати позабюджетні кошти та ними розпоряджатися: встановлювати доплати, винагороди, матеріальні допомоги працівникам, оплачувати підвищення кваліфікації персоналу тощо. Отже, фінансова автономія розширює не тільки можливості управлінського персоналу школи, а усіх учасників освітнього процесу.

Сьогодні багато директорів шкіл хочуть практично використовувати право фінансової автономії, але їм на шляху трапляється одна із складних перепон – як визначитися із бухгалтерським обслуговуванням, оскільки більшість із них не мають економічної освіти, а відповідно, не володіють вміннями формувати правильно бюджети, планувати статті доходів та видатків (щоправда, з останніми зазвичай труднощів менше). Адже фінансова автономія для закладу освіти буде можлива лише за втіленням наступних пунктів:

- 1) освітній заклад має бути самостійним розпорядником бюджетних коштів;
- 2) володіти реєстраційними рахунками в органах Казначейства;
- 3) самостійно складати кошториси.

Відповідно до чинного законодавства, кожен заклад освіти як юридична особа повинен вести бухгалтерський облік і здавати у визначені терміни бюджетну й фінансову звітність. При цьому форму організації та ведення обліку дозволяється «обрати самостійно із таких варіантів:

– введення до штату закладу посади бухгалтера (створення бухгалтерської служби на чолі з головним бухгалтером);

– ведення на договірних засадах бухгалтерського обліку централізованою бухгалтерією» [5].

Перший варіант є найбільш простим і практичним для втілення. Однак, не кожна школа, а особливо школи у невеликих громадах, можуть фінансово дозволити собі утримувати таку штатну одиницю – бухгалтера. А ще слід врахувати, що його потрібно забезпечити відповідним матеріальним обладнанням, інформаційними ресурсами, оргтехнікою тощо. Для тих шкіл, які мають намір скористатися цим варіантом, слід виконати наступний алгоритм дій (рис. 1).

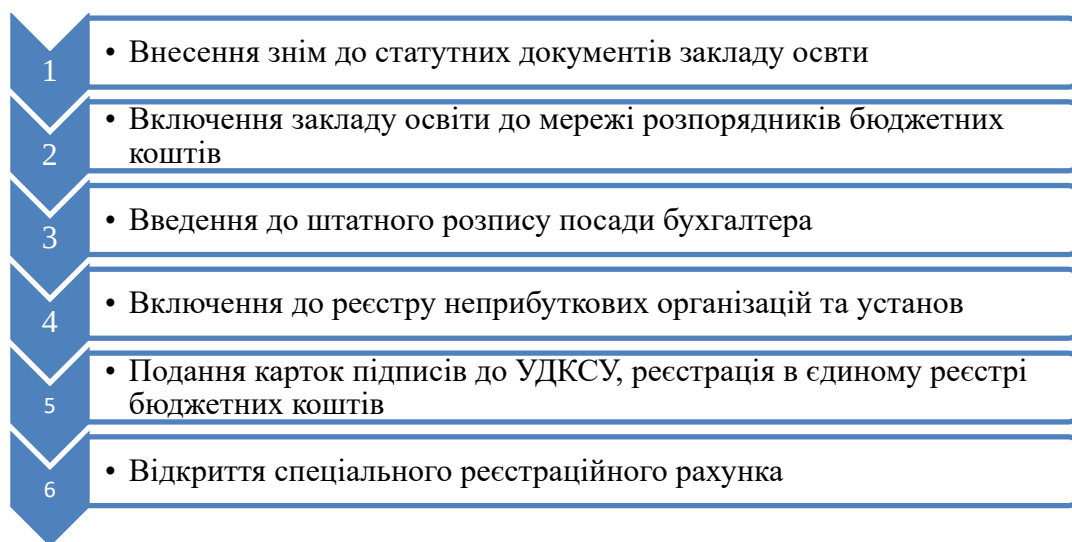

Рис. 1. Алгоритм втілення бухгалтерського обслуговування фінансово автономного закладу освіти

Другий варіант є більш зручний та економічно ефективніший, проте він потребує досконалої організації. Найбільш притаманною помилкою за такої організації облікового обслуговування є те, що так звану «центрально бухгалтерію» створюють при територіальних організаціях управління освіти, відповідно школи власних окремих рахунків в Казначействі не мають. Це впливає й на те, що директори закладів освіти фактично не складають самостійно кошториси, не беруть участі у закупівлях товарів, найму робітників для виконання підрядних робіт. На нашу думку, такий варіант є не втіленням принципу автономії, а тому його не варто використовувати.

Найбільш оптимальним та практичним варіантом забезпечення бухгалтерського обслуговування закладів освіти, які прагнуть бути фінансово автономними, на наш погляд, буде доречним за умов створення неза-

лежної окремої комунальної установи, яка буде надавати облікові послуги і відповідно матиме статус юридичної особи. Головним завданням при такій організації є не перетворити таку установу у залежність від будь-яких управлінських органів місцевої влади чи громади. Досвід такого варіанту організації облікового забезпечення має й історичне підтвердження щодо фінансування закладів освіти в Україні ще за часів Київської Русі, козацтва тощо. Усі школи, які існували на теренах нашої країни, фінансувалися із створених незалежних фондів, що поповнювалися коштами від меценатів та добродіїв, корті розвивали тодішню освіту.

Висновок. Враховуючи викладений матеріал, ми дотримуємося доцільності розробки чітких нормативних норм фінансової автономії закладів освіти, сприяння відтворенню такого механізму функціонування на основі національних традицій та сучасних вимог і викликів. При цьому бухгалтерське обслуговування фінансово автономних шкіл доречно реалізовувати через створення незалежних окремих комунальних установ. Це дозволить директорам зекономити кошти та не вводити у штат додаткову одиницю – бухгалтера. Керівники закладами освіти повноправно будуть розпоряджатися власними коштами, матимуть прямий вплив на формування кошторисів.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 5.09.2017р. зі змінами та доповненнями від 28.05.2023р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 23.05 2023 р.).
2. Енциклопедія історії України. Т. 1: А-В. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2003. 688 с. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Avtonomija_ (дата звернення 23.05 2023 р.).
3. Грушевський М. Якої ми хочемо автономії й федерації. Київ, 1991.
4. Equity in school education in Europe, 2020. URL: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a18e3a88-1e4d-11eb-b57e-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-170147202?fbclid=IwAR0yG6FCrmimTkcU5EgxFH0g5LBsds_lTy1yqOhAhcuZkiWrgVjNnfekLAE (дата звернення 23.05 2023 р.).
5. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.99 р. № 996-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.

Olga SHMYHEL

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Chortkiv Educational and Scientific Institute of Entrepreneurship and
Business Western Ukrainian National University

TAXATION OF CHARITABLE ACTIVITIES OF INDIVIDUALS AND LEGAL ENTITIES

Only until recently we rarely could hear the word "volunteer." It was used when referring to socially vulnerable segments of the population like natural disasters or aid provided to different countries after catastrophes. A short period of time has passed and we now use the phrase "volunteering" more frequently. Since the Russian invasion of Ukraine, volunteering has become an integral part of our country's activity.

The specifics of volunteering in Ukraine are defined by the Law of Ukraine "About Volunteer Activities," which establishes its fundamental principles, the implementation of state policies in the field of volunteering, and the legal status of volunteers and volunteer organizations.

Volunteers' activities are based on charitable work, guided by the principles of voluntariness, non-profit, free of charge, equality, voluntary participation, humanity, and legality.

Assistance in the volunteer sector, based on the aforementioned directions, can be carried out online through the use of the Internet and other telecommunications networks.

According to the Law on Volunteer Activities, both legal entities and individuals can be volunteers. Typically, organizations whose main activity is charity, are the ones to engage in such necessary work.

Charity has always been important no matter what, but during the fight against Russian aggression, it became crucial. Charitable groups and organizations undertake such necessary work in this field. Their goal cannot be the distribution of profits among founders, members of governing bodies, other related individuals, or employees in those organizations. The founders of charitable associations, institutions, and foundations, as well as members of charitable societies, can be a part of charitable organizations.

The legislation of Ukraine on charitable activities and charitable organizations is based on the Constitution of Ukraine and consists of the Civil

Code of this Law, international treaties of Ukraine to which the Verkhovna Rada of Ukraine has given consent to be binding, and other regulatory acts adopted under this Law. According to the Law of Ukraine "On Charitable Activities and Charitable Organizations," a 'Beneficiary' is the recipient of charitable assistance (an individual, nonprofit organization, or territorial community) who receives assistance from one or more donors to achieve a goal defined by this Law.

The purpose of charitable organizations is to promote the lawful interests of beneficiaries in the fields of education, healthcare, ecology, and environmental protection. Their activities are aimed to prevent natural and man-made disasters and their consequences, assisting victims of disasters, armed conflicts and its accidents, as well as refugees and individuals in difficult life circumstances [1].

Many questions arise today during the full-scale invasion of Russian aggressors, regarding the establishment of charitable organizations and public associations, and their further work, particularly regarding taxation.

According to the "Law on Charitable Activities and Charitable Organizations," the statute of such entities must include, in mandatory order, the activity of "promoting the country's defense capability and mobilization readiness, protecting the population in emergencies during peace and wartime." Otherwise, fundraising for the needs of the army will be considered prohibited activity. Furthermore, based on everything stated above, it can be seen that charity should not be the main activity of such organizations but rather one of the activities. Contrarily there is a risk of losing the status of a nonprofit organization, which would result in the addition of corporate income tax.

Individuals who are serving in a public office and those acting on their behalf are not allowed to conduct public fundraising for charitable donations. Public fundraising for purposes that contradict Ukrainian legislation and in cases where the rights of third parties are violated is prohibited. Fundraising for the purchase of goods with excise tax is also prohibited.

Since the full-scale invasion of Ukraine, such assistance has been provided in large, often very large, volumes. They can now be considered an aid in the form of money. When it comes to the lives and deaths of our defenders, nobody, absolutely nobody even for a mere second is concerned about the fact that such donations are treated as income and will be subject to taxation in the future.

What individuals can exclude the amount of charitable donations they received from donors, including individual donors registered in the Unified Register of Volunteers for the implementation of national security and defense against Russian aggression, from taxable income?

Assistance can be provided by both legal entities and individuals, recipients of such humanitarian aid in their turn can also be legal entities and individuals. The wartime brought changes to the lives of everyone who experienced the hard times during the full-scale invasion. Individuals who have faced various problems, especially those who are temporarily displaced, have received different types and forms of assistance. Thus, every conscious citizen would have questions regarding the taxation of such charitable contributions.

Funds without a specific purpose received from international organizations into the bank account of an individual are exempt from taxation based on paragraphs 165.1.56 and 170.7.2 of the Tax Code of Ukraine.

Also, donations received by individuals and legal entities from donors who do not have the status of a charitable organization are not subject to taxation within the total annual income that does not exceed the allowed amount of tax-exempt donation for individuals (in 2022 – 3,470 UAH and in 2023 – 3,760 UAH). Amounts exceeding these limits are subject to taxation at the applicable rates of personal income tax – 18% and military duty – 1.5%.

In our opinion, to avoid misunderstandings with legislative authorities, even in cases where the aforementioned assistance is not subject to taxation, individuals who have received it may still file a declaration with the tax authorities.

Unfortunately, the realities of our current wartime situation do not fit into the standard taxation scenarios regarding actions related to military assistance, including the acquisition of military equipment necessary for participation in combat operations, as well as essential ammunition such as vehicles, drones, night vision cameras, special protective equipment, medicines, toiletries, food, and others.

Very often, volunteers are unable to assist, and such aid is simply provided by individuals who are not registered in the Unified Register of Volunteers. Funds donated by all Ukrainians are transferred to their bank accounts. In this situation, all funds received are subject to taxation as personal income tax and military duty. How to proceed in such cases, as we know that the law does not have retrospective effect.

According to the legislation, there is no clear list of documents based on which the operations related to the acquisition and transfer of such donations to those in need were carried out. Currently, there is no legislative requirement for documentary confirmation of expenses incurred between February 24, 2022, and May 1, 2022.

As for charitable operations carried out by legal entities whose activities are subject to corporate income tax, the taxable income of enterprises, according to Article 140 of the Tax Code of Ukraine, is increased by the amount transferred on a gratuitous basis to nonprofit organizations registered in the Register of Nonprofit Organizations and Institutions as of the date of funds transfer, provided it does not exceed four percent of the taxable income for the previous reporting period.

Therefore, in social relations charity, which is crucial for people's lives and the realization of their rights and freedoms, plays an important role as an extremely important source of funding to meet special needs. During times of war and Russian aggression, the scale of activities by private charitable donors increases and requires special attention and understanding. Taxation issues related to such activities, regulated at the legislative level in Ukraine, deserve special attention.

Literature:

1. Law of Ukraine "On Volunteer Activity". URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
2. Bobrivets V. V. *Methodological Foundations of Stimulating Charity Development through Taxation Instruments. Formation of Market Relations in Ukraine: Collection of Scientific Works*, 2018, Issue 4.
3. Law of Ukraine "On Charitable Activity and Charitable Organizations". URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
4. Law of Ukraine 2173 of April 1, 2022, No. 2173-IX "On Amending the Tax Code of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine regarding the Effect of Norms during the Martial Law". URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
5. Tax Code of Ukraine: Ukrainian Code of December 2, 2010, No. 2755-VI [as amended]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

Роман АНДРУШКІВ

кандидат економічних наук, доцент

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету

РОЛЬ «СТАЛОГО РОЗВИТКУ» У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Сталий соціально-економічний розвиток є однією з найактуальніших проблем сучасності людства. Основою «сталого розвитку» є максимізація економічних і соціальних вигод від процесу розвитку національної економіки при одночасному збереженні навколишнього середовища та забезпеченні довгострокового відтворення природних ресурсів. В економічному плані сталий розвиток передбачає не лише розширення національної економіки та збільшення доходу на душу населення, а й посилення всіх аспектів соціального забезпечення. Суттєві структурні реформи в економічній та соціальній сферах України повинні супроводжувати сталий розвиток.

Найважливішою особливістю соціально-економічних систем, що працюють у невизначеному середовищі, є сталий розвиток. Якщо соціально-економічна система стабільно розвивається, вона матиме різноманітні переваги порівняно з іншими соціально-економічними системами щодо залучення інвестицій, кредитів, впровадження результатів діяльності, вибору підрядників та підбору кваліфікованого персоналу. При цьому соціально-економічна система не суперечить державі, суспільству, навколишньому середовищу, оскільки вчасна, і в повному обсязі сплата податків, платежів, зборів забезпечує прийнятну заробітну плату й дивіденди, ініціює природо- і ресурсозбереження. Чим вищий рівень стабільності соціально-економічної системи, тим вона стійкіша до несподіваних змін зовнішнього середовища, а отже, менший ризик банкрутства та повної зупинки соціально-економічного розвитку.

У контексті забезпечення сталого розвитку під економічною безпекою розуміється запобігання порушенням нормального перебігу соціально-економічних процесів країни чи регіону. При цьому їх перебіг доцільно поєднувати із темпами розвитку, подібними до країн аналогічної групи, а також можливостями переходу до груп більш розвинених країн

швидшими темпами та з дотриманням екологічних стандартів. Довгостроковий розвиток будь-якої соціально-економічної системи пов'язаний з економічною безпекою. Тому визначення сталого розвитку слід розуміти як розвиток, що досягає відповідних темпів, необхідних для сучасного покоління, без шкоди для наступного покоління.

Планування має вирішальне значення в системі сталого розвитку. Для створення можливостей і визначення найкращого рішення для комплементації певної політичної, наукової чи економічної проблеми сьогодні потрібні інтелектуальні та організаційні дії. Оскільки планування є невід'ємною і більш життєво важливою функцією управління, цей інструмент затребуваний у становленні певних сфер розвитку та безпеки в масштабі соціально-економічної системи, а також досягненні стратегічних пріоритетів. Сьогодні планування безпеки є критичним питанням. Більшість соціально-економічних систем просто ігнорують і відкидають процес планування.

Відповідно до сучасного наукового бачення [2], «сталий розвиток» включає економічний (кількісне зростання та якісні зміни в структурі національної економіки), соціальний (підвищення якості життя населення), екологічний (охорона навколишнього середовища та раціональне його використання) компоненти. У рамках реалізації цієї концепції має бути забезпечено рівнозначне задоволення потреб людей у нормальному розвитку та життєдіяльності, включаючи якість навколишнього середовища, рівень культури та освіти, а також надання аналогічних можливостей майбутнім поколінням, відповідно до принципів гуманізму і демократизму.

На думку деяких науковців, визначальним чинником забезпечення сталого розвитку соціально-економічної системи є її «інноваційна спрямованість, яка базується на активному використанні знань і досягнень науки, стимулюванні інноваційної діяльності, створенні сприятливого інвестиційного клімату, оновленні виробничих потужностей, формуванні високої технічної діяльності та галузей економіки, підвищення енергоефективності виробництва та стимулювання збалансованого економічного зростання» [3].

Водночас науковці встановлюють, що основними функціональними складовими, які керують довгостроковою еволюцією соціально-еконо-

мічної системи на макрорівні, є економічна, науково-технічна, соціальна та екологічна [4]. Елементи мікросередовища підкреслюють залежність підприємства від внутрішніх факторів, встановлених у результаті його попередніх дій для довгострокового розвитку. Це найважливіші фактори. В якості орієнтирів сталого розвитку соціально-економічної системи обрано критерії досягнення мети розробленого механізму, які базуються на індексах та індикаторах сталого розвитку, розрахованих як на макро-, так і на мікрорівнях, зокрема, показниках міжнародних рейтингів.

Більшість науковців сходяться на думці, що сучасний стан суспільства та його майбутнє визначаються збалансованим вирішенням проблем трьох складових ідеї сталого розвитку: екологічної, соціальної та економічної. Чи можна, однак, стверджувати, що сьогодні, наприклад, економічне відновлення є більш важливим, і що питання підвищення добробуту населення та збереження навколишнього середовища можна сповільнити або зосередити головним чином на екологічних питаннях, поки економіка та суспільство розвиваються? До довгострокового сталого розвитку необхідно підходити через інтегровану, системну, коеволюційну та інтегративну стратегію із встановленням механізмів взаємодії між цими трьома основними компонентами. У понятті сталого розвитку системна реалізація завдань економічного, соціального та екологічного розвитку передбачає наявність зворотного зв'язку та здатність приймати обґрунтовані управлінські рішення.

Як зазначають наші колеги-науковці [1; 5], сучасні методи сталого розвитку зумовлюють необхідність нового комплексного підходу до управління процесом реалізації визначеної стратегії, який необхідно застосовувати на всіх взаємопов'язаних рівнях суспільства: місцевому, регіональному, національному, та глобальному. Це твердження підтверджується і нами.

Список використаних джерел:

1. Baesu C., Bejinaru R. *Knowledge management strategies for leadership in the digital business environment. Proceedings of the International Conference on Business Excellence. Volume 14, 2020. P. 646–656. URL: <https://doi.org/10.2478/picbe-2020-0061>.*

2. Durmuş E. *A typology of local governments' engagement with human rights: Legal pluralist contributions to international law and human rights. Netherlands*

Quarterly of Human Rights. Volume 38(1), 2020. P. 30–54. URL: <https://doi.org/10.1177/0924051920903241>.

3. Hidalgo C. *Economic complexity theory and applications. Nature Reviews Physics. Volume 3, 2021. P. 92–113. URL: <https://doi.org/10.1038/s42254-020-00275-1>.*

4. Sylkin O., Bosak I., Homolska V., Okhrimenko I., Andrushkiv R. *Intensification of management of economic security of the enterprise in the post-pandemic space. Postmodern Openings. Volume 12(1Sup1), 2021. P. 302–312. URL: <https://doi.org/10.18662/po/12.1Sup1/286>.*

5. Tronvoll B., Sklyar A., Sorhammar D., Kowalkowski C. *Transformation alshifts through digital servitization. Industrial Marketing Management, Volume 89, 2020. P. 293–305. URL: <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2020.02.005>.*

Тетяна ЯКОВЕЦЬ

кандидат економічних наук, доцент

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету

АНАЛІЗ ФІНАНСОВИХ ВИТРАТ ТА УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В ПРОЦЕСІ ГРАНТРАЙТИНГУ ПО ОСВІТНІМ ПРОЕКТАМ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Сучасне інформаційне середовище вимагає застосування нових алгоритмів управління освітою, використовуючи новітні адаптивні системи фінансування та моделі раціональної організації сфери освіти. Державне фінансування не є постійним через зміну внутрішніх і зовнішніх умов галузевого фінансування, що вимагає його вдосконалення. Такими елементами покращення можуть стати проекти, що розробляються для участі в освітніх грантах. Приміром, згідно Закону «Про середню освіту» [1] джерела, з яких фінансуються заклади загальної середньої освіти, поділяються на (рис. 1).

Проекти національного відродження в контексті освітнього простору направлені на розвиток пріоритетних напрямків становлення національної свідомості, культури, демократії та гуманізму.

Специфікою таких проектів є вирішення загальносуспільних проблем розбудови національної системи освіти. Сьогодні, в час боротьби України проти агресора та в наступні періоди її відбудови, аспекти

національного відродження набувають вагомого значення, особливо в частині побудови ефективної системи освіти як визначального фактору розвитку економіко-соціального становлення держави.

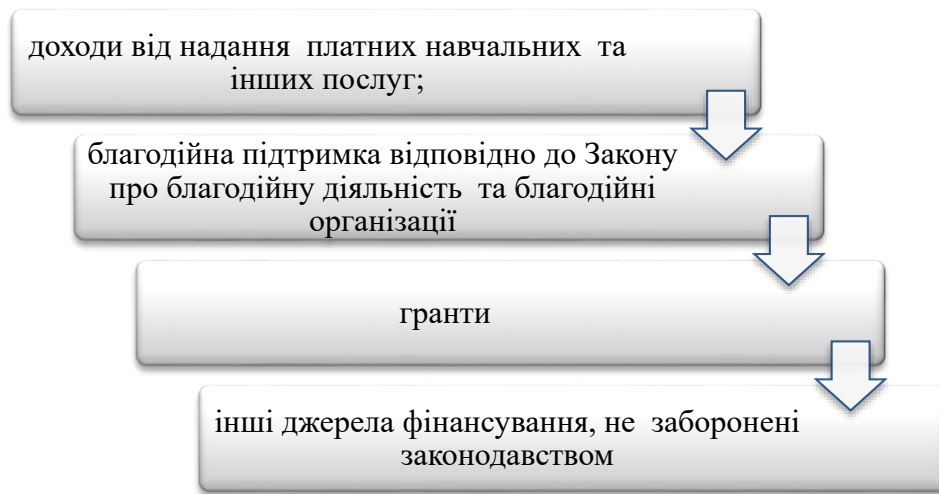

Рис. 1. Джерела фінансування згідно Закону «Про середню освіту»

Відповідно до особливостей освітніх проектів національного відродження, в процесі грантрайтингу необхідно врахувати такі вимоги (рис. 2).

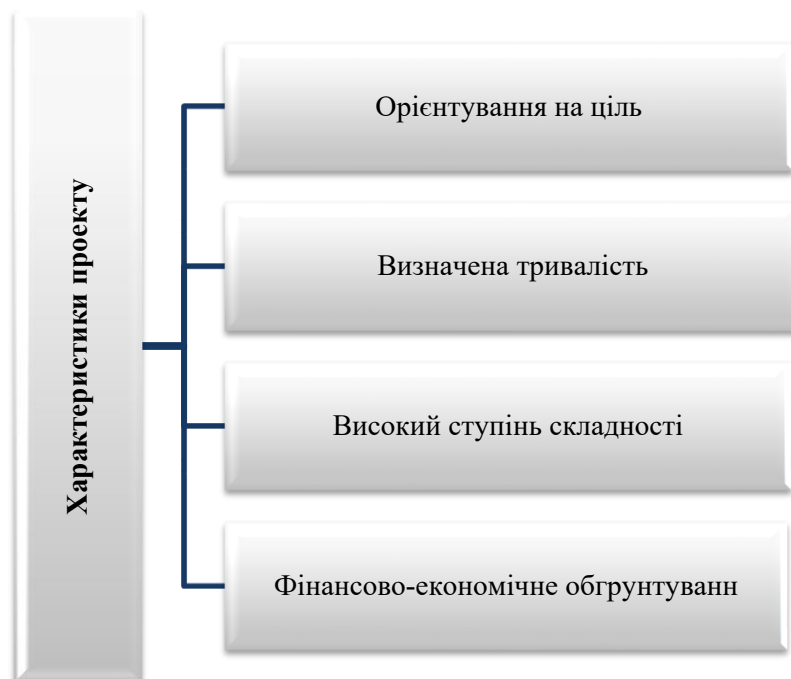

Рис. 2. Основні вимоги до проекту національного відродження в процесі освітнього грантрайтингу

Основні ризики реалізації проектів виникають в процесі планування видатків та ресурсів. Тому варто ретельно підходити до управління ризиками в процесі планування й застосовувати проектний аналіз виконання бюджету освітнього гранту [2]. Загалом, при грантрайтингу доцільно виокремити дві частини: управління проектом й процес створення продукту проекту. Тоді, згідно з цим твердженням, ресурси й видатки також розділяться за цими напрямками.

При аналізі планування витрат в контексті виявлення ризиків виокремимо такі види ресурсів: людські, інформаційні, фінансові, матеріальні, технологічні. Після оцінки якості людських ресурсів (фаховість, кваліфікація, досвід, доступність для даного проекту) й матеріально-технічного забезпечення реалізації грантового проекту, здійснюється аналіз та прогнозування фінансових потреб. Слід виділити такі статті витрат:

- оплата праці (заробітна плата, гонорари, премії);
- закупівля/оренда обладнання (комп'ютери, меблі, технічне забезпечення тощо) та матеріалів (розхідні матеріали, канцелярія тощо);
- транспортно-логістичні витрати (відрядження, проживання, квитки на транспорт тощо);
- адміністративні (оплата Інтернету, телефонного зв'язку, оренди офісу, оцінки проекту, аудиту, електроенергії тощо);
- інші послуги та витрати (проведення івентів, публікація статей/дописів і соціальних мережах, організація PR, проведення досліджень по субпідряду).

Алгоритм здійснення аналізу витрат та побудови стратегії управління ними в напрямку уникнення ризиків пропонуємо здійснювати за такими етапами (рис. 3):

Рис. 3. Алгоритм аналізу витрат реалізації освітнього проекту національного відродження

Залучення запропонованого алгоритму аналізу витрат сприятиме виявленню потенційно можливих ризиків за такими типами: технологічний ризик, часовий ризик, витратний ризик. Аналіз впливу ризику та збитків, які він може викликати, варто визначати за критеріями імовірності: низька, середні, висока. Така матриця імовірностей дасть змогу вчасно розробити та застосувати попереджувальні заходи та уникнути збитків [3].

Висновок. Таким чином, грантрайтинг освітніх проектів національного відродження – багатопроцесний проект, що потребує ґрунтовного підходу до врахування основних вимог, їх реалізації. Важливим аспектом є фінансове планування грантового проекту, в ході якого необхідним є застосування алгоритму аналізу статей витрат та виявлення імовірностей ризиків для вчасних контрзаходів їх наслідків.

Список використаних джерел:

1. *Про середню освіту: Закон України №463 X від 16 січня 2020 р. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>*
2. *Войтко В. В., Кудіна О. М., Серікова Т. М. Проблеми обліково-аналітичного забезпечення грантів як альтернативних джерел фінансування підприємств. Вісник НТУ «ХПІ» (економічні науки). 2019. 23. 77–85.*
3. *Основи грантрайтингу та управління проектами в публічній сфері : метод. рек. для органів влади та недерж. орг-цій. Харків: Золоті сторінки, 2017. 148 с.*

Юлія БУГЕЛЬ

кандидат економічних наук, доцент

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Війна, яку росія розв'язала проти України, назавжди змінила порядок денний витребуваних часом стратегічних пріоритетів розвитку вітчизняної економіки. Україна виборює право на існування незалежної

держави в складних умовах, які балансують на межі виживання. Поряд із руйнуванням критичної інфраструктури, шаленим падінням обсягів виробництва і значними втратами людського ресурсу економіка функціонує, потребуючи значних інвестицій. У цьому контексті питання фінансової та економічної стабілізації є надзвичайно актуальними і потребують ґрунтовного дослідження.

Реалізація програми національного відродження України має велике значення для розвитку фінансово-економічної ситуації в країні. Такі програми спрямовані на реформування різних галузей економіки, створення сприятливого інвестиційного клімату, підвищення конкурентоспроможності України та забезпечення сталого економічного зростання.

Одним із фінансових аспектів реалізації програми національного відродження є залучення інвестицій. В умовах, що склалися, перевага має надаватися вирішенню першочергових завдань з використанням всіх наявних факторів, включаючи продуктивну співпрацю з донорами міжнародної фінансової допомоги. Україна має чітко визначити пріоритети та черговість розв'язання наріжних завдань, синхронізуючи свої потреби з можливостями отримання фінансової допомоги ззовні та акумулюючи власний фінансовий капітал для продуктивного і ощадливого використання усього наявного фінансового ресурсу. Розробка чіткого і обґрунтованого плану повоєнного розвитку стане дороговказом еволюції України на шляху розбудови економіки нашої держави.

Уряд України активно працює над створенням сприятливих умов для інвесторів, зокрема шляхом поліпшення правового регулювання, спрощення бюрократичних процедур, зниження податкового тягара тощо. Це допомагає залучати як внутрішні, так і зовнішні інвестиції, що сприяє розвитку економіки та створенню нових робочих місць.

Також важливим аспектом є реформування банківської системи та фінансового сектору загалом. Уряд працює над покращенням нагляду та регулювання в цих сферах, а також підтримує розвиток альтернативних фінансових інструментів, таких як фінансові технології (FinTech), що сприяє розширенню доступу до фінансових послуг для населення та підприємств [1, с. 90].

Крім того, важливим фінансово-економічним аспектом реалізації програми національного відродження України є розвиток сфери малого та

середнього підприємництва. Для стимулювання підприємницької активності проводяться різноманітні заходи, зокрема:

1. Надання фінансової підтримки: Уряд України розробляє програми та механізми фінансової підтримки для малих та середніх підприємств. Це може включати субсидії, гранти, пільгові кредити або гарантії на отримання кредитів.

2. Зниження податкового тягара: Уряд здійснює заходи зі зниження податкового навантаження на малі та середні підприємства, зокрема шляхом скорочення податків, спрощення процедур оподаткування та введення спеціальних режимів оподаткування.

3. Підготовка та навчання: Реалізуються навчальні програми та тренінги, спрямовані на підвищення підприємницької кваліфікації, розвиток навичок управління бізнесом та підприємницького мислення. Такі заходи допомагають малим та середнім підприємствам ефективніше функціонувати та збільшувати свою конкурентоспроможність.

4. Забезпечення доступу до кредитних ресурсів. Уряд сприяє забезпеченню доступу малих та середніх підприємств до фінансування шляхом наступних заходів:

✓ Розробка програм кредитування: Уряд розробляє спеціальні програми кредитування, спрямовані на підтримку малих та середніх підприємств. Ці програми можуть включати надання пільгових кредитів, зниження відсоткових ставок або надання гарантій на отримання кредитів.

✓ Розвиток альтернативних джерел фінансування: Уряд сприяє розвитку альтернативних джерел фінансування, таких як венчурний капітал, інвестиційні фонди, краудфандинг та інші. Це допомагає малим та середнім підприємствам отримати фінансування від приватних інвесторів та швидше розвиватися.

✓ Підтримка розвитку банківської системи: Уряд сприяє розвитку банківської системи, зокрема шляхом покращення регулюючого середовища та стимулювання банків до надання кредитів малим та середнім підприємствам. Це може включати встановлення квот або вимог щодо кредитування цільових сегментів підприємств.

✓ Сприяння доступу до державних грантів та субсидій: Уряд надає підприємствам інформацію та допомогу в отриманні державних грантів та

субсидій. Це можуть бути фінансові дотації на розвиток бізнесу, інноваційні проекти, експортну діяльність тощо [3, с. 62].

В цілому, зазначені заходи спрямовані на підтримку розвитку малого та середнього підприємництва, створення сприятливих умов для їхнього функціонування та зростання, що в свою чергу сприятиме:

1. Створенню нових робочих місць. Малі та середні підприємства є одними з найбільших джерел створення робочих місць в економіці. Шляхом підтримки цих підприємств, уряд сприяє збільшенню зайнятості та зниженню рівня безробіття.

2. Збільшенню економічного зростання. Малі та середні підприємства роблять суттєвий внесок у економічне зростання країни. Шляхом створення умов для їхнього розвитку та залучення фінансових ресурсів, уряд сприяє збільшенню валового внутрішнього продукту (ВВП) та покращенню економічних показників.

3. Зміцненню конкурентоспроможності. Розвиток малого та середнього підприємництва сприяє збільшенню конкуренції на ринку. Це спонукає підприємства до інновацій, покращення якості товарів і послуг, а також до ефективного використання ресурсів. Це в свою чергу сприяє зростанню конкурентоспроможності українських підприємств на міжнародному ринку.

4. Розширенню підприємницької бази. Підтримка малого та середнього підприємництва сприятиме розширенню підприємницької бази країни, що матиме позитивний вплив на підвищення рівня дохідності бюджету держави.

У висновках важливо зазначити, що ефективна програма відбудови та відродження України має ширші наслідки не лише для нашої країни, але і за її межами. Її реалізація може продемонструвати потенційно експансіоністським урядам у всьому світі, що іноземна агресія не тільки не досягне своєї мети. Міжнародна відповідь на напади на вразливі держави може навіть мати позитивні наслідки для країн, які зазнали нападу. Парадоксальним наслідком агресії буде радше посилення, ніж ослаблення геополітичної позиції жертви. Відтак, даний сигнал є важливим не лише для українців, оскільки сприятиме посиленню міжнародного порядку та зміцненню міжнародної солідарності та співпраці в цілому.

Список використаних джерел:

1. Нестор О. Ю. Інструменти реалізації Плану Маршалла й особливості та наслідки впливу американської політики на Європу. *Бізнес Інформ*. 2022. № 12. С. 87–92.
2. Перепелюкова О. В. Повоєнне відновлення регіонів: оцінка та перспективи. *Бізнес Інформ*. 2023. № 4. С. 34–40.
3. Швець С. М. Методологічні аспекти фінансово-економічної стабілізації в Україні. *Економіка: реалії часу. Науковий журнал*. 2022. № 6 (64). С. 55–64. URL: <https://economics.net.ua/files/archive/2022/No6/55.pdf>.

Юлія КОВАЛЬЧУК

викладач

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету

Володимир ДАНИЛЕВИЧ

студент ОС «Магістр»

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ

Одним з основних запитань, які повстануть перед Україною і українською політикою після перемоги, однозначно буде питання економічного відродження і прискорення фінансово-індустріального розвитку, так як без міцної і раціональної економіки не можна буде провести цілий комплекс необхідних реформ в інших галузях (освіта, наука, охорона здоров'я та інше). Без чіткої і обґрунтованої економічної моделі після воєнної реформи буде важко залучити міжнародний капітал та спеціалістів для проведення фундаментальної перебудови української економіки. Відтак адекватність і відповідність плану економічного перетворення реаліям – дуже важливий фактор для найбільш ефективного відновлення України. Для того, щоб визначити передумови економічних реформ, потрібно більш детально зупинитись на сучасній економічній ситуації в Україні.

Згідно з даними Мінфіну України та незалежних експертів, втрати за рік війни склали (приблизно):

- Прямі загальні втрати – 140 млрд доларів
- Шкода житловим будинкам – 50 млрд доларів
- Падіння ВВП – близько 30%
- Споживча інфляція – близько 35%
- Рівень безробіття – близько 30%

Сумарні втрати (прямі втрати + непрямі втрати + втрати ВВП + недоотриманий прибуток) складають не менше 750 млрд доларів – ця цифра буде ще більш вражаючою, якщо взяти до уваги розмір ВВП України в 2021 році – близько 201 млрд доларів. Сучасний ВВП (на кінець 2023 року) прогнозується приблизно на рівні 132 млрд доларів. Звичайно, що це не вся шкода, яку отримала Україна – окремо варто виділити демографічну (мільйони українців покинули батьківщину, сотні тисяч залишились без житла, десятки тисяч загинули), наукову (тисячі наукових проєктів було згорнуто, через значне пошкодження була зупинена робота ядерної підкритичної установки «Джерело нейтронів», що в Харкові) та інше, що практично неможливо підрахувати, зрозуміло одне – розмір збитків вражає. Оцінивши неймовірну шкоду для України від вторгнення РФ, потрібно окремо звернути увагу на ті економічні проблеми, які були ще до повномасштабного вторгнення, і більшість з яких стала тільки актуальнішою за останній рік.

Кожній економіці окремої країни притаманні певні фінансові та соціальні патерни, які і визначають хрестоматійні економічні проблеми. В Україні вони в першу чергу пов'язані з особливостями перехідної економіки, так як наша економіка знаходиться на середньому етапі вбудовування в світову торгівельну систему і тільки створюються передумови для більшого звільнення ринку, тому нам притаманні старі хвороби командної економіки, і молоді проблеми з вільним ринком.

Тому фундаментальні проблеми можна виділити в наступні класи:

- Бюрократичні проблеми. Вони пов'язані, в першу чергу, з високим рівнем бюрократизації, значною кількістю документів, застарілим паперовим документообігом, значним дублюванням повноважень в різних інституцій, відсутністю єдиних цифрових баз даних та неналежним їх захистом

– Фіскальні проблеми. Класичною для нашої економіки є ситуація, коли падіння доходів до бюджету призводить до підняття податків, що наносить значну шкоду малому та середньому бізнесу, через що доходи падають ще більше, що знову ж призводить до збільшення податків – це замкнуте коло повторюється регулярно і наносить значну шкоду молодій ринковій економіці. Через це відбувається значна «тінізація» економіки, коли багато підприємців, які хотіли б сплачувати податки, через високий рівень бюрократизації та невпевненість в майбутньому розмірі податків йдуть в тінь, наносячи значну шкоду українській фіскальній політиці.

Розуміючи проблеми, які виникли через війну і притаманні нашій економіці хвороби, можна сконцентруватись на розробці плану реформ.

Зрозуміло, що першим етапом відновлення економіки має бути відбудова, яка включає в себе такі компоненти, як негайна відбудова житлової інфраструктури, індустріальних, енергетичних та промислових об'єктів, форсоване відновлення соціальної інфраструктури, створення додаткових інституцій для реабілітації різних груп (діти війни, ветерани та інше), особливо актуальним стане питання інкорпорації сотень тисяч ветеранів в економіку, можливим ефективним методом для цього може стати створення окремих ветеранських містечок, де ветерани з сім'ями зможуть швидко адаптуватись до мирного життя (особливо важливо для більшої ефективності ознайомитись з досвідом Болгарії після ПСВ по інкорпорації воєнних, так, в 1914 році Болгарія при населенні в 4.8 млн людей мобілізувала практично мільйон населення, і втратила близько 22% з них).

Після первинного відновлення економіки на перший план вийде комплекс структурних реформ, який буде складатись в першу чергу з серйозних мір по дебюрократизації економіки – в першу чергу потрібно переглянути повноваження і цілі роботи існуючих інституцій і на законодавчому рівні прибрати повноваження, які дублюються, – це дозволить економити значні кошти та додатково зменшить рівень конфліктів в бюрократичному апараті. Після цього потрібно на всіх рівнях пришвидшити проведення цифровізації – більш широко вводити використання комп'ютерного аналізу в податкову справу, ширше використовувати електронний документообіг (який прекрасно себе показав при використанні «Дії») та масово впроваджувати використання чат-ботів, заснованих на нейронних

мережах, для того, щоб збільшити комфорт користувача. На всіх державних рівнях потрібно підтримувати автоматизацію та впровадження сучасних цифрових технологій, в тому числі електронне голосування, яке може стати основою для майбутньої прямої демократії. Масове використання цифрових технологій дозволить економити значні суми на бюрократичному апараті, та направити їх на підтримку малого та середнього бізнесу, в першу чергу для збільшення рівня його автоматизації та росту продуктивності праці. В подальшому має бути створений єдиний уніфікований реєстр ключових даних, що буде включати податкові дані громадян, дані про їхній рівень освіти, про місця їхньої роботи, – це дозволить значно покращити роботу по пошуку спеціалістів та стане значним праймером для росту малого та середнього бізнесу. Окремо потрібно провести тотальну ревізію бюджету та зведення його в єдину прозору форму для боротьби з корупцією та більш раціонального використання фінансових ресурсів, особливу увагу потрібно звернути на окремі фонди бюджету – їх ревізія є необхідною для більш раціонального використання фінансів.

Останнім етапом стане значна дерегуляція та лібералізація відносин між державою та бізнесом для того, щоб максимально залучити світовий капітал у відновлення України.

Дебюрократизація – ключовий праймер відродження української економіки, відтак для відновлення і гарантування стабільного росту ВВП та інших економічних показників необхідно провести значну автоматизацію бюрократичного апарату України, створити уніфіковані бази даних для збільшення ефективності пошуку робітників, бюджет має бути переведений повністю в прозорий цифровий формат для того, щоб мінімізувати корупційні небезпеки та раціоналізувати використання коштів.

Список використаних джерел:

1. Ляшенко В. І., Вишневський О. С. *Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку: монографія*. Київ: НАН України, Ін-т економіки промисл., 2018. 252 с.
2. *Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти*. Центр Разумкова. Видавництво «Заповіт», 2020. 182 с.
3. Банк даних Державної служби статистики України URL: http://db.ukrcensus.gov.ua/MULT/Database/Census/databasetree_uk.

Наукове видання

Збірник тез доповідей
I Міжнародній науково-практичній конференції

**НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ
ТА РОЗВИТОК ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ НА
ОСНОВІ НАРОДОЗНАВЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ
УКРАЇНИ**

9–10 червня 2023 р.

Підписано до друку 16.06.2023 р.
Формат 60х90/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублюванні.
Умов. друк. арк. 13,5. Обл.-вид. арк. 14,2.
Тираж 100 прим.

Видавець та виготовлювач
Західноукраїнський національний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль 46009

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 7284 від 18.03.2021 р.*